—॥ వజ్రము. ॥—

క॥ విను వజ్రము త్రివిధంబై
కనుపడు పుం స్త్రీ నపుంసకంబు లనంగా।
నొనరి మరియుత్తరోత్తర
ఘనగుణముల నుల్లసిల్లు గరిమ మునీంద్రా॥ ౧౪॥

వ్యా॥ పురుషవజ్రమనియు, స్త్రీవజ్రమనియు, నపుంసకవజ్రమనియు, వజ్రము మూడువిధముల నుండును. ఇందు పూర్వపూర్వము ఉత్తరోత్తరమునకం టె రసవీర్యవిపాకంబులచే నుత్తమముగ గుణములంగలిగి ప్రకాశించుచుండును. అనగా:—నపుంసకవజ్రముకంటె స్త్రీవజ్రంబును దానికంటె పురుషవజ్రంబును గుణంబున నుత్తమములనుట.

ఇచ్చట ।“నొనరిమరియుత్తరోత్తర । ఘనగుణముల నుల్లసిల్లుగరిమ” యను పద్యభాగమువలన “పుంస్త్రీనపుంసక” వజ్రంబులలో పూర్వపూర్వమునకంటె నుత్తరోత్తరము శ్రేష్ఠమా? ఉత్తరోత్తరమునకంటె పూర్వపూర్వము శ్రేష్ఠమా! యను విషయమున సందిగ్ధముగ నగుపడుచున్నది. అయినను “పూర్వపూర్వమిహ శ్రేష్ఠం రసవీర్యవిపాకతః” అను వాక్యమువలనను, “స్త్రీపుంనపుంసకంవజ్రం యోజ్యం స్త్రీపుంనపుంసకే । వ్యత్యాసాన్నవఫలదం పుంవజ్రేణవినా క్వచిత్॥” స్త్రీపురుషనపుంసకజాతులకుం జేసిన వజ్రంబులను క్రమముగ స్త్రీలకును పురుషులకును నపుంసకులకు నుపయోగింపవలయును. అట్లుగాక మార్చినంచో నేని ఫలమునీయవు. పురుషవజ్రము మాత్ర మెట్లయినను ఫలము నిచ్చును. అని చెప్పబడియుండుటచే పురుషవజ్రము తక్కినవానికంటె నుత్తమమని యేర్పడుచుండుటవలనను, ఈగ్రంథమునందే “బహుగుణంబులతోడ రహించు మిక్కిలి పురుషాఖ్యవజ్రంబు పుణ్యచరిత” యని ముందు చెప్పబోవుచుండుటవలనను నిచ్చట నుత్తరోత్తరమునకంటె పూర్వపూర్వముత్తమగుణమని తాత్పర్యనిర్ణయము చేయుటయే యుత్తమము.

—॥ పురుషవజ్రము. ॥—

క॥ ఎనిమిది యంచులు పత్రము

లెనిమిది కోణంబులారు నేర్పడ సురరాట్ ।

ధనుకాంతి వారితరమై

యనువొందిన పురుషరత్న మండ్రు మునీంద్రా॥ ౧౯॥

వ్యా॥ ఎనిమిదంచులును ఎనిమిదిపలకలును ఆరుమూలలును కలిగియుం డునదియు మేఘమునందలి యింద్రధనుస్సువలె కాంతులు కలిగినదియు నీటి వలె నీడలదేరునదియు నగు వజ్రము పురుషవజ్రముగ తెలియఁదగినది.

—॥ స్త్రీనపుంసకాది వజ్రంబులు వానిగుణములు. ॥—

సీ॥ వర్తులంబై చిపిటవర్ణంబు గలిగిన

స్త్రీవజ్రమనియండ్రు ధీ[1]వరేణ్య ।

*కంఠకోణాగ్రంబు ఘనవర్తులంబైన

నది నపుంసకమని యండ్రు బుధులు ।

వర్ణభేదములచే వజ్రంబు నాలుగు

జాతుల ప్రకటమౌ ఖ్యాతి మెరసి ।

బహుగుణంబులతోడ రహించు మిక్కిలి

పురుషాఖ్యవజ్రంబు పుణ్యచరిత ।

జరయు మరణంబు [2]రోగముల్ పరిహరించు

నధిక వీర్యాభి వృద్ధియై యాకలిచ్చు ।

---

*(ఇచ్చట “కంఠకోణాగ్రంబు” అను మూలంబును “కుంఠకోణాగ్రం” అను సంస్కృతపాఠభేదంబును అనన్వితములుగ నగుపడుచున్నవి.)

1. (ఘ) శరణ్య. 2. (ఘ) (గ) దురితంబు.

మానవుల కెల్ల నమృతోపమాన మగుచు
సర్వరుజముల బాపు వజ్రంబు భువిని॥ ౧౬॥

వ్యా॥ గుండ్రనై అంచులుగట్టియుండు నాకారము కలిగినదిగ నుండిన స్త్రీవజ్ర మనబడును. మణగిన మూలలును అంచులును కలిగి గుండ్రనై గొప్పదిగ నుండిన నపుంసకవజ్రమగును. పై జెప్పబడినయట్లు స్త్రీపున్నపుంసకములను భేదంబులచే త్రివిధంబులగు వజ్రంబులును సర్వపదార్థంబులకును వర్ణభేదమును బట్టి జాతిభేదమును చెప్పిన యొక భైరవుని సిద్ధాంతవ్యాయమును బట్టి « శ్వేతాదివర్ణభేదేన తదేకైకం చతుర్విధమ్। బ్రహ్మక్షత్రియవిట్ఛూద్రం... ......'' అని చెప్పబడినయట్లు బ్రహ్మక్షత్రియ వైశ్యశూద్రంబులను నాల్గు జాతిభేదములు కల్గినవగును. అందు శ్వేతవజ్రంబు బ్రాహ్మణజాతియనియు, రక్తవజ్రంబు క్షత్రియజాతియనియు, పీతము వైశ్యజాతియనియు, కృష్ణము శూద్రజాతియనియు తెలియదగినది. మరియు «......స్వస్వవర్ణఫలప్రదమ్। ఉత్తమోత్తమవర్ణంహి నీచవర్ణఫలప్రదమ్'' అని ఆయాజాతి వజ్రంబులు ఆయాజాతుల మనుజుల కుపయోగించిన ఫలమునిచ్చుననియు; ఉత్తమజాతి వజ్రంబులు క్రిందిజాతి మనుజులకుగూడ నుపయోగింప నర్హంబులగుననియు (అనగా బ్రహ్మజాతివజ్రంబు నాలుగుజాతులవారికిని, క్షత్రియజాతిది క్షత్రియుడు మొదలుగ మూడుజాతులకును, వైశ్యజాతిది వైశ్య శూద్రులకును, శూద్రజాతి శూద్రులకుమాత్రమును నుపయోగించిన ఫలమునిచ్చునమట) తెలియుడిని.

ఈ చెప్పబడిన సర్వవిధములగు వజ్రములయందు పురుషజాతివజ్రంబులు అనేకములగు నుత్తమగుణములు కలిగి సర్వోత్తమమై యొప్పుచుండును. ఇట్టి యుత్తమవజ్రంబును భస్మముచేసి సేవించువారలకు అకాలంబునకలుగు మృతిని తప్పించును సమస్తరోగంబుల నశింపజేయును. దీర్ఘవృద్ధినిచేయును, మంచి ఆకలిని కలిగించును. అమృతమువలె మనుజులకు సర్వరోగంబుల నివారింపజేసి యారోగ్యము నొసగును.

మఱియు "రసాయనే మతో విప్రః సర్వసిద్ధిప్రదాయకః। క్షత్రియో వ్యాధివిధ్వంసీ జరామృత్యుహరస్స్మృతః॥ వైశ్యో ధనప్రదః ప్రోక్తః తథా దేహస్యదార్ఢ్యకృత్। శూద్రోనాశయతివ్యాధీన్ వయః స్తంభంకరోతిచ" అని బ్రాహ్మణజాతివజ్రము రసాయనంబులయం దుపయోగింప నర్హంబై యట్టిరసాయనంబుల సేవించువారలకు అణిమాది సిద్ధుల నొసంగజాలి యుండు ననియు; క్షత్రియజాతివజ్రము సేవింపబడిన సమస్తములగు వ్యాధులను అకాలంబులకలుగు జరామరణంబులను పోగొట్టజాలియుండుననియు; వైశ్యజాతి వజ్రము ధరింపబడిన ధనము నాకర్షించునదిగను, సేవింపబడిన శరీరమున దృఢతను కలుగజేయునదిగను నుండుననియు; శూద్రజాతి వజ్రము సేవించువారి వ్యాధులను నశింపజేసి యౌవనము చిరకాలముండునట్లు స్తంభనముచేసి యుంచు సామర్థ్యమును కలిగియుండుననియు; నీ వజ్రజాతిభేద వినిర్ణయంబునకు ప్రయోజనము గ్రంథాంతరముల జెప్పబడియున్నది.

—॥ వజ్రశోధనమారణములు. ॥—

సీ॥ వాకుడువేరులో వజ్రంబు తగనిల్పి
  యది డోల యంత్రంబు నందుగట్టి।
తనరు కుళుత్థకో ద్రవ కషాయములచే
  నేడేసి దినములు నెనసి [1]వండ।
ముయ్యేడుమారులు నెయ్యున వజ్రంబు
  ఖరమూత్రమున [2]ద్రోచి కాచిమఱియు।
కలియ మత్కుణ తాళకముల మూసరొనర్చి
  యామూసలో వజ్ర మమర బెట్టి।
మునువుజెప్పినగతి నశ్వ మూత్రమునను
  కాచి త్రోచిన స్వచ్ఛమౌ కాంతిగలిగి।

---

1. (ఖ) (గ). కండి. 2. (క). రాచి,

పగులగొట్టిన వజ్రంబు భస్మమగును
మహితగుణసాంద్ర యాత్రేయ మానిచంద్ర॥ ౧౭॥

వ్యా॥ "అశుద్ధం కురుతే వజ్రం కుష్ఠం పార్శ్వవ్యథాం తథా। పాండుతాం పంగురత్వంచ తస్మాత్సంశోధ్య మారయేత్" శుద్ధిచేయని వజ్రమును భస్మముచేసి సేవించువారలకు కుష్ఠవ్యాధి కలుగును. పార్శ్వమునందు నొప్పికలుగును. పాండువ్యాధి జనించును. మరిగుజ్జుతు కలిగించును. అని చెప్పబడియుండును నెరంగున శుద్ధిచేయక వజ్రంబును భస్మముచేయుట యుక్తముకాదు. కావున మొదట శుద్ధిచేయవలయును. వావిలివేళ్లు నూరిముద్దచేసి అందు వజ్రమును పొదిగి గుడ్డయందుగట్టి ఊలవలకపాకుముతో నేడుదినములును ఆళ్ళకషాయముతో నేడుదినములును డోలయంత్రంబునవండిన శుద్ధినిపొందును. పిమ్మట నావజ్రంబును నిరువదియొక్క మారులు కాల్చుచు గాడిదమూత్రంబున ముంచుచుండవలయును. వెనుక నల్లులను హారిదళమును కలిపి మూసజేసి యందు వజ్రమునుంచి కాల్చుచు వెనుకటివలెనే గుఱ్ఱపుమూత్రమున నిరువదియొక్క మారులుముంచిన స్వచ్ఛముగ కాంతివంతమై యుండును. అద్దానిని ఖల్వంబున వైచి పగులగొట్టి నూరిన భస్మమగును.

—॥ వజ్రభస్మము. ॥—

వజ్రభస్మవిధానమును గురించి సోమనాథాది సిద్ధులనేక ప్రక్రియలం జెప్పియున్నారు అట్టిప్రయోగములు రసరత్నసముచ్చయమున జూపబడినవి.

అందు సోమనాథుడు:—"కులుత్థక్వాథసంయుక్త లకుచద్రవపిష్టయా। శిలయా లిప్తమూషాయాం వజ్రం క్షిప్త్వా నిరుధ్యచ। అష్టవారం పుటేత్సమ్యక్ విశుష్కైశ్చవనోత్పలైః। శతవారం తతోధ్మాత్వా నిక్షిప్తం శుద్ధపారదే। నిశ్చితం మ్రియతే వజ్రం భస్మ వారితరం భవేత్" ఉలవలకషాయమును నిమ్మపండ్లరసమును బోసిమణిశిలనునూరి దానిని మూసకు బాగుగ రాచి పట్టించి యామూసయందు వజ్రమునుంచి మూసి చీరమంటినిచ్చి ఎండించి

ఎండిన ఏరుబిడకలలో సంప్రదాయముల నెరిఁగి పుటము వేయవలయును. ఇట్లెనిమిదిసారులు చేసినపిమ్మట నిప్పులయందూదుచు నూరుసారులు శుద్ధి చేయబడిన పాదరసమునం దుంచుచుండిన వజ్రము తప్పక జలమునం దునిచినను మునుగక తేలునంతటి లాఘవముగల్గిన భస్మమగును.

బ్రహ్మజ్యోతిముని:—"విలిప్తం మత్కుణాస్యాస్రై సప్తవారం విశోషితమ్ । కాసమర్ద్దరసాపూర్ణే లోహపాత్రే నివేశితమ్ ॥ సప్తవారం పరిధ్మాతం వజ్రం భస్మ భవేత్ఖలు॥" వజ్రమును నల్లులనెత్తుటియందువైచి యేడుసారు లెండించవలయును. పిమ్మట నావజ్రమును కొలిమిలోనునిచి యూది బాగుగ కాల్చుచు కసివెందయొక్క సమూలపుగసంబును నింపియుంచు పాత్రంబున ముంచునది. ఇట్లేడుపర్యాయములుచేసిన వజ్రము భస్మమగును.

తన్త్రాన్తరమున:—"మేషశృంగం భుజంగాస్థి కూర్మపృష్ఠశిలాజతు। స్నుక్క్షీరాలగసంస్తస్యం కాన్తపాషాణమేవచ॥ వజ్రకం చాపివైక్రాంతం తన్మధ్యే ప్రక్షిపేత్ప్రియే।తీవ్రాతపేపుటం దత్వా పుటాన్తం యావదాగతం । కురుత్థం క్రోద్రవంచాపి హయమూత్రేణ పేషయేత్॥తప్తం నిషేచయేత్ పీఠే యావత్తద్భస్మతాం వ్రజేత్॥" మేకకొమ్ము పాముఎముకలు తాబేటిదిప్ప శిలాజిత్తు కాన్తపురాయి వైక్రాంతము వీనినెల్ల సమరుసముగనరికి మూకుటియందుంచి ఇందు, జెముడుపాలును గక్తంబును చనుబాలనుబోసి వాని మధ్యమున వజ్రమునువైచి పుటముబెట్టవలయును. ఉలవలను ఆర్కము గుఱ్ఱపుమూత్రముబోసి నూరి బాగుగాజేసి సిద్ధముగనుంచుకొని సైపుటము పూర్తియగునపుడు కాలియుండు వజ్రముపై నదిభస్మమగువరకు నీయులవనూరుడును చల్లుచుండవలయును.

—॥ వజ్రద్రుతి ॥—

రసరత్నసముచ్చయమున:—"వజ్రవల్లకీస్తరస్థంచ కృత్వావజ్రం నిరోధయేత్ । అమ్లభాణ్డగతంస్వేద్యం సప్తాహాద్ద్రవతాం వ్రజేత్॥"

నల్లేరునునూరి ముద్దజేసి శుద్ధిచేయబడిన వజ్రమును ఆముద్దలో నునిచి మూసలోబెట్టి చీలచేసి పుటము బెట్టినచో ద్రవించును.

ఇంతవరకును తొమ్మిదివిధములగు మణులలో పద్మరాగము ముత్యము పగడము పచ్చ పుష్యరాగము వజ్రమునను ఆరువిధములగు మణులను గురించి వివరణములు చూపబడినవి. ఇంక నీలము వైడూర్యము గోమేధికమునను మణులకు వివరణములు చెప్పవలసియున్నవి. కాని యింతవరకును మాచే సంపాదింపబడిన యార్వది రసప్రదీపక పుస్తకములలో నే ప్రతియందును నీమూడు మణులనుగురించిన వివరణ మగుపడలేదు. పైచెప్పిన మూడుమణులను గురించియు దీని సంస్కృతమూలమున కొన్ని ప్రక్రియలు చెప్పబడినవి.

—॥ నీలము. ॥—

శ్లో॥ జలనీలేంద్రనీలే ద్వే శక్రనీలం తయోర్వరమ్। శ్వేతగర్భితనీలాభం లఘు తజ్జలనీలకమ్॥ కార్ష్ణ్యగర్భితనీలాభం సభారం శక్రనీలకమ్। ఏకచ్ఛాయం గురు స్నిగ్ధం స్వచ్ఛం పిండితవిగ్రహమ్॥ మృదు మధ్యో[illegible]సజ్జ్యోతిః సప్తధా నీలముత్తమమ్। కోమలం విహితం రూక్షం నిర్భారం శక్తసంధి చ। చిపిటాభం సూక్ష్మంచ సప్తధా నీలముత్సృజేత్। శ్వాసకాసహరం వృష్యం త్రిదోషఘ్నం సుదీపనమ్। విషమజ్వరదుర్నామపాపఘ్నం నీలమీరితమ్॥" జలనీలమనియును ఇంద్రనీలమనియును నీలము రెండువిధములుగనుండును. అందు ఇంద్రనీలము శ్రేష్ఠమైనది. తేలికయై తెలుపు కూడియుండు నీలవర్ణమునుగల నీలము జలనీలమనంబడును. బరువై నలుపుకలిగిన నీలవర్ణముగలనీలము ఇంద్రనీలము. మిశ్రితము గాక ఒకే వర్ణముగల కాంతిగలిగి బరువై నునుపై మలినములేక కలయిక గలరూపముగలిగి మృదువై మధ్యభాగమున ప్రకాశముకలిగియుండు నీలము శ్రేష్ఠమైనది. కోమలము (మిశ్రవర్ణము)గ నుండునదియు విహితము (సగము స్వచ్ఛముగను సగము మిశ్రవర్ణము కలది)గను నుండునదియు రూక్షంబును బరువులేనిదియు కొంచె మెరుపుతో కూడినదియు అతుకులుగ రూపము కలిగినదియు నలుకులు కలిగినదియు జలనీల లక్షణయుక్తమైనదియునగు నీలము శ్రేష్ఠము గాదు.

శ్రేష్ఠమగు నీలము శ్వాసవ్యాధులను కాసవ్యాధులను శమింపజేయును. వీర్యవృద్ధినిచ్చును. వాతపిత్తకఫదోషంబుల నణచును. అగ్నిదీప్తిని కలిగించును.

విషమజ్వరములను పోగొట్టును. దుర్నామ (మూల) వ్యాధినణంచును. పాపంబు వలన జనించిన వ్యాధులను శమింపజేయును.

—(నీలశోధనము.)—

§ వైద్యచిన్తామణిః:—"ఖరమూత్రాన్తరే క్షిప్త్వా నీలం తీవ్రాతపే క్షిపేత్ । భావితం దినమేకంచ నీలం శుద్ధం భవిష్యతి" నీలమణిని గాడిద మూత్రమున నానబెట్టి తీక్ష్ణమైన యెండ నెండించినచో శుద్ధినందును.

—(నీలభస్మము.)—

వైద్యచిన్తామణిః:—"తన్నీలం లకుశం జీవాద్రవే భావ్యం త్రియామకం । విశ్వకర్మపుటే దగ్ధ్వా భస్మీభవతి తత్క్షణాత్॥" శుద్ధిచేయబడిన నీలమును పాలకూర రసమున మూడుదినములు భావనజేసి కొలిమిలో బెట్టి యూదినచో భస్మమగును.

—(గోమేదకము.)—

§ దీనిసంస్కృతమూలము:—"గోమేదస్సమరాగత్వాద్గోమేదం రత్నముచ్యతే । సుస్వచ్ఛగోజలచ్ఛాయం స్వచ్ఛం స్నిగ్ధం సమం గురు । నిర్దలం మసృణం దీప్తం గోమేదం శుభమస్తధా । విచ్ఛాయం లఘు రూక్షాంగం చిపిటం పటలాన్వితమ్ । నిష్ప్రభం పీతకాచాభం గోమేదం న శుభావహమ్ । గోమేదం కఫపిత్తఘ్నం క్షయపాండుక్షయంకరం । దీపనం పాచనం రుచ్యం త్వచ్యం బుద్ధిప్రబోధనమ్॥" ఆవుయొక్క మేదోధాతువు (క్రొవ్వు) వలె నుండునది కావున నీమణికి గోమేదమను పేరుకలిగినది. గోమేదకము స్వచ్ఛముగ గోమూత్రమువంటి కాంతికలిగి స్వచ్ఛమై నునుపై హెచ్చుతక్కువలులేక సమానమై బరువై పొరలులేక దట్టముగను ప్రకాశమానముగను నుండిన శ్రేష్ఠముగ నెరుంగవలయును. కాంతిహీనమై తేలికయై పెళుసై అణుకులుగల యాకృతికలిగి పొరలుకలిగి మెరుపులేక పచ్చనిగాజుపెంకువలెనుండు గోమే

ధకము శ్రేష్ఠమైనదికాదు. గోమేదకమును భస్మాదిరూపముగ పరిణమింపజేసి సేవించిన కఫవ్యాధులను పిత్తవ్యాధులను పోగొట్టును. క్షయరోగములను పాండురోగములను నశింపజేయును. అగ్నిదీప్తిని కలిగించి ఆహారపాచనమును జేయును. రుచిని కలిగించును. త్వగింద్రియమునకు హితమును చేయును. బుద్ధిని పెంపొందించును.

—॥ గోమేదకశుద్ధి. ॥—

§ వైద్యచిన్తామణి:—"తతో గోమేదకం వాజి మూత్రే భావ్యం దినత్రయమ్ । తతో విదారీస్వరసే భావ్యం శుద్ధిర్భవిష్యతి॥" గోమేదకమును గుఱ్ఱపుమూత్రమున మూడుదినములు భావనజేసి పిదప నేలగుమ్ముడిగడ్డల స్వరసమున భావనచేసినచో శుద్ధమగును.

—॥ గోమేదకభస్మము. ॥—

§ వైద్యచిన్తామణి:—"శుద్ధం గోమేదకం కృష్ణధత్తూరద్రవభావితమ్ విశ్వకర్మపుటే దగ్ధ్వా త్రివారం భస్మతాప్నుయాత్॥" శుద్ధిచేయబడిన గోమేదకమణిని నల్లఉమ్మెత్తాకురసమున మూడుమార్లు భావనచేసి కాలిమిగానునిచి యూదినచో భస్మమగును.

—॥ వైడూర్యము. ॥—

§ దీనిసంస్కృతమూలము:—"వైడూర్యం శ్యామశుభ్రాభం సమం స్వచ్ఛం గురు స్ఫుటమ్ । అభ్రశుభ్రోత్తరీయేణ గర్భితం శుభమీరితమ్ । శ్యామం తోయసమచ్ఛాయం చిపిటం లఘు కర్కశమ్ । రక్తగర్భోత్తరీయంచ వైడూర్యం నైవ శస్యతే॥ వైడూర్యం రక్తపిత్తఘ్నం ప్రజ్ఞాయుర్బలవర్ధనమ్ । పిత్తప్రధానరోగఘ్నం దీపనం మలమోచనమ్॥" నల్లనైనట్టియు తెల్లనైనట్టియు కాంతికలిగి సమానమై స్వచ్ఛమై బరువై స్ఫుటమై లోన తిరుగుచుండు తెల్లని యుత్తరీయమువంటి పొరకలిగియుండు వైడూర్యము శ్రేష్ఠమైనది, నల్లగగాని నీటివంటి రంగుకలిగినదిగాని యుండినను అనుకుశేర్పడి

యుండినను తేలికయైనను గరగరకలిగియుండినను లోన సెల్లినగు మృత్తికయు మువంటి పొరలిరుగుచుండినను అట్టి వైడూర్యము శ్రేష్ఠముకాదు. ఉత్తమ మగు వైడూర్యమును భస్మాదిరూపమునందించి సేవించిన రక్తపిత్తవ్యాధిని పోగొట్టును. బుద్ధికి బలముచేయును. ఆయువును వృద్ధిపరచును. బలమును నెంపొందించును. పిత్తదోషప్రధానములగు వ్యాధులనన్నిటిని పోగొట్టును. అగ్నిదీప్తినిచేయును. మలమును వెడలించును.

—॥ వైడూర్యశోధనము. ॥—

§ వైద్యచిన్తామణి:—"వైడూర్యం వాజిమూత్రేణ కూశ్మాణ్డస్వరసేనచ। భావితం ద్విదినంచాథ శుద్ధిర్భవతి నిశ్చయమ్॥" వైడూర్యమును గుఱ్ఱపుమూత్రమున నొకదినమును గుమ్మడిపండు స్వరసమున నొకదినమును భావనచేసినచో శుద్ధినందును.

—॥ వైడూర్యభస్మము. ॥—

వైద్యచిన్తామణి:—"తద్వైడూర్యం శిలాభేదిరసేన పరిభావితమ్। విశ్వాకర్మపుటే దగ్ధ్వా తీవ్రాగ్నౌ వజ్రమూషయా। తతోగజపుటే పాచ్యం భస్మీభవతి నిశ్చితమ్॥" శుద్ధిచేయబడిన వైడూర్యమును కొండపిండిరసమున భావనచేసి కొలిమిలోనునిచి తీవ్రాగ్నినిడియూది పిమ్మట వజ్రమూషయందు బెట్టి చిరమున్నబూసి గజపుటము నిడిన శుద్ధమగు భస్మమగును.

—॥ సర్వరత్న సామాన్యదోషములు. ॥—

§ రసరత్నసముచ్చయము:—"గ్రాసస్త్రాసశ్చబిందుశ్చ రేఖాచజలగర్భతా। సర్వరత్నేష్వమీ పంచదోషాః సాధారణా మతాః॥" "క్షేత్రతోయభవా దోషా రత్నేషు న లగంతి తే" తెలుపురు వెలవెలబోవుటయు చుక్కలును గీతలును నీరుపట్టుటయు ననునివి యన్ని విధములగు మణులకు సాధారణంబులైన దోషంబులు. భూమివలన నేర్పడు దోషములుగాని జలమువలన నేర్పడు దోషంబులుగాని వజ్రంబులకు సోకవు.

—॥ మణులకు ప్రత్యేకముగ శుద్ధులు. ॥—

§ మరియు పైజెప్పబడిన మాణిక్యాదిమణుల దొమ్మిదిటికిని శోధనక్రమమును సూక్ష్మరూపముగ దీని సంస్కృతమూలమున నీవిధముగ జెప్పియున్నది:—"శుధ్యత్యమ్లేన మాణిక్యం జయంత్యా మౌక్తికం తథా। విద్రుమం క్షారవర్గేణ తార్క్ష్యం గోదుగ్ధకైస్తథా॥ పుష్యరాగంచ సంధానైః కులుత్థక్వాథసంయుతైః। తండులీయజలైర్వజ్రం నీలం నీలీరసేనచ। రోచనాభిశ్చగోమేదం వైడూర్యం త్రిఫలాజలైః॥" అమ్లవర్గపురసములయందు భావనములను స్వేదనములును చేసిన మాణిక్యము శుద్ధినందును. తక్కలియాకు రసమున భావనచేసినను స్వేదనచేసినను ముత్యము శుద్ధినందును. క్షారవర్గములయందు పగడము శుద్ధిబొందును. గరుడపచ్చ ఆవుపాలచే శుద్ధిబొందును. సంధానసిద్ధములగు ఆసవ-అరిష్ట ద్రవములతో నులవకషాయమును జేర్చి యందు పుష్యరాగము నునిచి స్వేదనము జేసినచో శుద్ధమగును. వాయువిడంగముల కషాయముచే భావనస్వేదనముల జేసిన వజ్రము శుద్ధినందును. నీలియాకురసముచే నీలము శుద్ధిబొందును. గోమేదకము గోరోచనపు భావనచేత శుద్ధిబొందును. త్రిఫలకషాయంబున స్వేదనముచే వైడూర్యము శుద్ధిబొందును.

—॥ మణిసామాన్యమును భస్మముచేయురీతి. ॥—

§ దీని సంస్కృతమూలము:—"లికుచద్రవసంపిష్టైః శిలాగంధకతాళకైః। వజ్రంవినాన్యరత్నాని మ్రియంతేఽష్టపుటైర్లఘు॥" మణిశిల గంధకము తాళకము వీనిని నిమ్మపండ్లరసముబోసి నూరి యాముద్దయందు శుద్ధిచేయబడియుండు మణులను బొదిగి పుటము పెట్టుచుండవలయును. ఇట్లు ఎనిమిది పుటములు పెట్టిన వజ్రము తప్పతక్కిన మణులన్నియు తేలికగల్గిన భస్మములగును.

—॥ సర్వరత్నద్రుతి. ॥—

§ రసరత్నసముచ్చయము:—"రామఠం పఞ్చలవణం క్షారాణాంత్రితయం తథా। మాంసద్రావ్యమ్లవేతశ్చ చూలికా లవణంతథా॥ స్థూలం కుమ్భీఫలం పక్వం తథా జ్వాలాముఖీశుభా। ద్రవన్తీచ రుదన్తీచ పయస్యా చిత్ర

మాలకం।దుగ్ధంస్నుహ్యోస్తథార్కస్య సర్వంసమ్మర్ద్యయత్నతః। గోలంవిధాయ తన్మధ్యే ప్రతిష్ఠాప్య తదనన్తరమ్। గుణవన్తి రత్నాని జాతిమన్తి శుభానిచ। భూర్జేతం గోళకంకృత్వా సూత్రేణా వేష్టయేద్యత్నతః।పునర్వస్త్రేణ సంవేష్ట్య దోలాయన్త్రే విధాయచ। సర్వామ్లయుక్తసన్ధాన పరిపూర్ణఘటోదరే। అహోరాత్రత్రయంయావత్ స్వేదయేత్తీవ్రవహ్నినా। తస్మాదాహృత్య సంక్షాళ్య రత్నజాం ద్రుతిమాహరేత్। రత్నతుల్య ప్రభాశ్చైవ దేహలోహకరీ శుభా॥''

ఇంగువ, పంచలవణములు, క్షారత్రయము (సర్జక్షారము యవక్షారము టంకణక్షారము), మాంసద్రావి - పుల్ల ప్రబ్బలి, చూలికాలవణము (నవాచారము), కుసింభఫలము, జ్వాలాముఖి, ద్రవన్తి, రుదన్తి, మనఃపాల, చిత్రమూలము, అను నీద్రవ్యములన్నిటిని జేర్చి యందు జెముడుపాలను జిల్లేడుపాలును కలిపినూరి యుండజేసియుంచుకొని. పిదప మిక్కిలి ప్రశస్తగుణములు గల్గినవియు మంచిజాతీయములునగు రత్నములలో నెద్దానినైనను దెచ్చి యథోక్తముగ శుద్ధిచేసి పైజెప్పిన యాపిండముదాయపిష్టము నసుమనునిచి ఆయుండను నైన భుజపత్రినిజుట్టి యొకదారముచే గట్టిగకట్టి దానిమీఁద గుడ్డను చుట్టి అమ్లవర్గద్రవ్యముల రసములచేతను ఆసవ-అరిష్టములచేతను నిండియుండు కుండలో దోలాయంత్రవిధానమున బెట్టి మూడు అహోరాత్రములు గాఢాగ్నిని గిలించి యాపిరిచే నుడికించి పిమ్మట నారత్నమును వెలికిందీసి నీళ్లచేఁగడిగి కోష్ఠియంత్రమునబెట్టి యథోక్తముగ నూదినచో ద్రవించును. అట్టి రత్నద్రుతి రత్నమునకెట్టిరంగు కల్గియుండునో అట్టికాంతిగలిగి దేహమును లోహమువలె దృఢముగజేయు ప్రభావము గల్గియుండును.

కొందరు గ్రంథకర్తలు మణులయనంతరమున నుపమణులను కొన్నిటిని చెప్పియున్నారు. రసార్ణవమున మణులనుగురించి యొకప్రకరణముగ వ్రాయబడలేదు. శక్తరసంబులనుగురించి చెప్పుప్రకరణమున వజ్రప్రస్తావము కలిగినపుడు దానిద్రుతికొరకు విధానమును చెప్పి "అథవాపృథివీకం స్విన్నం మౌక్తికం వజ్ర వాళకమ్।మాణిక్యం నీలపుష్పంచ శీతం మరకతం మహత్।వైడూర్యస్ఫటికాదీని

ద్రవన్తి సలిలం యథా॥" అని పైచెప్పబడిన విధానముచే నథ్రికమున మౌక్తిక ప్రవాళాదిమణులును జలమువలె ద్రవములగునని చెప్పుచు మణులను పేర్కొనియున్నారు. అంతియేకాని మణిపరిగణనముగాని తద్వర్ణనముగాని తత్పరీక్షణముగాని శోధనమారణవిధానములుగాని మరియేమియు చెప్పియుండలేదు. వీనితోబాటుగనే ఉపరత్నములవిషయము ఎత్తుకొననేలేదు. రసరత్నసముచ్చయమున మణులయొక్క పరీక్షలను లక్షణములను శోధనములను మారణములను మొదలగునవి యన్నియు చెప్పబడినవికాని యుపరత్నప్రస్తావముగాపడదు.

భావప్రకాశకారుడును తదనుయాయులును "ఉపరత్నా నికాచశ్చ కర్పూరాశ్మతథైవచ । ముక్తాశుక్తిస్తథాశంఖ ఇత్యాదీనిబహూన్యపి" అని గాజును, కర్పూరపురాయియు, ముత్యపుచిప్పయు, శంఖమును అనునివి మొదలుగాగలుగు నవియనేకము లుపరత్నములు కలవు అని చెప్పి నిరూపించియున్నారు

శివతత్వరత్నాకరమున:—"సూర్యకాంతశ్చంద్రకాంత స్తారకాంతఇతి త్రయః । త్రీణ్యేవచోపరత్నాని లోహకాంతంచకేచన" అని సూర్యకాంతము, చంద్రకాంతము, తారకాంతము ననునివి మూడును మాత్రమే తన్మతమున నుపరత్నములనియు ఇతరులు కొందరు లోహకాంతమనుదాని కూడ నుపరత్నములలో చేర్చి చెప్పెదరనియు చెప్పబడియున్నది.

ఆనందకందమున:—"సూర్యకాంతశ్చంద్రకాంత స్తారకాంతస్సుకాంతకః । వైక్రాంతశ్చనృపావర్త స్సస్యకో విమల స్తథా । ఫిరోజశ్చనవైతాని హ్యుపరత్నానినిర్దిశేత్॥" అని సూర్యకాంతము చంద్రకాంతము తారకాంతము సుకాంతము వైక్రాంతము రాజావర్తము సస్యకము విమలము ఫిరోజము అను ఈతొమ్మిదియు నుపరత్నములుగ చెప్పబడియున్నవి.

ఈరసప్రదీపికకు మాతృకయగు సంస్కృతరసప్రదీపికయందు:—"రాజావర్తంచంద్రకాంతం సూర్యకాంతంశిలోపలా । మణిమధ్యేచ గణితా రస

బంధేప్రకీర్తితాః" అని మణులని చెప్పిన యనంతరమున రాజావర్తము, చం
ద్రకాంతము, సూర్యకాంతము, స్ఫటికము, అనునివిమూఁడ మణులలో చేర్చ
బడినవి. ఇవియును రసబంధనమును చేయును. అనిచెప్పి వానిలో రాజావర్త
మునుమాత్ర మీక్రింద నగుపరచువిధమున వివరించి తక్కినవాని వివరణమును
చెప్పక ప్రకరణమును ముగించియున్నారు.

—(రాజావర్తము.)—

§ దీని సంస్కృతమూలము:—"రాజావర్తోద్విధాజ్ఞేయో గుళికాచూర్ణ
భేదతః । శిరీషపుష్పస్వరసే రాజావర్తంవిశోధయేత్ । లుంగాంబుగంధకో
పేతం రాజావర్తంవిమర్దితం । పుటనాత్సప్తవారేణ రాజావర్తోమృతోభ
వేత్ । ప్రమేహక్షయదుర్నామ పాండుశ్లేష్మానిలాపహః । దీపనఃపాచనో
వృష్యః త్రిదోషఘ్నోరసాయనః" రాజావర్తము ఉండగను చూర్ణముగను
రెండువిధములనుండును. ఇది దిరిసనపూవుయొక్క స్వరసమున భావనముచేసి
నను స్వేదనముచేసినను శుద్ధిబొందును. నిమ్మపండ్లరసమును గంధకమును రా
జావర్తమున కలిపినూరి ఏడుపుటములువెట్టిన నది భస్మమగును. అట్టిభస్మమును
తగుపరిమాణంబున సేవించిన ప్రమేహము క్షయవ్యాధి దుర్నామము పాం
డువు శ్లేష్మవ్యాధులు వాతవ్యాధులును శమించును. దీపనపాచనముల జేయును.
వృష్యమైనది. త్రిదోషప్రకోపము నడచును. రసాయనమై జరావలీపలితము
లను అకాలమృతిని పోగొట్టును.

ఇట్టి పరిగణనములయం దగుపడు గ్రంథకారులభేదములన్నియు నాకా
లంబున వారు ఖనిజపదార్థములయందు వారు చేయుచుండిన విమర్శములవలనను
ప్రయోగములవలనను విజ్ఞానప్రవేశములవలనను నేర్పడినదిగ నెరుంగదగియున్నది.
మరియు రాజావర్తముధాతువుగ రససంప్రదాయగ్రంథములలో కొంద రుప
రసంబులయందుచేర్చి చెప్పియున్నారు. మరికొందరు సాధారణరసంబుల
యందుచేర్చి చెప్పియున్నారు. ఇంకఁగొందరు మణులయందు చేర్చియున్నారు.
రసరత్నసముచ్చయకారాదులగు కొందఱుమాత్ర మీమూఁడు పక్షములయం

దును చేర్చక దానిని మహారసములయందు గాని ఉపరసములయందు గాని సాధారణరసములయందు గాని మరి యితరములగు రత్నోపరత్నలోహోపలోహముల యందుగాని చేర్చి పరిగణనము చేయకయే సాధారణరసంబుల నన్నిటిని చెప్పి ముగించిన యనంతరమున రాజావర్తమునుగురించి చెప్పియున్నారు. దీనిని బట్టి చూడ నీరాజావర్తమునుగురించి యాకాలమున వారిలో చెప్పుటకును నిశ్చితమైన సిద్ధాంత మేర్పడలేదనియు దీనిపరిగణనము విషయమున భిన్నభిన్నములగు నభిప్రాయము లుండినవనియు నూహింపదగియున్నది.

రసరత్నసముచ్చయమున నాగ్రంథకర్త కాలమునకే యీధాతువు కనుగొనబడి యుపయోగమున నుంచబడుచుండుటచే విడిచివేయ వీలులేకపోవుటచేతనో! దాని పరిగణనమునుగురించి నిశ్చితసిద్ధాంత మేర్పడకుండుటచే నొక సముదాయమున చేర్చివేయుట కనువుకాకుండుటనో? మరి యేయితర కారణముననో? కాని మహారసాది సముదాయములలో దేనియందును చేర్పక వేరుగా నిట్లు చెప్పియున్నారు.

—(రాజావర్తలక్షణము.)—

రసరత్నసముచ్చయము " రాజావర్తోఽల్పరక్తోరునీలికామిశ్రితప్రభః। గురుశ్చమసృణః శ్రేష్ఠః తదన్యో మధ్యమస్మృతః॥ " రాజావర్తము కొంచె మెరుపును అధికముగ నీలమును కలిసిన రంగుకలదిగను బరువుగను నునుపుగను నుండిన యుత్తమము. ఇట్లుండకపోయిన నది శ్రేష్ఠముకాదు.

—(రాజావర్తోపయోగము.)—

" ప్రమేహక్షయదుర్నామ పాండుశ్లేష్మానిలాపహః। దీపనః పాచనో వృష్యో రాజావర్తోరసాయనః॥" రాజావర్తమును సేవించిన ప్రమేహములును క్షయవ్యాధులును దుర్నామములును పాండురోగములును శ్లేష్మవ్యాధులును వాతవ్యాధులును నశించును. దీపనపాచనములం జేయును. వీర్యవృద్ధి నిచ్చును. ఇది రసాయనముగ నుపయోగించును.

—॥ రాజావర్తశోధనము. ॥—

"నింబుద్రవైః సగోమూత్రైః సక్షారైః స్వేదితాః ఖలు । ద్విత్రివారేణ శుధ్యంతి రాజావర్తాదిధాతవః । శిరీషపుష్పార్ద్రరసే రాజావర్తం విశోధయేత్ ॥"

నిమ్మపండ్లరసమునను గోమూత్రమునను క్షారములయందును రెండు మూడు పర్యాయములు స్వేదనముచేసిన రాజావర్తము మొదలగు ధాతువులన్నియు శుద్ధములగును. దిరిసనపూవులయొక్కయు అల్లముయొక్కయు రసములయందు భావనస్వేదనముల జేసియు రాజావర్తమును శుద్ధిచేయవచ్చును.

—॥ రాజావర్తభస్మము. ॥—

"లుంగాంబుగంధకోపేతో రాజావర్తోవిచూర్ణితః । పుటనాత్సప్తవారేణ రాజావర్తోమృతోభవేత్ ॥" శుద్ధిచేసిన రాజావర్తమును గంధకమును నిమ్మపండ్లరసమును చేర్చినూరుచు ఏడుసారులు పుటమువైచిన భస్మమగును.

—॥ రాజావర్తసత్వపాతనము ॥—

"రాజావర్తస్యచూర్ణంతు కుంటీఘృతమిశ్రితమ్ । విపచేదాయసేపాత్రే మహిషీక్షీరసంయుతమ్ । సౌభాగ్యశఙ్ఖగవ్యేన పిణ్డీబద్ధంతుజారయేత్ । ధ్మాపితం ఖదిరాఙ్గారైః సత్వం ముఞ్చతి శోభనమ్ ॥" శుద్ధిచేయబడిన రాజావర్తమును చూర్ణముజేసి యందు ఇంగిలీకమును నేతిని జేర్చి యినుపపాత్రలోనునిచి ఎనుముపాలనుకలిపి పక్వము జేయునది. పిదప మజ్జిగయందును పంచగవ్యమునందును పక్వము జేసి జారణాయంత్రమున నునిచి యథోక్తముగ కొలిమిలో బెట్టి యూదినచో రాజావర్తమునుండి సత్వము వెడలును.

—॥ లోహములు. ॥—

సీ॥ వినులోహములు పంచవిధములవి శుద్ధలో
హంబును భానులోహంబు పూతి ।
లోహాఖ్యమును మిశ్రలోహంబనగ ధాతు
లోహంబనగ పంచలోహములగు ।

శుద్ధలోహము వెండి శుభహేమతామ్రము
లర్కలోహంబు కాంతాయసంబు ।
ధరపూతిలోహంబు తగరము సీసము
కడు మిశ్రలోహమిత్తడియు కంచు ।
నైదుగూడిన ధాతులోహం బటంద్రు
లోకరంజకముగ నవలోహములకు ।
భేదములు శుద్ధులును గుణామోదములును
తెలియజెప్పెద నాత్రేయ ధీవరేణ్య॥ ౧౮॥

వ్యా॥ లోహములు శుద్ధలోహములనియు భానులోహములనియు పూతిలోహములనియు మిశ్రలోహములనియు ధాతులోహమనియు నైదు తెగులనుండును. కావుననే పంచలోహసంజ్ఞ. అందు బంగారమును వెండియు రాగియు శుద్ధలోహములు. కాంతలోహము భానులోహ మనబడును. తగరమును సీసమును పూతిలోహములు. ఇత్తడియు కంచును మిశ్రలోహంబులు. పై జెప్పబడిన కాంస్యాది పంచలోహంబుల మిశ్రమునకు ధాతులోహంబని పేరు. ఇట్లు పంచవిధలోహములయందును నంతర్భూతములై యుండు నవలోహంబులకును అంతర్భేదంబులును వానిశుద్ధులును భస్మములును, వానిగుణములును మొదలగువానిని క్రమముగ వివరించిచెప్పెదను.

ఈలోహపరిగణనము విషయమున రసార్ణవమున:—“.........శృణు లోహాన్యతఃపరమ్ । సువర్ణంరజతంతామ్రం తీక్ష్ణంవఙ్గంభుజఙ్గమమ్॥ లోహంతు షడ్విధమ్.................” అని సువర్ణము, రజతము, తామ్రము, లోహము, తగరము, సీసము అని యాఱువిధములుగ నిరూపింపబడినవి.

భావప్రకాశమున:—“స్వర్ణంరూప్యంచ తామ్రంచ వంగం యసదమేవచ । సీసంలోహంచ సప్తైతే ధాతవోగిరిసంభవాః॥” అని యసదమను (సత్తు) లోహమును చేర్చి ఏడువిధములుగ చెప్పబడినవి.

ఆనందకందమున :—“ స్వర్ణరూప్యార్క కాంతాభ్రిసత్వం తీక్ష్ణంచ ముండకమ్ । భుజంగం త్రపుసం చైవ రీతిఃకాంస్యంచ వర్తకమ్ । ద్వాదశైతాని లోహాని.......... ..” అని స్వర్ణము, రూప్యము, తామ్రము, కాంతలోహము, అభ్రికసత్వము, తీక్ష్ణలోహము, ముండకలోహము, సీసము, తగరము, ఇత్తడి, కంచు, వర్తలోహము అని పండ్రెండువిధములగు లోహములు చూపబడినవి.

రసరత్నసముచ్చయమున :—“ శుద్ధం లోహం కనకరజతం భానులోహాశ్మసారం పూతీలోహం ద్వితయముదితం నాగవంగాభిధానమ్ । మిశ్రంలోహం త్రితయముదితం పిత్తళంకాంస్యవర్తం ” శుద్ధలోహములగు సువర్ణరజతతామ్ర తీక్ష్ణంబులును పూతిలోహములగు నాగవంగములు రెండును మిశ్రలోహములగు పిత్తళకాంస్యవర్తములు మూడును మొత్తమునకు తొమ్మిదియు లోహంబులు అని వివరింపబడినవి. ప్రకృతగ్రంథమునకు మూలమగు సంస్కృత రసప్రదీపిక యందును ఈమతమే యనుసరింపబడి “ శుద్ధంలోహం ” అను శ్లోకమునే చెప్పియున్నది.

ఇట్టి పరిగణనమునందలి విభేదమున కంతటికిని మహారసాదిపరిగణనముల యందువలెనే వారివారి సిద్ధాంతభేదములే కారణములని యూహింపదగియున్నది. ఎట్లనిన :—

రసార్ణవకారుడు అన్యలోహసంమిశ్రణములేక శుద్ధములై యుండు లోహములే పరిగణనార్హములనియు మిశ్రలోహంబులు తత్తల్లోహంబుల నంతర్భూతంబు లగుననియు నుద్దేశించి స్వర్ణము రజతము తామ్రము అయస్సు వంగము నాగముననువియారును లోహంబులని పరిగణించెను.

భావప్రకాశకారుడును దీనినే యనుసరించుచు పిత్తళమునకు మూల లోహముగు యశదముగూడ ప్రత్యేకలోహంబుగ పరిగణనీయమను నభిప్రాయంబున దానినిగూడ ప్రత్యేకముగ పరిగణించి యేడువిధములని నిర్ధారణము చేసెను.

ఆనందకందకర్తయును మిశ్రములైనను అమిశ్రములైనను పరస్పరభేద భిన్నములగు లోహజాతులన్నియు ప్రత్యేకములుగ పరిగణింపవలసినవేయని యభిప్రాయపడి అయోభేదంబులగు తీక్ష్ణ, ముండ, కాంతంబులను మిశ్రలోహంబులగు ఇత్తడి, కంచు, వర్తమునను వానిని ప్రత్యేకములుగ పరిగణించి అభ్రికసత్వమునుగూడ లోహంబులయందుచేర్చి తక్కిన అయిదు శుద్ధలోహంబులతోడను పండ్రెండుగజేసి సిద్ధాంతముజేసెను.

రసరత్నసముచ్చయమున నన్నియో పైగనుపరుపబడిన సిద్ధాంతముల నన్నిటిని విమర్శించి విషయవిభాగపూర్వకంబుగ వానికి సమీకరణము చేయుచు లోహములనన్నిటిని మొదట శుద్ధ పూతి మిశ్రభేదంబులచే త్రివిధంబులుగ విభజించి శుద్ధపూతి భేదభిన్నంబులగు నారువిధములగు నమిశ్ర (మిశ్రములుకాక స్వతంత్రములగు) లోహంబులును మూడువిధములగు మిశ్రలోహంబులును మొత్తమునకీ తొమ్మిదివిధంబు లగునవియు నామూడువిధంబుల నంతర్భూతంబు లగుననియు జెప్పుచు నొకమార్గమును స్థిరీకరించెను. ఇట్లు నూతన విషయంబులయందు ప్రయోగపూర్వకంబుగ పరిశ్రమలుచేసి క్రొత్తసంగతుల గని పెట్టువారికి సిద్ధాంతములయందు పరస్పరభేదంబులుండుట దోషంబుగాదు.

రసప్రదీపిక సిద్ధాంతములును రసరత్నసముచ్చయ కారాంగీకృతము లేయని వేరుగ జెప్పనక్కరలేదు. కాని ఈ విభాగమునమాత్రము పైజెప్పబడిన గ్రంథముల కన్నిటికి భేదముగ జెప్పబడియున్నది. లోహముల ప్రథమ విభాగమునందు ధాతులోహము అర్కలోహమునను వానిం జేర్చి యైదు విధములుగ చెప్పబడినవి. వాని యంతర్విభాగములలో స్వర్ణరజత తామ్రంబులు మూడును మాత్రము శుద్ధలోహములుగ జెప్పి అయస్కాంతమును భానులోహంబుగ పరిగణించి నాగవంగంబుల పూతిలోహంబులుగ జెప్పి యనంతరమున ఇత్తడిని కంచును రెంటిని మాత్రము మిశ్రలోహంబుల జేర్చి పంచలోహ మిశ్రణము ధాతులోహమని చెప్పబడియున్నది.

మరియు ధాతులోహంబును వివరించునెడ నీపద్యమున జెప్పబడిన "ఐదుగూడిన ధాతులోహం బటండ్రు" అను భాగము సందిగ్ధముగ నగుపడు

చున్నది. ఎట్లన్న? «ఐదుగూడిన" యన గూడఁబడిన యైదులోహములేవి? శుద్ధాదికములగు నైదులోహములా? స్వర్ణాదికములలో నైదులోహములా? ధాతులోహమునకు మూలములగు శుద్ధాదులు నాలుగులోహములుమాత్ర ముం డుటచే మొదటిదని చెప్పుటకు వీలులేదు. ధాతులోహమూలంబులు స్వర్ణాది కములంటి మేని యవి యెన్మిదియగుటచే నం దే యైదులోహములు చేర్పవలయు ననుట కుత్తరము రాదు. కావున రెండవదనియు జెప్పుటకు వీలులేదు. అందుచే నీయది సందిగ్ధముగ నగుపడుచున్నది. కావున దీనికి క్లిష్టముగ నర్థము చేయ వలసియున్నది. ఈపద్యమున చేయఁబడిన ప్రతిజ్ఞ ననుసరించి చెప్పబడిన శు ద్ధ్యాదివివరణమున మిశ్రలోహములగు పిత్తళికాంస్యములను వివరించి అంతట నిలిపివేయఁబడి ధాతులోహవికృతి చేయఁబడకపోవుటచే దానివిషయ మీగ్రం థమువలన నిర్ధారణచేయుటకు వీలులేదు. కావున నన్యగ్రంథములను సహాయ ముగ గొనవలయును.

ప్రకృతగ్రన్థమునకు మూలమగు సంస్కృతమున రీతికాంస్యలోహముల ప్రక్రియల నిరూపించి పిమ్మట «కాంస్యార్కరీతిలోహాహిజాతం తద్వర్త లోహకమ్। తదేవపంచలోహాఖ్యం లోహవిద్భిరుదాహృతమ్॥" అని చెప్పి యున్నది. ఈశ్లోకముచేత కంచు రాగి విత్తడి ఇనుము నాగము అను నీలోహ ములు ఐదును జేరినది వర్తలోహమని యేర్పడుచున్నది. రసరత్నసముచ్చ యమునందు నిదేశ్లోకము నిదేఘట్టమున జెప్పియున్నది. ఈప్రమాణములబట్టి చూడ ధాతులోహ వర్తలోహములు పదమాత్రముచే భిన్నములుగాని వస్తు భేదములేదనియు ధాతులోహవివరణమున 'ఐదుగూడిన' యన్నచోట పైప్రమా ణముల ననుసరించి కంచు రాగి విత్తడి ఇనుము నాగము నను నీయైదు గూడి నచో ధాతులోహమని యర్థముచేయుట దృఢతరప్రమాణ సిద్ధముగనున్నది.

—॥ స్వర్ణము. ॥—

గీ॥ సహజమును ప్రాకృతము వహ్నిసంభవంబు
ఖనిజమును నూతవేధజంబనగ నొప్పి।

నైదువిధముల కనకంబు లమరుచుండు
కలితషోడశవర్ణముల్ కలిగి భువిని॥ ౧౯॥

వ్యా॥ అందు స్వర్ణము సహజము, ప్రాకృతము, వహ్నిసంభవము, ఖనిజము, నూతవేధజము, నని యైదువిధముల నుండును. ఇట్టి స్వర్ణము పదునారువన్నెలు కలిగి యులరారుచుండును

—॥ స్వర్ణభేదములు వానిస్వరూపము. ॥—

సీ॥ బ్రహ్మాండ [1]మవల సంభవమొందు ప్రాకృతం
బతిదుర్లభంబు దేవతలకైన ।
వహ్నిచే జనియించు వహ్నిసంభూతంబు
సేవింప కాయసంసిద్ధి యగును ।
పర్వతంబులయందు ప్రభవించు ఖనిజంబు
సర్వరుజంబుల గర్వమణచు ।
మేరుకూటమున జన్మించును సహజంబు
వేధజంబన సూతవేధజంబు ।
సహజమును వేధజము ఖనిసంభవంబు
ఘనతరంబగు నమృతమై జనులకెపుడు ।
భుక్తిముక్తియు సౌఖ్యంబు బొసగ జేసి
యఖిలరుజముల బాపి దీర్ఘాయు వొసగు॥ ౨౦॥

వ్యా॥ "తదండమభవద్ధైమ" మని సువర్ణవికారమైన యాబ్రహ్మాండము "బ్రహ్మాండంసంవృతంయేన రజోగుణభువాఖలు" అని చెప్పబడినయట్లు చుట్టుకొని రజోగుణస్థవమై గ్రుడ్డునకై వెంకువలెనుండు సువర్ణము ప్రకృతిజన్య

1. (క) ములను.

మగుటచే ప్రాకృతసువర్ణ మనబడును. అది దేవతలకుగూడ పొందశక్యము కానిదిగనుండును. హిరణ్యరేతస్కుండగు నగ్నివలన విడువబడినది వహ్నిసంభూత మనబడును. దీనిని సేవించినంతనే కాయసిద్ధికలుగును. పర్వతప్రదేశములయందుండు గనులలోబుట్టిన బంగారము ఖనిజమనబడును. ఇద్దానిని సేవించిన రోగంబుల బోగొట్టును. «బ్రహ్మాయేనావృతో జాతస్సువర్ణేన జరాయుణా । తస్మేరురూపతాం యాతంసువర్ణం సహజంహితత్॥» అని చెప్పబడియుండులాగున హిరణ్యగర్భుండగు బ్రహ్మ జరాయురూపంబున తన్నావరించియుండునే సువర్ణముతోగూడ జన్మించెనో; మేరుపర్వతపు శిఖరరూపంబున నిప్పు డగుపడుచుండు నాసువర్ణము సహజ మనబడును. రసవాదప్రక్రియలయందు చెప్పబడియుండు సంస్కారములచే సంస్కరింపబడియుండు రసముచే స్పర్శాదివేధలనందిన లోహాంతరాదులు సువర్ణముగ మారుటచే నేర్పడునది వేధజము. పైజెప్పబడినవానిలో సహజము వేధజము ఖనిజమునను నీమూడువిధంబులగు సువర్ణంబులును ఐహికపారత్రికంబులగు పురుషార్థములకు సాధనములై శోధనమారణాది సంస్కారంబులచే నమృతస్వరూపమునంది జనులరోగంబులనుపోగొట్టి యారోగ్యసౌఖ్యమును ఆయుష్యభాగ్యమును ఇచ్చును.

«రసజం క్షేత్రజంచైవ లోహసంకరజం తథా । త్రివిధం జాయతే హేమ చతుర్థం నోపలభ్యతే॥» రసజమనియు క్షేత్రజమనియు సువర్ణము మూడువిధములుగ మాత్రముండును. నాల్గవదిలేదు. అని రసార్ణవమున సువర్ణము మూడువిధములుగ మాత్రమే విభజితమైయున్నది.

—॥ శుద్ధాశుద్ధసువర్ణలక్షణములు. ॥—

సీ॥ కనకంబు ఘర్షణంబున మసృణాభమై
    కాచిన రక్తిమ కలిగియున్న ।
నరికిన కపిలవర్ణముగల్గి స్వచ్ఛమై
    పొరలేక స్నిగ్ధమై బరువుగలిగి ।

అతిపీతవర్ణాభమై మృదువైనను
కనకంబు పరిశుద్ధ మనిరి మునులు ।
కాచిన మలినమై కాంతిహీనంబైన
[1]నొకవంక తెల్లనై విరిగి యున్న ।
పగులువారిన నిత్తడిపగిదినున్న
కాచినను నల్లనై యున్న కఠినమైన ।
మలినమైయున్న రూక్షత కలిగియున్న
గుంజగతినున్న స్వర్ణంబు కుప్పాదఫగ్రదు॥ ౨౧॥

వ్యా॥ బంగారము ఆకురాయి మొదలగువానితో రాచినపుడు చిక్కని కాంతికలిగి యుండవలయును. నిప్పులయందు కాల్చితీసి చల్లార్చినవెనుక నెరుపు రంగుకలదిగ నుండవలయును. పొగరు మొదలగువానిచే నరికినపుడు కపిల (గోరోచన) వర్ణముకలదిగ నుండవలయును. మరియు స్వచ్ఛమగు కాంతికలిగి పొరలులేనిదై నునుపుకలిగి బరువుకలిగి యుండవలయును. మిగుల పసిమియు మెత్తదనమును నుండవలయును. ఇట్టి గుణములుగల సువర్ణము శుద్ధమైనది. దీనిని ఉపయోగమునకు గ్రహించుట యుత్తమము. కాల్చినపుడు మాలిన్యముకలదై కాంతిలేకయుండినను కొంతభాగము తెలుపుగలిసియున్నను విరిగియున్నను పగుళ్ళువారియున్నను చూచినంతనే యిత్తడివలె నగుపడుచు కాంతిరహితమైయున్నను కాల్చిచల్లార్చిన నల్లనైయున్నను గట్టిగనుండు పెళుసుగనున్నను గురిగింజవంటి కాంతికలిగియున్నను బంగారము మంచిదిగాదు. దానిని రసాయనయోగాదులయం దుపయోగింపజనదు.

ఇచ్చట నీపద్యముయొక్క నాలవపాదము రెండవయడుగునకు "నొరశేయ తెల్లనై విరిసియున్న" యను పాఠాంతర మగుపడుచున్నది. అప్పుడు

1. (ఖ) (గ) నొరశేయ తెల్లనై విరిశియున్న.

ఒరగల్లుపై నొరబెట్టినపుడు ఆరేఖ తెల్లనిరంగుగల్గి రేఖ చక్కగ స్పష్టముగ విడి విడిగనుండినను అని తాత్పర్యము. ఈపాఠము సమంజసముగ నగుపడుచున్నది.

—॥ లోహసామాన్య శుద్ధి ॥—

గీ॥ తైలమును తక్రమును పంచితంబు కలియు
నులవకట్టును గూర్చి యొక్కొక్క[1]దినుసు।
కలియ నేడుమారులు కాచి త్రాగియ
సారది హేమాదిలోహముల్ శుద్ధిబొందు॥ ౨౨॥

వ్యా॥ శుద్ధిచేయదలచిన లోహసామాన్యమును కొలిమిలోనిడి కాల్చి నువ్వులనూనె మజ్జిగ గోమూత్రము కాంజికము ఉలవలకషాయము అను నీద్రవములయందు వరుసగ నొక్కొకదానియం దేడేసిమార్లు వంతున ముంచునది. (నిప్పునకాచి ద్రవమునముంచి మరలకాచి మరల నాద్రవముననే ముంచునది. ఇట్లేడుసార్లు ఒకద్రవమునముంచి తక్కిన ద్రవములయందెల్ల నదే తీరున నేడేసిమార్లు ముంచవలెననుట). ఇటుచేసినచో బంగరు మున్నగులోహములు పరిశుద్ధినందును. ఇత్యాది లోహసామాన్యమునకెప్పబడిన శోధనప్రక్రియ యాని యెరుంగునది.

—॥ స్వర్ణశుద్ధి. ॥—

§ రసరత్నసముచ్చయము :— "కర్షప్రమాణంతు సువర్ణపత్రం శరావరుద్ధం పటుధాతుయుక్తం। అంగారసంస్థం ప్రహరార్ధమానం ధ్మాతేనతత్స్యాద్భిన్నముపూర్ణవర్ణం" కర్షప్రమాణము తూనికగల వన్నెతగ్గిన సువర్ణపురేకులను ఉప్పుతోడను గంధకాది ధాతువులతోడను చేర్చి మూకటియందుంచి చిరమంటినిచ్చి అరజామువరకు నిప్పులయం దూదిన దోషములు హరించి శుద్ధమగు పదువారువన్నె బంగారమగును.

1. (క) (గ) దినము.

—॥ సువర్ణ భస్మము. ॥—

సీ॥ చొక్కంపుబంగారు మిక్కిలి పలుచగా
రేకులు జేసి యా రేకులకును ।
సమముగా సూతభస్మము మాదిఫలరసం
బున నూరి రేకుల బూసి యవియు ।
మూకుళ్ళలో నుంచి [1]మూడు పుటంబులు
వేసిన భస్మమై వెలయుచుండు ।
భస్మంబునకు చతుర్భాగంబు [2]సూ[illegible]ంబు
నిమ్మపండురసాన నెమ్మినూరి ।
బిళ్ళ[3]లుగ జేసి [4]చిన్నమూకుళ్ళలోన
పొందుగా నుంచి ముప్పది పుటము లిడిన ।
భస్మమౌ నది కుంకుమప్రభయు బోలి
మహితగుణసాంద్ర యాత్రేయమానిచంద్ర॥ ౨౩॥

వ్యా॥ స్వచ్ఛమై పదునారువన్నెగల శుద్ధమగు బంగారమును విధి విహితముగ శుద్ధి జేసి "కృత్వాకంటక వేధ్యాని" యని చెప్పబడిన యట్లు ముల్లున బొడువదగియుండు నంత పలుచని రేకులుగ జేసి యా రేకుల తూనికకు సమముగ పారదభస్మమును గ్రహించి యా భస్మమున మాదీఫలపు రసమును బోసినూరి దాని నా రేకులకుపట్టించి యా రేకులను మూకుళ్ళయందుంచి చీగ నిచ్చి పుటము బెట్టవలయును. ఇట్లు మూడుపుటముల బెట్టిన సువర్ణము భస్మమగును. ఇచట "త్రిభిస్తేదశభిః పుటైః" అని పదిపుటముల బెట్టిన భస్మమగునని

1. (గ) ముప్పదిపుటములు. 2. (ఖ) (గ) సూతభస్మము నిమ్మపులుసున నమరనూరి. 3. (ఖ) (గ) లాగి. 4. (ఖ) (గ) పిన్న.

దీనిసంస్కృతమూలమున నగుపడుచున్నది. “హేమ్నః పాదం మృతం సూతం పిష్టమమ్లేన కేనచిత్” అని చెప్పబడినప్రకారము పైచెప్పబడినయట్లు చేయబడిన సువర్ణభస్మంబునకు నాలవపాలు పారదభస్మమును కలిపి నిమ్మపండ్లు మొదలగు నమ్లవర్గమునకు చేరినవానిలో దేనియొక్క రసముతోనైనను బాగుగనూరి చిన్నబిళ్ళలుగజేసి సరిబాగు మూకుళ్ళయందు బాగుగనమర్చి చీరమంటినిచ్చి పుటము బెట్టవలయును. ఇట్లు ముప్పదిసార్లు పుటములబెట్టిన కుంకుమకాంతి కలిగి సిందూరించి భస్మమగును.

మరియు “లోహానాం మారణం శ్రేష్ఠం సర్వేషాం రసభస్మనా। మూలీభి ర్మధ్యమం ప్రాహుః కనిష్ఠం గంధకాదిభిః। అరిలోహేన లోహస్య మారణం దుర్గుణప్రదమ్॥” లోహములను భస్మముగజేయు యోగములయందు రసభస్మమునుచేర్చి చేయబడు యోగము లుత్తమములు. మూలికలచే జేయబడు యోగములు మధ్యమములు. గంధకాది ధాతువులచే చేయబడు యోగములు అధమములు. ఒకలోహమును మరియొక శత్రులోహముతో చేర్చి పుటాదులం బెట్టి చేయబడు మారణ ముత్తమముకాదు. అట్టి భస్మమును సేవించిన దుర్గుణములకుకూడ కలుగజేయును. అని చెప్పబడినచొప్పున యుత్తమముగ గ్రహింపబడిన రసభస్మసంబంధముచే చేయబడు విధానమే యిచ్చట చెప్పబడినది. అందు మొదటి మూడు సీసపాదంబులచే సువర్ణభస్మవిధానమును నాలవపాదమునను గీతమునను భస్మమును సిందూరీకరించుపద్ధతియు చెప్పబడియున్నది. ఇందు సిందూరీకరించుటకై చెప్పబడినపద్ధతి గ్రంథాంతరములయందు భస్మవిధానమున కన్యపద్ధతిగ చెప్పబడియుండుటయే గాక అచ్చటచ్చట పరస్పరమున కొంత భేదమును అగుపడుచున్నది. ఎట్లన:—“హేమ్నః పాదం మృతం సూతం పిష్టమమ్లేనకేనచిత్। పత్రేలిప్త్వా పుటైః పచ్యాదష్టభి ర్మ్రియతే ధ్రువమ్” భస్మముచేయుటకై గ్రహింపబడిన బంగరుయొక్క పరిమాణమున నాలవపాలు పారదభస్మమును గ్రహించి అందు ఏదేని యమ్లవర్గమునకు చేరిన యొకదానిరసమును బోసి నూరి యాపిష్టమును బంగరురేకులకు బూసి పుటము బెట్టవలయును. ఇట్లెనిమిదిపుటములు బెట్టిన సువర్ణము మృతమగును అని చెప్ప

బడియున్నది. ఇది సువర్ణమారణమునకై చెప్పబడినయోగము. ఇందు సూత భస్మము సమ్మవర్గమునకు చేరిన దేనితోనైననునూరి బంగరురేకులకుబూసి యొని మిది పుటములుమాత్రము పెట్టవలయునని చెప్పబడియున్నది. ఈగ్రంథమున సువర్ణము భస్మమైనవెనుక నాభస్మమున సూతభస్మమునుచేర్చి నిమ్మపండ్ల రసముతోచేర్చి నూరి ముప్పదిపుటములు పెట్టవలయునని చెప్పబడియున్నది. ఇద్దానిని విచారించిచూడ గ్రంథకర్త గ్రంథాంతరములయందు సువర్ణమారణమునకై చెప్పబడినయోగమును ప్రక్రియనుమార్చి యుపయోగించిచూచి తన యనుభవముచే నీగ్రంథమున సిందూరీకరణయోగముగ వ్రాసియుండవచ్చును. లేక ప్రత్యంతరభేదముచేనైన నిది తటస్థించి యుండవచ్చును. ఈ గ్రంథకర్తచే చెప్పబడినయోగము సామాన్యముగ నితరులచే ననుసరింపబడుచుండు గ్రంథములయందు వేరువిధముగ నగుపడుచుండుటచే నిట్టి వికల్పనములు చేయవలసివచ్చినది.

—(సువర్ణభస్మోపయోగము.)—

ఉ॥ మంచిసువర్ణభస్మము క్రమంబునగొన్నను రాజయక్ష్ముల్।
సంచితకర్మజంబులగు సర్వరుజంబులు భూత[1]వేధలున్ ।
ద్రుంచియమోఘవీర్యమయిదోర్బలమున్ ఘనకాంతి తేజము।
త్యంచితబుద్ధిమార్గముచిరాయుప్రసంగునుమానిచంద్రమా॥

వ్యా॥ సరియగు మార్గమున శోధనమారణములు చేయబడిన శ్రేష్ఠమగు సువర్ణముయొక్క భస్మమును విధివిహితమగు క్రమంబున సేవించిన రాజయక్ష్మలును పూర్వజన్మసంచితమగు దుష్కర్మమువలన నేర్పడిన సమస్తరోగంబులును నశించును. భూతసంబంధములగు బాధలు తొలగును. సఫలమగు శక్తి కలిగినదియై యీభస్మము మంచివీర్యమును మంచిదేహకాంతిని ముఖవర్చస్సును తీక్ష్ణమగుబుద్ధిని దీర్ఘాయుష్యము నిచ్చును.

1. (ఖ) భేదముల్.

—॥ స్వర్ణ సిందూరము. ॥—

§ రసరత్న సముచ్చయము :—“ ద్రుతేవినిక్షి పేత్ స్వర్ణేలోహమానం మృతంరసమ్ । విచూర్ణ్య లుంగతోయేన దరదేన సమన్వితమ్ । జాయతే కుంకుమచ్ఛాయం స్వర్ణం ద్వాదశభిః పుటైః॥ ” సువర్ణముతో సమముగా తూనిక గల రసభస్మమును ఇంగిలీకముతో చేర్చి మాదీఫలరసంబునఁబోసి నూరి కరగిన మంచిబంగారముతో చేర్చి పండ్రెండు పుటములు బెట్టిన సువర్ణము కుంకుమ వంటి కాంతిగలిగి సిందూరమగును.

§ సంస్కృతరసప్రదీపిక :—“సూతేన పిష్టికాం కృత్వా సువర్ణస్య విని క్షిపేత్ । నీలాంజన మధశ్చోర్ధ్వం శరావేపరిబధ్య చ । పిష్టకైరష్టభిర్దద్యాత్ పుటానాం వింశతిస్త్రిశ । తత్కుంకుమప్రభం భస్మయోజ్యం రసరసాయనే॥” సువర్ణమును పాదరసముతో కలిపినూరి యాపిష్టికను మూసటియందుంచి పైభాగమునను అడుగుభాగమునను నీలాంజనమునుబోసికప్పి పైన మూకుడు మూసి చీరమంటిచ్చి బిగించవలయును. పిమ్మట దానిని యెనిమిది పిడకలతో పుటము బెట్టవలయును. ఇట్లు ముప్పది పుటములబెట్టిన కుంకుమవంటి కాంతికలిగి సిందూరించి సువర్ణము స్వచ్ఛమగు భస్మ(సిందూర)మగును.

—॥ స్వర్ణ ద్రుతి ॥—

§ రసరత్న సముచ్చయము:—“మణ్డూకాస్థివసాటఙ్క హంసలాలేన్ద్రగోపకైః । ప్రతివాపేన కనకం సుచిరం తిష్ఠతిద్రుతమ్ । చూర్ణంసురేన్ద్రగోపానాం దేవదాళీఫలద్రవైః। భావితం సప్తశం హేమ కరోతి జలవద్ద్రుతిమ్॥”

కప్పయొక్క అస్థులు, వస, వెలిగారము, గుల్లపుజొల్లు, ఇన్ద్రగోపపుపురుగులు (ఆర్ద్రపురుగులు), అను నీద్రవ్యముల నొకటిగజేర్చి రెండుసెండింట చూర్ణము జేసియుంచుకొనునది. పిదప బంగారమును కరగించి అయ్యది చక్కగా కరగుసమయమున పైజెప్పినచూర్ణమును ప్రతివాపము (స్వర్ణాదిధాతువులు కరగునపుడు చూర్ణమును అందువేయుట) జేసినచో ద్రవరూపమునందిన స్వర్ణము మరలగట్టిపడక యెల్లప్పటికిని ద్రవముగనే యుండును.

మఱియు నింద్రగోపపు పురుగుల పెండించి చూర్ణముజేసి దేవదాళి (దాపరడొంగి) పండ్లరసమున భావనజేసి యాచూర్ణమును బంగరు కరుగు నపుడు అందు కలిపినచో నీళ్లవలె బంగారు కరిగి యొల్లప్పుడును ద్రవము గనే యుండును.

—(వెండి.)—

సీ॥ విను వెండి త్రివిధమై విలసిల్లు ఖనిసంభ
వము సహజంబు కృత్రిమ మనంగ ।
గణుతింప సహజంబు కైలాసగిరి బుట్టు
ఖనిజంబు పర్వతఖనుల బుట్టు ।
విను కృత్రిమము రసవేధచే నాగవం
గములందు [1]జనియించు కాంతితోడ ।
కాచిన తెల్లనై ఘనకాంతివంతమై
శుభ్రమై మెరుగైన శుభ్ర మటంద్రు ।
మలినమైనను రూక్షమై బరువులేక
కుటిలమై నల్లనై యున్న కూడదంద్రు ।
సీసవెలిగారములతోడ వేసికరుగ
శుభ్రమగుచును రజతంబు శుద్ధి బొందు॥ ౩౧॥

తా॥ ఖనిసంభవమనియు సహజమనియు కృత్రిమమనియు వెండి మూడువిధముల నుండును. అందు కైలాసపర్వతమునందు వెండి సహజమన బడును. హిమాచలాది పర్వతశిఖరములయందలి గనులలో బుట్టు వెండి ఖని సంభవమనబడును. రసవేధచేత నాగవంగములు రజతముగ జేయుటచే నేర్పడు వెండి కృత్రిమ మనబడును. సహజ ఖనిజకృత్రిమము లనునీమూడువిధములగు

1. (ఖ) నుదయించు.

రజతంబులయందును “రజతం పూర్వపూర్వం హి స్యాద్గుణై రుత్తమోత్తమమ్” అను ప్రమాణము ననుసరించి ఉత్తరోత్తరమగు జాతికంటె పూర్వపూర్వమగు జాతి శ్రేష్ఠమైనదిగ నెఱుంగవలయును. కృత్రిమముకంటె ఖనిజమును ఖనిజముకంటె సహజమును శ్రేష్ఠములనుట.

కాచినను నరికినను తెల్లనై బరువుగలిగి కాంతివంతమై మాలిన్యములేక నునుపై మెత్తనై బుడుపులులేక యుండునది యుత్తమమైనది. మాలిన్యము కలిగినదై వెలుసుగుణముకలిగి తేలికగ గరగరలాడుచు “దాహే రక్తం చ పీతం చ కృష్ణం” అని చెప్పబడిన యట్లు కాల్చిన నెఱుపుగనైనను పసుపుగనైనను నలుపుగనైనను కాంతిగలిగియుండిన నట్టిరజతము శ్రేష్ఠముకాదు. సీసముతో వెలిగారమును కలిపి యూదినచో శుద్ధముకాని వెండి శుద్ధమగును.

రసరత్నసముచ్చయాదులయందు :— “శ్రీరామపాదుకా న్యస్తం వంగం యద్రూప్యతాం గతమ్। తత్పాదరూప్య మిత్యుక్తం కృత్రిమం సర్వరోగనుత్” ఇత్యాదిగ్రంథముచే శ్రీరామపాదుకలయందు ఘటితమైయుండు వంగము రజతముగ పరిణామము నందెననియు అదియే పాదరూప్యమనియు కృత్రిమ మనియు చెప్పబడుననియు నగుపడుచున్నది.

దీనికంటె రసవాదప్రక్రియలయందు “రసోపరసవర్గంతు నిర్వాహ్య నాగవంగయోః। నాగవంగౌ పునశ్శుద్ధే శుల్బంతారేతు నిర్వహేత్” అను మొదలగువానియందు చెప్పబడిన ప్రక్రియననుసరించి కృత్రిమరజతమును గురించి రసవేధచే నాగవంగములు రజతముగ మారుటచే నేర్పడునది కృత్రిమమని యీగ్రంథకర్తచే చెప్పబడిన ప్రక్రియయే యుత్తమముగ గన్పట్టుచున్నది.

“శుక్లం చ తారకృష్ణం చ ద్వివిధం రజతం ప్రియే” యని రసార్ణవమున రజతము రెండువిధములుగనే విభజింపబడియున్నది.

—॥ రజతశుద్ధి. ॥—

రసరత్నసముచ్చయము :— “తారం త్రిభాగం నిక్షిప్తం తైలే జ్యోతిష్మతీభవే। ఖర్పరేభస్మచూర్ణాభ్యాం పరితః పాలికాం చరేత్। తత్ర

రూప్యం వినిక్షిప్య సమసూతసమన్వితమ్ । జాతసీసక్షయం యావ ద్ధమేత్తావత్పునఃపునః । ఏవం సంశోధితం సూతం యోజ్యం రసరసాయనే॥'' వెండిని కాల్చి జ్యోతిష్మతీతైలమునందు మూడుసార్లు ముంచి యనంతర మొకమూకుటియందు చుట్టును బూడిదయు సున్నమును కలిపినూరి దానితో కట్టగకట్టి దానియందు నాపై జెప్పబడిన వెండిని సమానపరిమాణముగల సీసముతో కలిపి యుంచి కుంపటియందు సీసము హరించుదనుక గాఢముగ నూదిన వెండి శుద్ధమైనదగును.

—(రజతభస్మము, దాని యుపయోగము.)—

సీ॥ తారంబు సమము సూతము నిమ్మపులుసున
కలియ మర్దించి రేకులకు బూసి ।
పుటపాత్రలో నుంచి పొడిగంధ[1]కంబు రే
కులకు పైక్రింద సందులను జల్లి ।
పయిపూత నిడి లెస్స పొయిమీద నొకనా
వాలుకాయంత్రాన వండి తీసి ।
కాకమాక్షికతోడ కలనూరి ముప్పది
రెండు పుటాల నిరుత్థమగును ।
తారభస్మంబు నభ్రికాంతములతోడ
సేవ జేసిన జ్వరమృత్యుజీర్ణకరము ।
క్షయమహాశ్వాసకాసనంక్షయము సర్వ
పాండుగుదజోదరాది విభ్రమము లణచు॥ ౨౬॥

వ్యా॥ భస్మముచేయుటకై గ్రహింపబడు వెండియొక్క తూనికకు సమముగా పరిమాణముగల రసభస్మమును నిమ్మపండ్లరసముతోపి నూరి యా

1. (క) కమ్మ.

పిష్టిని శుద్ధిచేసిన వెండిరేకులపై బూయవలయును. అట్టి వెండిరేకులకు ప్రతి మున నుపయోగింపబడు మూసయందుంచి వెండిరేకులకు క్రిందను పైభాగమునను అన్నివైపులను సందులేకుండులాగున చూర్ణము చేయబడిన గంధకముతో గప్పి మూసయొక్క ముఖమునుమూసి చీరమంటినిచ్చి బిగించి యెండించి యామూసను వాలుకాయంత్రంబునందుంచి గాఢమగువహ్నియం దొకదినము వండవలయును. స్వాంగశీతలమున నామూసను యంత్రమునుండితీసి పుటితమైన వెండితో కాకమాక్షికమును కలిపి నిమ్మపులుసున మర్దింపవలయును. ఇట్లు మర్దనమునుచేయుచు ముప్పదిరెండుపుటములువెట్టిన వెండి భస్మమగును. ఇట్టి రజతభస్మమును "భస్మీభూతం రజతమమలం తత్సమావోష్ణమభ్రానా సర్వైస్తుల్యం త్రికటుకవరం సారఘూర్జ్యేనయుక్తం" అని చెప్పబడినచొప్పున దానితో సమానమగు అభ్రకభస్మముతోడను కాంతభస్మముతోడను చేర్చి పైమూడు భస్మములయొక్క పరిమాణమునకును సమముగ త్రికటుకముల చూర్ణమును కలిపి చాలినంత తేనెను నేతినిచేర్చి సమముగ పరిమాణమున సేవించిన జ్వరములను హరించును. దీపనపాచనములు చేయును. క్షయవ్యాధిని శ్వాసకాసరోగములను నశింపజేయును. సమస్తవిధములగు పాండురోగములను ఉదరవ్యాధులను అర్శస్సులను పిత్తవికారములను పోగొట్టును.

—॥ రౌప్యద్రుతి. ॥—

§ రసరత్నసముచ్చయము :— "సప్తధానమాత్రేణ భావయేద్దేవదాలికామ్ । తచ్చూర్ణవాపమాత్రేణ ద్రుతిస్స్యాత్ స్వర్ణతారయోః॥"

దావరిడంగిని మనుష్యమూత్రమున ఏడుసార్లు భావనజేసి యెండించి చూర్ణముజేసి వెండి కరగునప్పుడు పైచూర్ణమును కలిపినచో వెండి నీళ్లవలె కరగి గట్టిపడకయుండును. ఈయోగముచేత బంగారుకూడ ద్రవించును.

—॥ సువర్ణరజత భస్మములు. ॥—

1. శుద్ధిజేసిన బంగారును రజముజేసి దానికి నాలవవంతు రసభస్మమును జేర్చి యెఱ్ఱముళ్ళతోటకూర రసమున నాలుగైదు దినములు చక్కగనూరి

సంప్రదాయము నెరింగి పుటము వేయవలెను. ఇటుల సిద్ధమగు భస్మమునకు నాలవవంతు రసభస్మమును జేర్చి పైరసముతో మర్దనముజేయుచు పది పుటములువేసిన చక్కగా సిందూరించును.

2. శుద్ధిజేసిన బంగారురజమును నాలవవంతు రసభస్మమును జేర్చి రొట్టిముళ్ళగోటకూర క్షారమును సమముగ జేర్చి నిమ్మపులుసునమర్దించి పై రీతిని పుటము వేయునది. ఈరీతిని పదిపుటములువేసిన జక్కగా సిందూరమగును. ఈ భస్మము ననుపానభేదంబుల పరిమితుల నెరింగి యుపయోగింపనగును, మరియు నౌషధయోగములం జేర్పందగు.

—॥ రజతభస్మము. ॥—

శుద్ధిజేసిన వెండిని మెత్తగ పొడివలె ఆకురాయిచే రజనుజేసి ఆరజనుకు సమముగ కోడిగ్రుడ్ల పెంకులనుజేర్చి ఖల్వములోనునిచి నిమ్మపులుసున మూడు నాలుగురోజులు మెత్తగ నూరవలెను. పిదప బిళ్ళ జేసి యెండించి మూసలోనుంచి చీరజేసి నిప్పులార్చి కొలిమిలోనుంచి గాఢాగ్నిని యొకజాముకాల మూదవలెను. స్వాంగశీతలమున మూసను బైటదీసి అందలిమందునుగ్రహించి యందుకు అర్ధభాగముగ తిరిగి కోడిగ్రుడ్ల పెంకులను జేర్చి నిమ్మపులుసున పూర్వమువలె నూరి మునుపటివలెనే కొలిమిలోనుంచి యూదవలెను. ఈరీతి పదితడవలు జేసిన రజతము భస్మమగును. ఇయ్యది క్షయములకును శుక్లనష్టము శిరరోగము మొదలగు మేహవ్యాధులకును ననుపానభేదంబుల నుపయోగించునది. మరియు నౌషధయోగంబులం జేర్పవచ్చును.

—॥ రాగి ॥—

సీ॥ విను రాగి ద్వివిధమై విలసిల్లు నేపాళ
తామ్రం బనగ మ్లేచ్ఛతామ్ర మనగ ।
మ్లేచ్ఛతామ్రముకన్న మేలు నేపాళంబు
ఘనరక్తకాంతియు గలిగియుండు ।

కరగిన కొట్టిన కాచిన నరికిన
　　మలినములేక నిర్మలము నగుచు।
విషముకంటెను మహావిషము తామ్రం బది
　　యష్టవిధంబులై యమరుచుండు।
భ్రమయు మూర్ఛయు దాహంబు భ్రాంతి వాంతి
జాడ్యమును దప్పి యలతయు చాల జేయు।
గాన తామ్రము పరిశుద్ధిగా నొనర్చి
సేవ జేసిన కార్యసంసిద్ధి జేయు॥　　౨౮॥

వ్యా॥ నేపాళతామ్రమనియు మ్లేచ్ఛతామ్రమనియు తామ్రము రెండు విధములనుండును. అందు "నేపాలాదన్యఖన్యుత్థం మ్లేచ్ఛమిత్యభిధీయతే" అను ప్రమాణమునుబట్టి నేపాలదేశపు గనులయందు బుట్టు తామ్రము నేపాలతామ్రమనియు దానికంటె నితరములగు దేశములయందలి గనులయందు బుట్టు తామ్రము మ్లేచ్ఛతామ్రమనియు చెప్పబడును. అందు మ్లేచ్ఛతామ్రమునకంటె నేపాలతామ్ర ముత్తమమైనది. నేపాలతామ్రము దట్టముగ నెరుపుకాంతి గలిగియుండును. కరగినను సమ్మెటతో సాగగొట్టినను నరికినను మాలిన్యములేక యెర్రపుకాంతి యొకటేవిధముగనుండును. మరియు "సుస్నిగ్ధంమృదులం శోణం ఘనఘాతక్షమంగురు। నిర్వికారం గుణశ్రేష్ఠం తామ్రం నేపాలముచ్యతే॥" అని చెప్పబడియుండునట్లు నేపాలతామ్రము నునుపుగను మెత్తగను సమ్మెటదెబ్బలకు పొడిపొడిగ నలిగిపోక తాళియుండునదిగను ఎఱుపుకాంతి కలిగినదిగను వమనాదివికారముల కలిగింపనిదిగను ఉత్తమగుణముల జేయునదిగను నుండును

లోకంబున విషంబులుగ ప్రసిద్ధములైయుండు ద్రవ్యములకంటె తామ్రము గొప్పవిషద్రవ్యము. దీనిని తగువిధమున శుద్ధిచేయక యుపయోగించిన అనేకవిధములగు దోషములను కలిగించును. అట్టి దోషములు ఒడలు తిరుగు

టయు మూర్ఛకలుగుటయు తాపమును మనోదార్ఢ్యము చెడిపోవుట వమనము కలుగుట ఇంద్రియజ్ఞానముపోవుట దాహము ఆయాసము కలుగుటయునని యెనిమిదివిధములుగ నేర్పడును. కావున తామ్రమును శాస్త్రవిధానము ననుసరించి శుద్ధిజేసిన యనంతరమునసే మారణాది పరిణామములనందించి యుపయోగింపవలయును. అట్లుపయోగించిన గుణమునిచ్చును. "ఉత్క్లేదభేద భ్రమదాహ మోహాః స్తామ్రస్యదోషాః ఖలు దుర్ధరాస్తే" అని ఆయాసము భ్రాంతి త్రిప్పుట తాపము మూర్ఛయును నైదదోషములుమాత్రమే కొన్ని గ్రంథములయందు చెప్పబడియున్నవి.

మ్లేచ్ఛతామ్రము "శితకృష్ణారుణచ్ఛాయం అతివాఘి కఠోరకమ్ । క్షాళితంచ పునఃకృష్ణ మేతన్మ్లేచ్ఛకతామ్రకమ్॥" అని చెప్పబడియుండునట్లు తెలుపును నలుపును ఎరుపును కలిసిన రంగుకలిగియుండును. అధికముగు వమనమును వికారమును చేయును. సాగగొట్టునపుడు కఠినముగ నుండును. మాలిన్యమును పోగొట్టు అమ్లాములచే తోమినను తిరిగి నల్లనగుచుండును. మరియు నేతామ్రమైనను "పాండురం కృష్ణశోణంచ లఘుస్ఫుటనసంయుతమ్ । రూక్షాంగం సదళం తామ్రం [illegible]తే రసకర్మణి॥" అని తెల్లగనైనను నలుపును యెఱుపునుకలిసిన రంగుకలిగినదిగనైనను తేలికగనైనను పగుల్చుకలిగినదిగనైనను పెళుసగు నవయవములు కలిగినదిగనైనను పొరలు కలిగినదిగనైనను నుండె నేని అట్టితామ్రమును రసకర్మలయం దుపయోగింపజనదని గ్రంథాంతరములయందు విశేష మగుపడుచున్నది.

"దగ్ధ్వేశుకతుండాభం తాడనే దృఢదోషమమ్ । జ్వాల నేకణికాభాసం శుద్ధతామ్రస్య లక్షణమ్" ఊరకచూచునపుడు రాగి చిలుకముక్కువంటి యెరుపును సుత్తితో సాగగొట్టునపుడు ఇంగిలీకమువంటి రంగును కాల్చునపుడు అగ్నికణము వంటి కాంతియు కలిగినదిగ నుండవలయును. ఇట్లుండు తామ్రము శుద్ధమైనది. అని శుద్ధతామ్రముయొక్క లక్షణముకూడ దీని సంస్కృతమూలమున చెప్పబడియున్నది.

నేపాలదేశమందలి గనులయందు దొరకునట్టి రాగి మంచిదనియు, తదితర దేశములయందు దొరకునది శ్రేష్ఠముగాదనియు తెలుపుచున్నది. రాగి పూర్వకాలమున నేపాళ మ్లేచ్ఛదేశములయందు దొరకుటచేత "నేపాలమనియు, మ్లేచ్ఛమనియు, నామంబులు ప్రసిద్ధినందినటుల తెలియుచున్నది మరియు "తామ్రం చ ద్వివిధం ప్రోక్తం రక్తం కృష్ణం సురేశ్వరి" అని రక్త కృష్ణభేదముచే రాగి రెండువిధములుగ కొన్నిచోటుల విభజింపబడియున్నది.

—॥ తామ్రశుద్ధి, భస్మము. ॥—

సీ॥ మునువుగా శుద్ధిజేసిన రాగిరేకులు
　　చించామ్లమున [1]నుడికించి తీసి।
తామ్రంబు సమము గంధక మిడి గంధక
　　పాదంబు సూతంబు పాదుకొల్పి।
నిమ్మపులుసున నూరి కమ్మకో రేకుల
　　పైనిండబూసి క్రాల్పార్చి యవియు!
పుటపాత్రలో నుప్పు బోసి యాపైనిటికె
　　పొడిబోసి రేకులు పొసగ నుంచి।
పై పొడిబోసి యాపైయుప్పు తగ నుంచి
　　మరి మూతనిడి చీరమన్ను లిచ్చి।
సరగున నాలుగుజాములు వండిన
　　పసచెడి తామ్రంబు భస్మ మగును।
కాకమాచికి తోడుత కలియ నూరి
కొనుచు బిళ్ళలు జేసి మూకుళ్ళలోన।

1. (క) నుంచికేచి

పుటము లిడినను ముప్పది పుటములకును
యూఢిరై వారితరము నిరుత్థ మగును॥ ౨౫॥

వ్యా॥ శాస్త్రవిహితముగ పద్ధతిననుసరించి అంతకుపూర్వమే శుద్ధి చేయబడియుండు రాగిరేకులను భస్మముచేయుటకై గ్రహించుటకుముందుగ చింతపులుసునవైచి బాగుగనుడికించి యెత్తికడిగి గ్రహింపబడిన రాగియొక్క తూనికకు సమముగ గంధకమును ఆగంధక పరిమితియందు నాలవపాలు రస భస్మమునుచేర్చి నిమ్మపండ్ల రసముబోసినూరి యాముద్దను రాగిరేకులపై బాగుగ మూయునట్లు అన్నిభాగములయందును పట్టించి నీడనెండించవల యును. పిమ్మట పుటము వేయుదగిన పాత్రయందు ముందుగ నుప్పుబోసి పేర్చి యాపై యిటికెలచూర్ణమును పరచి అందుపై పైచెప్పబడియుండు రాగిరేకుల నుంచవలయును. తరువాత నారాగిరేకులపై తిరుగ నిటికపొడిబోసి పేర్చి యాపై మరలనుప్పుబోసి సవరించి పైన మూకుడు మూయవలయును. అనంత రమున చీరమంటినిచ్చి యెండించవలయును. అట్లా పుటపాత్రమును ప్రొయ్యి పైనుంచి నాలుగుజాముల కాలమువరకు గాఢముగ వండిన రాగి భస్మమ గును. అనంతర మాభస్మమును జాగ్రతగ నెత్తి కాకమాచికతో కలిపి యమ్లరసం బునుపోసి నూరి బిళ్ళలుగ జేసి మూకుళ్ళయందుంచి పుటముబెట్టుచుండవల యును. ఇట్లు ముప్పదిపుటములు వేసిన తామ్రభస్మము జలదివ్యశోధనమునకు తగినదిగ నేర్పడి పరిశుద్ధమగు భస్మమగును.

ఈ విధానము రసరత్నసముచ్చయాది ప్రధానరసగ్రంథములయం దగు పడదు. గ్రంథకర్త తనయనుభవసిద్ధమనియో గ్రంథాంతరములనుండి సంగ్ర హించియో యీ యోగమును వ్రాసెనని తోచుచున్నది.

—॥ తామ్రశోధనము. ॥—

§ (1) దీని సంస్కృతమూలము:— "తామ్రనిర్దళపత్రాణి లిప్త్వా నింబ్వంబుసింధునా। ధ్మాత్వా సౌవీరకే క్షిప్త్వా శుద్ధ్యత్యష్టవారతః॥" పొర లులేని రాగిరేకులకు నిమ్మపండ్లరసమును ఉప్పును కలిపినూరి పట్టించి నిప్పుల

యందూది కాంజికమున ముంచవలయును. ఇట్లెనిమిది పర్యాయములుచేసిన రాగి శుద్ధమగును.

(౨) "యామం గోక్షీరకే పక్త్వా తక్రతైలే (తిలతైలేన) స్థాపయేద్దినమ్। దినైకం లవణోపేతతింత్రిణీదళకల్కమే॥" రాగిరేకుల నొకజాము ఆవుపాల యందుఉండి ఒకదినమంతయు నందుంచవలయును. పిమ్మట చింతాకుయం దుప్పువైచి రోకటితో బుగదవలెనగునట్లు (తొక్కి) యాముద్దయం దొక నా డుంచవలయును. అట్లుచేసిన రాగి శుద్ధమగును.

రసరత్నసముచ్చయము:—"గోమూత్రేణ పచేద్యామం తామ్రపత్రం దృఢాగ్నినా। శుధ్యతే నాత్రసందేహః" రాగిరేకులను గోమూత్రంబున వైచి యొకజామువండిన నిస్సందేహముగ శుద్ధమగును.

తన్త్రాన్తరము:—"స్నుహ్యర్కక్షీరలవణ క్షారామ్లపరిలేపితమ్। తామ్రపత్రంచ నిర్గుండీసమద్యైతు ఢాలయేత్॥" రాగిరేకులను జెముడుపాలను జిల్లేడుపాలను ఉప్పును క్షారములను పులుసులను పట్టించుచు కాల్చి వావిలాకు రసమున ముంచుచుండిన రాగి శుద్ధమగును.

— తామ్రభస్మము. —

(1) శుద్ధిజేసిన తామ్రమును రెండు డిప్పలుగా జేసి యందొకడిప్ప యందు రసము, గంధకము, నవాసారము ఈ మూడును తామ్రమునకు సమభాగములుగ గ్రహించి తెల్లబాడిదపాకు లేక చెక్కరసమున చక్కగనూరి ముద్ద జేసి యాముద్దను తామ్రపుడిప్పలోనుంచి పైన మరియొకడిప్పనుమూసి గోపిచందనముచే చీరశేసి యెండించి గజపుటము వేయునది. స్వాంగశీతలానంతరము బాగుదీసి పైనుండు గోపిచందనమును చక్కగవదలించి తామ్రసంపుటసముదాయమును గ్రహించి ఖల్వమునకుంచి నిమ్మపులుసున మెత్తగ నైదారుజాము లూరవలెను. పిదప బిళ్ళజేసి నీడనెండించి శరావసంపుటమునకుంచి చీరశేసి యెండించి గజపుటము వేయునది. ఈరీతి నైదారు తడవలు మర్దించి పుటములువేసిన తామ్రము భస్మమగును.

(2) శుద్ధిచేసిన రజనును ఒకగాజుపాత్రములోనుంచి తెల్లజిల్లేడుపాలను అది మునుగునట్లుపోసి యెండించేది. ఈరీతి జిల్లేడుపాలను పది దినములు ఆరజను మునుగునటులబోసి యెండింపవలెను. ఎండిన పాలతో కూడిన యీ రజను వుండకుపైన తెల్లని సన్నని బట్టచుట్టి పిదప పదిదినములు జిల్లేడుపాలను ప్రతిదినముపోయుచు యెండించుచు నుండవలెను. జిల్లేడుపాలతో కూడిన రాగిరజనుముద్దకు తెల్లవావిడును సమూలముగ నూరి ఆరంగుళముల మందముగ పైన కవచమునిచ్చి యెండబెట్టించి చీరజేసి నీడనార్చి గజపుటము బెట్టవలెను. పుటము స్వాంగశీతలమగువరకును మనుజుని ఛాయ యాప్రదేశమున నెంత మాత్రము తగలగూడదు. స్వాంగశీతలమునుబొందిన పిదప భస్మమును జాగ్రతగా గ్రహించవలెను.

(3) శుద్ధిజేసిన తామ్రమునుపొడిజేసి [illegible] గ్రుడ్ల పెంకులను పటికను జేర్చి నిమ్మకాయపులుసుతో నైదు [illegible] గామర్దించి బిళ్లజేసి నీడనుయెండించి శరావసంపుటంబునందుంచి చీరజేసి యార్చి గజపుటం బిడవలెను. ఈరీతి ప్రతిదినను కోడిగ్రుడ్ల పెంకులను పటికను సిద్ధమగు భస్మమునకు సమముగజేర్చి నిమ్మపులుసునమర్దించి పైరీతిగ నైదారు పుటములు వేయవలెను. తామ్రము చక్కగా భస్మమగును.

(4) శుద్ధిజేసిన యొకపలమెత్తు రాగిరేకును సమముగ గంధకమును జిల్లేడుపాలతోడను నిమ్మకాయపులుసుతోడను మెత్తగనూరి పైరేకును దిగువను నైనను పట్టించి మూకుటిలోనుంచి పైన మూకుడుమూసి చీరజేసి యెండించి నూరుపిడకలతో పుటము వేయవలెను. పిదప నా రేకును గ్రహించి మూకుటిలోనుంచి శుద్ధులొనర్చిన యొకపల పరిమితమగు గంధకమును ఒకపలము పోతివమును పొడిచేసి యారెంటిపొడిని ఆరేకును క్రిందుమీదుపోసి పైన మూకుడు మూసి చీరజేసి యెండించి ఆశరావ సంపుటమును పొయ్యిమీదనుంచి కనులాగ్ని నొకజాముకాలము వండవలెను. స్వాంగశీతలమైన పిదప సంపుటమును గ్రహించి చీరనువిప్పి యందలి భస్మమును జాగ్రతగ గ్రహించునది.

(౫) శుద్ధిజేసిన తామ్రమును పొడిజేసి అరజమును ఒకయినుపబాణలిలోనుంచి కొలిమిలోబెట్టి సమూలముగు తెల్లగలిజేరుగరసమును ఆబాణలిలో బోయుచు కొలిమిని గాఢముగ నూదవలెను. ఇటుల తామ్రపురజము సిందూరమగువరకును తెల్లగలిజేరు రసమును బోయుచు గాఢాగ్ని నూదవలెను. చల్లారినపిదప గ్రహించి ఖల్వమునందుంచి నిమ్మకాయరసముతో నూరి ఐదారు పుటములు వేయవలెను. చక్కని భస్మమగును.

—॥ తామ్రసిందూరము. ॥—

శుద్ధిజేసిన తామ్రపురజమును చక్కగ నైదారుసారులు నిమ్మకాయపులుసుతో గడిగి యెండించవలెను. ఇట్టి రజమును నల్లమందును కొంచెము కొంచెముగా జేర్చుచు ఇనుపమూకుటిలోవేసి పొయ్యిమీదనుంచి క్రమముగా నల్లమందును వేయుచు వేయించవలెను. ఈరీతిని నెమ్మదిగ వేయించుచుండిన సిందూరమగును. పిదప నాసిందూరమును ఖల్వమునందుంచి నిమ్మపులుసునసూరి నైదారుపుటములువేసిన చక్కని భస్మమగును.

పైచెప్పిన తామ్రభస్మము ఔషధయోగంబుల జేర్పందగు. మరియు నీ భస్మసిందూరములు అనుపానభేదంబున నుపయోగించిన విశేషఫలదాయకములుగనుండును. మూలరోగము, కుష్ఠు, సామాన్యచర్మవ్యాధులు, శ్వాసము, కాసము, రాజయక్ష్మ, గండమాలలు, రక్తవికారములు, క్రూరకఫవ్యాధులు మొదలగు వానిని నివర్తిజేయును. దీనిపరిమితి యొకయవమొదలు రెండు మూడుయవల పరిమితిగ నియ్యందగును.

—॥ తామ్రభస్మోపయోగము. ॥—

లయ॥ మంచియనుపాన[1]మున మించ[2] తామ్రం బనుభ
వించ మృత్యువు జరయణంచు జ్వరబాధల్ ।
ద్రుంచి శూలలను హరియించి పాండువు నణం

1. (క) మును   2. (క) (గ) మించి

గించి క్షయములను నిరసించి ప్లీహాదుల్ ।
ద్రుంచి [1]యర్శముల జెకలించి గ్రహణులను నద
లించి బలుకాంతులను మించంగ జేయుగ ।
కొంచక నొసంగి సిరిమించి భూజనుల వల
పించు తామ్ర [2]పుగుణం బెంచ దర మౌనె॥ ౨౯॥

వ్యా॥ శాస్త్రప్రసిద్ధమగు ప్రక్రియననుసరించి శోధనమారణముల నందించ
గడిన తామ్రమును యుక్తమగు ననుపానములో చేర్చి యుచితప్రమాణంబున
సేవించిన అకాలమృత్యువును అకాలపు ముసలితనమును పోగొట్టును. సర్వ
విధములగు జ్వరములబాధలను తొలగించును. శూలలను పోనడచును. పాండు
వ్యాధుల హరించును. క్షయరోగముల తొలగ జేయును. ప్లీహము మొదలగు
వానిని అణచును. అర్శోవ్యాధులను నిర్మూలము జేయును. గ్రహణుల బడ
గొట్టును. రోగముల నన్నిటినిపోగొట్టి శరీరమునకు వన్నె కలిగించును. మరియు
జనులకు ఆయురారోగ్యభాగ్యంబుల నొసంగి లోకములకు సౌఖ్యమొసంగు తామ్ర
భస్మముయొక్క గుణము లిట్టివని వర్ణింప నలవిగాదు.

—⁂ ఆయసము. ⁂—

గీ॥ ఆయసము మూడువిధములై యవనిలోన
కలుగు తీక్ష్ణంబు ముండంబు కాంత మనగ ।
ముండమన నినుముతీక్ష్ణంబు మొనసి యుక్కు
కాంతమనునది ధర నయస్కాంత మండ్రు॥ ౩౦॥

వ్యా॥ ముండమనియు తీక్ష్ణమనియు కాంతమనియు నయస్సు మూడు
విధములై యుండును, అందు "ఇనుము" అని వ్యవహరింపబడుచుండు
లోహము ముండమనబడును. ఉక్కు తీక్ష్ణమనబడును. అయస్కాంతము (సూ
దంటురాయి) కాంతమని చెప్పబడును.

---

1. (ఖ) (గ) యగ్నులను. 2. (ఖ) (గ) మగునే.

ఇట్లీగ్రంథంబున నాయసము తీక్ష్ణాదిభేదములచే త్రివిధముగ విభజితమై యుండ తీక్ష్ణాయసశబ్దములు సమార్థకములను తెలంపునని యేమోకాని రసార్ణవకారుడు లోహపరిగణనమును చేయుచు ఆయసమును తీక్ష్ణశబ్దముచే నిర్దేశించి వివరణమున «రోహణం వాజిరం చైన తృతీయం చ పటాలకమ్» రోహణము వాజిరము పటాలకము నని తీక్ష్ణమును మూడువిధములుగ విభజించెను. మరియు కాంతలోహము శక్తిరసంబులం జేర్చి యచ్చట వివరించెను. అచ్చటగాని యిచ్చటగాని కాంతతీక్ష్ణంబుల కట్టిసంబంధమును చెప్పియుండ లేదు. ముండమును గురించిన ప్రశంసయగుపడనేలేదు. ఇట్లే గ్రంథాంతరముల యందును «లోహో స్త్రీ శస్త్రకం తీక్ష్ణం పిండకాలాయసాయసీ» అని తీక్ష్ణంబు నయోవిభాగంబులయందుగాక పర్యాయంబులయందు పరిగణనము చేసి సారకాంతంబు లయోభేదంబులుగ చెప్పబడియున్నవి. అయినను నిఘంటుకారులచే పర్యాయంబులుగ గ్రహింపబడిన బుద్ధి, మనీషా, ధిషణా, ధీ ప్రజ్ఞాదులచే వాచ్యములగువాని తంత్రాంతరంబులయందు పరస్పరభేదముగ చెప్పుచుండుటయు; కల్పంబులయందు «అరిష్టమాసవంశీధుం గుడం చేత్యభిధీయతే । తత్సాంద్రాచ్ఛభేదేన లేహ్యం పేయమితి ద్విధా» యను నీ మొదలగు వాక్యములచే పర్యాయంబులుగ గ్రహింపబడియుండు ఆసవారిష్ట గుడాదులకు «యదపక్వౌషధాంబుభ్యాం సిద్ధం మద్యం స ఆసవః» «అరిష్టః క్వాథసిద్ధస్స్యాత్» «లేహవత్సాధ్యతే వహ్నౌ గుడో వా శర్కరాథ వా । గుగ్గులుర్వాటికా పేత్తత్ర చూర్ణం తన్నిర్మితా వటీ॥» యను మొదలగు వానిచే పరస్పరభేదము చెప్పబడుచుండుటయు; ఇట్లే కాంజిక సౌవీర ఆరనాళాదులకు సమానార్థకత కొన్నిగ్రంథములయందు చెప్పబడియుండ గ్రంథాంతరములయందు వానికి పరస్పరభేద మగుపడుచుండుటయు గనబడుచుండుటచే తన్న్యాయంబున నీసంప్రదాయమునకు సంబంధించిన గ్రంథములయందును ఇట్టిభేదములు దూష్యములుగావు.

«అశుద్ధలోహం న హితం నిషేకణాదాయుగ్బలం కాంతివినాశి నిశ్చితమ్ । వ్యాధిప్రతీకాం తనుతే వ్యాపాటవం రుజం కరోత్యేవ విశుధ్య మార

యేత్॥" అను మొదలగు వాక్యములచే రసరత్నసముచ్చయాది గ్రంథముల యందు నేలోహములనైన శుద్ధిచేయక యుపయోగింపదగదని నిరూపించియున్నదిగాన తత్రాంతరములనుండు లోహశుద్ధివిధానములు కొన్ని యిచ్చట చూపబడును. "పత్రలీకృతపత్రాణి లోహస్యాగ్నౌ ప్రతాపయేత్। నిషించేత్తత్తప్తాని తైలే తక్రేచ కాంజికే। గోమూత్రే చ కులుత్థానాం కషాయే చ త్రిధా త్రిధా। ఏవం లోహస్య పత్రాణాం విశుద్ధిం సంప్రయోజయేత్॥" లోహమును పల్చనియాకులవలె రేకులుగగొట్టి యా రేకులను నిప్పులయందు కాల్చుచు నూనె, మజ్జిగ, కాంజికము, గోమూత్రము, ఉలవకషాయము, అను వీనియందు ప్రతిదానియందును ముమ్మారుచొప్పున ముంచుచుండవలయును. ఇట్లుచేసిన లోహము శుద్ధిబొందును.

"శశక్షతజసంవిలిప్తం త్రివారం పుటతాపితం। ముండాదిసర్వలోహానాం శుద్ధిరాయాతి నిశ్చితమ్॥" లోహపత్రరేకులను కుందేటినెత్తురునుబూసి పుటమునబెట్టి కాల్చవలయును. లేక సంప్రదాయములనెరింగి కొలిమిలో బెట్టియైనను కాల్చవలెను. ఇట్లు ముమ్మారుజేసిన ముండము మొదలగు లోహజాతులన్నియు శుద్ధిబొందును.

—(తీక్ష్ణముండలోహములభస్మములు)—

సీ॥ మునినాథ శుద్ధిజేసిన తీక్ష్ణలోహంబు
నాకురాతిను చూర్ణ మమర జేసి।
యినుపమూకుటిలోన నెఱ్ఱగా ముమ్మారు
నేతిఁతో వేయించి నేర్పుతోడ।
త్రిఫలకషాయాన త్రిపుటంబు లోగి వేసి
సమగంధకముతోడ నమర నూరి।
ప్రమిదలలో నుంచి పటమృత్తికల బూసి
యారించి నాల్గుపుటాలు దీర్చి।

చాగ నల్లేరు [1] వస యడ్డసరము గొబ్బి
తిప్పతీగయు [2]పులిచింత త్రిఫల గునుగు।
నల్లమాదిగగూర్చి లోహంబుపట్టి
పుటము[3]లిడినను నమృతమై పొసగుచుండు॥ ౩౧॥

గీ॥ తీక్ష్ణముండంబులకు నొక్కతీరు సుమ్ము
భస్మములు శుద్ధులును గుణప్రాభవములు।
గాన వైద్యులు శాస్త్రసంగతిగ గూర్చి
దివ్యతరముగ బుటములు దీర్చవలయు॥ ౩౨॥

వ్యా॥ * తీక్ష్ణ లోహంబును శాస్త్రములయందు చెప్పబడియుండు పద్ధతి ననుసరించి శుద్ధిజేసి పిదప సానరాయిచే బాగుగ నరగదీయవలయును. అట్టి యయస్కాంత రజమును ఇనుపబాణలిలోనుంచి నేయిబోసి మూడుసారు లెఱ్ఱగ వేచవలయును. ఆమీద నీరజమున త్రిఫలముల కషాయమునుబోసినూరుచు మూడుపుటములు పెట్టవలయును. ఇట్లు సిద్ధముచేయబడిన లోహపురజమును సమానపరిమితిగల గంధకముతోకలిపి సంప్రదాయముల నెరింగి మెత్తగనూరి చిన్న బిళ్ళలుగజేసి ప్రమిదలయందునిచి పైనమూసి చీరమంటినిచ్చి బిగించి బాగుగ

1. (ఖ) పసు పడ్డసరము. 2. (గ) ములుచింత-(క) ములుపుచ్చ.
3. (ఖ) వేసిన మృతమునై.

* ప్రాచీనగ్రంథకారులు లోహమును ముండము తీక్ష్ణము కాంతము అని మూడువిధములుగ నిరూపించిరి. అందు తీక్ష్ణము, ముండము అనునవి భిన్నమైనను ముండము విశేషదోష భూయిష్ఠముగుటచేత తీక్ష్ణకాంతములనే విశేషముగ గ్రహించెదరు. ముండము నుపయోగించు స్థలముల తీక్ష్ణము విశేషగుణదాయకమనుట చిరకాలమునుండే తెలిసికొనియుండిరనుటకు శార్ఙ్గధరాచార్యుని వాక్యమే సుప్రమాణముగనున్నయది. ఈగ్రంథకర్తయు ముండమునకన్న తీక్ష్ణమునకే

పెండించి పుటము బెట్టవలయును. ఇట్లు నాలుగుపుటములబెట్టిన యనంతరమున నద్దానిని చాగ, నల్లేరు, వస, అడ్డసరము, గొబ్బి, తిప్పతీగ, పులిచింత, త్రిఫలములు, గునుగు, అల్లము మొదలగువాని ద్రవములతో జేర్చి నూరుచు అరువదిపుటములు బెట్టిన వారితరమైన పరిశుద్ధమగు భస్మమై యమృతస్వరూపమై వెలయుచుండును.

తీక్ష్ణలోహమునకు శోధనమారణములయం దేవిధానములు చెప్పబడియునో ఆవిధానమునే ముండలోహమునకును నుపయోగింపవచ్చును. కావున వైద్యులు బుద్ధికౌశల్యము నుపయోగించి యనుభవముచే నాయావిధానముల నెరుంగవలయును.

ముండతీక్ష్ణలోహంబుల భేదంబులును విభాగములును లక్షణంబులును గ్రంథాంతరములయం దిట్లు చెప్పబడియున్నవి:—

—౧ ముండభేదములు. ౧—

§ రసరత్నసముచ్చయము:—“మృదుః కుంఠం కడారంచ త్రివిధం ముండముచ్యతే । ద్రుతద్రావమవిస్ఫోటం చిక్కణం మృదు తచ్ఛుభమ్ । హతం యత్ప్రసరేద్దుఃఖాత్ తత్కుంఠం మధ్యమం స్మృతమ్ । యద్ధతం భజ్యతే భంగే కృష్ణం తత్స్యాత్కడారకమ్॥”

మృదువనియు, కుంఠమనియు, కడారమనియు ముండలోహము మూడు విధములనుండును. కరగించిన కరగుస్వభావము కలిగినదియు స్ఫోటము (బొబ్బ) లు లేనిదియు చిక్కదనము కలిగినదియునగు లోహము మృదుముండమనబడును. ఇది ముండలోహములలో నుత్తమమైనది. సాగగొట్టిన కష్టముగ సాగు ముండము కుంఠమనబడును. ఇది మధ్యమము. సాగగొట్టిన ముక్క

ప్రాధాన్యమును జూపియున్నాడు. మరియు రెండు మూడు శతాబ్దములనుండియు ఇనుము నుపయోగించుటకు తీక్ష్ణమునే యుపయోగించుచున్నట్లు పెక్కుగ్రంథములనుండి తెలియుచున్నవి. పెండియు నిక్కాలపు వైద్యసోదరులను లోహమన్న తీక్ష్ణమును వాడుటయే హెచ్చుగ గనబడుచున్నది.

లుగ విరుగుచుండునదియు విరిగిన నల్లనిరంగుకలిగి యుండునదియునగు యినుముకడారమనబడును. ఇది యధమము.

—॥ * తీక్ష్ణలోహభేదములు, వానిలక్షణములు. ॥—

§ రసరత్నసముచ్చయము:— "ఖరం సారం చ హృన్నాలం తారాపట్టం చ వాజిరమ్ । కాలలోహాభిధానం చ షడ్విధం తీక్ష్ణముచ్యతే" ఖరమనియు సారమనియు హృన్నాలమనియు తారపట్టమనియు వాజిరమనియు కాలలోహమనియు నుక్కు ఆఱువిధములనుండును.

(1) ఖరము.

"పరుషం పోగరోన్ముక్తం భంగే పారదవచ్ఛవి । నమనే భంగురం యత్తత్ ఖరలోహముదాహృతమ్॥" కఠినమై చారలులేక వంచిన విరుగునట్టి స్వభావముకలిగి విరిగినపుడు పాదరసమువంటి తెల్లనికాంతికలిగి యుండునట్టి యుక్కు ఖరలోహమనబడును.

(2). సారము.

"వేగభంగురధారం యత్ సారలోహం తదీరితమ్ । పోగరభాసకం పాండుభూమికం సారమీరితమ్॥" వేగముగ విరుగునట్టి స్వభావముగ పదును కలిగినదియు చారలవలెనుండు తెల్లనిరచన కలిగినదియునగు నుక్కు సారమనబడును.

(3) హృన్నాళము.

"కృష్ణపాండువపుశ్చంచద్బీజతుల్యోరుపోగరః । ఛేదనే చాతిపరుషం హృన్నాళమితి కథ్యతే॥" నలుపును తెలుపునుకలిపిన వర్ణముకలిగి ఆము

* ఇచ్చట తీక్ష్ణమున నారువిధముల జెప్పబడినదిగాని దీనివిభాగమున "తారాపట్టము" అను దానికి మూలగ్రంథముల లక్షణముమాత్రము గానరాదు.

దపు వితట్టలయందునలె పెద్దచారలుకలిగి నరుకుటకు కఠినమైయుండునది హృన్నాలమనబడును.

(4) వాజిరము.

« పోగరై ర్వజ్రసంకాశైః సూక్ష్మరేఖైశ్చ సాంద్రకైః । నిచితం శ్యామలాంగం చ వాజిరం తత్ప్రకీర్త్యతే॥ " వజ్రమువంటి కాంతిగల పెద్దరేఖలును వాని నడుమ దట్టముగ వ్యాపించియుండు సూక్ష్మములగు రేఖలునుకలిగి నీలముగనుండునది వాజిరమనబడును.

(5) కాలాయసము.

« నీలకృష్ణప్రభం సాంద్రం మసృణం గురు భాసురం । లోహఘాతేఽప్యభంగాత్మ ధారం కాలాయసం మతమ్॥ " నీలవర్ణముగను కృష్ణవర్ణముగను నుండు మెరుపుకలిగినదియు చిక్కగను నునుపుగను బరువుగను ప్రకాశమానముగను నుండునదియు ఇనుముపైబెట్టి కొట్టినను ముక్కబోని వాడికలిగినదిగను నుండులోహము కాలాయసమనబడును.

మరియు, తన్త్రాన్తరమున :—« కాంతాభావే తీక్ష్ణలోహం చ, గ్రాహ్యం తల్లోహం నై సమ్యుదుత్వం విధత్తే । ముండం త్యాజ్యం సర్వథా నైవ గ్రాహ్యం యస్మాన్ముండే భూరి దోషాః వదన్తి॥ " కాంతలోహము సంభవించనియపుడు తీక్ష్ణలోహము (ఉక్కు)ను గ్రహింపవచ్చును. ఇనుమున అనేకదోషములుండునని పూర్వులు చెప్పియుండిరి కావున దాని నెప్పుడు నౌషధములయందుపయోగింపరాదు. అనియు «కాసీసామలకల్కాక్తే లోహేఽంగం దృశ్యతే స్ఫుటం।తీక్ష్ణలోహం తదుద్దిష్టం మాక్షాయోత్తమం విదుః॥" అన్నభేదిని చింతపండు రసమున కలిపి దానిచే ఉక్కుపలకనుతోమి దానియందు చూచిన ముఖము స్ఫుటముగ ప్రతిఫలింపవలయును. అట్లయినదియుత్తమతీక్ష్ణమనియు భస్మమున కుచితమనియు నెరుంగవలయును. అనియు కాంతతీక్ష్ణముండంబుల నుత్తమాధమ వినిర్ణయమును ఉత్తమతీక్ష్ణలక్షణంబును నాయుర్వేదప్రకాశమున గనంబడుచున్నది.

"క్వాథ్యమష్టగుణే తోయే త్రిఫలాషోడశం పలమ్ । తత్క్వాథే పాదశేషే తు లోహస్య పలపంచకమ్ । కృత్వా పత్రాణి తప్తాని సప్తవారం నిషేచయేత్ । ఏవం ప్రలీయతే ధాతు ర్గిరిజో లోహసంభవః ॥" పదునారు పలముల త్రిఫలములను ఎనిమిదిరెట్లు నీటియందువైచి నాలవభాగము మిగులునట్లు కషాయముగాచి ఆకషాయముచే నైదుపలముల పరిమాణముగల లోహముయొక్క రేకులను కాల్చుచు నేడుసారులు తడుపవలయును. ఇట్లు జేసిన లోహమునందుండు పర్వతసంబంధముచేనైన పలువిధదోషములు నశించును. ఇట్టి విధానములచే లోహమును శుద్ధిజేసి భస్మమున కుపయోగింపవలయును.

—॥ అయస్సిందూరము. ॥—

♦ (1) శుద్ధిజేసిన ఉక్కును రజనుజేసి ఆరజను నొకభాగమును శుద్ధగంధకము నర్ధభాగమును జేర్చి నిమ్మపులుసున చక్కగమర్దించి బిళ్ళలు చేసి యెండించి గజపుటము వేయునది. ఈరీతి పదితడవలు వేయునది. ప్రతితడవను పూర్వమువలె గంధకమును జేర్చుచు నిమ్మపులుసున నూరుచు పుటములు వేయవలెను. పిదప నైరీతిని గంధకమును జేర్చుచు వేపకాయల రసముచేనూరి పదితడవలు పుటము వేయవలెను. స్వచ్ఛముగ సిందూరమగును.

(2) శుద్ధిజేసిన యుక్కురాపొడిని మామిడిచిగుళ్ళ రసముతోడను తెల్లజిల్లేడు పాలతోడను చక్కగనూరి ప్రత్యేకము పదేసిపుటములు వేయునది. పుటములు వేసినయనంతరము మరియొకతూరి తెల్లజిల్లేడుపాలతో నాబిళ్ళలను చక్కగనూరి బిళ్ళలుజేసి యెండించి యుంచవలెను. పచ్చిచిత్రమూలపువేళ్ళ నైపొప్పరను మేకపాలతో చక్కగనూరి యుంచుకొనవలెను. పై బిళ్ళల నొక మూకుటిలోనుంచి యాబిళ్ళకు క్రిందను పైనను మేకపాలతోనూరిన చిత్రమూల కల్కమునుంచి పైన మూకుడుమూసి చీలజేసి యెండించి గజపుటము వేయవలయును. ఇనుము చక్కగ తేలికయగు సిందూరమగును.

(3) శుద్ధిజేసిన యుక్కురాపొడి సౌవీరము గంధకము ఈమూటిని సమభాగములుగాగైకొని ఖల్వమందుంచి నిమ్మపులుసున క్రమముగ కాటుకవలె

పదునైదుదినములు మర్దించి బిళ్ళలు జేసి యెండించి శరావసంపుటంబుననుంచి చీర జేసియార్చి గజపుటమును వేయవలెను. ఈరీతి పదితడవలు సౌవీరమును గంధకమును జేర్చుచు నిమ్మపులుసున మర్దించుచు పదునైదు పుటములు వేసిన నుత్తమమగు సిందూరమగును.

(4) రెండుపలముల ఇనుపరజమును కూతురుబుడమ ఆకురసముతో విడువక పదిదినములు చక్కగనూరి బిళ్ళ జేసియెండించి శరావసంపుటంబులనిడి చీర జేసియార్చి నూరుపిడకలతో పుటము వేయవలెను. ఇట్లు పైరసమున నూరుచు పదునైదు పుటములు వేయవలెను. ఈసిందూరమును రెండుగురిగింజల పరిమితి గల రెండుమోతాదు లుపయోగించిన అయస్సిందూరమునకు జెప్పిన గుణముల గల్గించుటయేగాక తత్క్షణముననే యకృచ్ఛూల పరిణామశూల మొదలగు శూలలు నివర్తించును.

(5) శుద్ధిజేసిన రెండుపలముల యినుపరజమును ఖల్వమందుంచి నేరేడుపండ్ల గుజ్జు వేసి విడువక మర్దించి బిళ్ళలుజేసి యెండించి శరావసంపుటమునసుంచి చీరజేసి యార్చి నూరుపిడకలతో పుటము వేయునది. ఈరీతి నేరేడుపండ్లగుజ్జులో నూరుచు పదునైదుపుటములు వేయవలెను. ఉత్తమమగు సిందూరమగును. నేరేడుపండ్లగుజ్జు దొరకని సమయముల నేరేడుచెక్క కషాయములో నూరి పదునైదుపుటములు వేసినను చక్కని సిందూరమగును.

(6) శుద్ధి జేసిన రెండుపలముల ఉక్కు రజమును సమభాగ నింగిలీకమును జేర్చి ముషిణిచెక్క కషాయముతోనైనను ముషిణిపండ్లగుజ్జులోనైనను నూరి పుటము వేయునది. ఈరీతి ప్రతితడవయు నింగిలీకమును జేర్చుచు ముషిణిపండ్లగుజ్జుతోనైనను లేక చెక్కకషాయములోనైనను నూరుచు పదిపుటములు సంప్రదాయములనెరింగి వేసినచో సిందూరమగును.

పై సిందూరము ననుపానభేదంబులచే నర్ధయవపరిమితి మొదలు రెండు యవల పరిమితివరకు నుపయోగింపవచ్చును. మరియు ప్రత్యేకముగ నావధ రోగములను వినియోగింపందగును. ఇయ్యది పాండు కామల మహోదరము పక్కశూల మొదలగువ్యాధులను తొలగించును. రక్తమును వృద్ధిజేయును.

—॥ ముండతీక్ష్ణంబుల భస్మోపయోగము. ॥—

మత్త॥ లోహభస్మము సేవజేసిన లోకమం దమృతాఖ్యమై ।
ప్లీహ పాండు మహోదరంబులు పిత్తవాతకఫార్తులున్ ।
మేహకుష్ఠ[1]గుదార్శ[2]శోఫలు మేహముల్ జ్వరకాస లా ।
నాహముల్ తెగఁటార్చి యిచ్చు చిరాయు రున్నతసంపదల్ ॥

వ్యా॥ ముండ తీక్ష్ణలోహంబులను శుద్ధియొనర్చి భస్మముజేసి సేవించిన నయ్యది యమృతస్వరూపమై ప్లీహములు, పాండువ్యాధులు, మహోదరములు, అర్శస్సులు, శూలలు, వాతపిత్తకఫముల వ్యాధులు, మేహకుష్ఠవ్యాధులు, గుదాంకురములు, సంజులు, మేహవ్యాధులు, జ్వరములు, కాసములు మొదలగువానినన్నిటిని నివర్తింపజేయును. ఆయురారోగ్యము నొడగూర్చును.

—॥ తీక్ష్ణలోహద్రుతి. ॥—

(1) § రసరత్నసముచ్చయము:—"త్రిస్సప్తకృత్వో గోమూత్రే జాలినీభస్మభావితమ్ । శోషయేత్తస్య వాపేన తీక్ష్ణం మూషాగతం ద్రవేత్"

దావగడంగిని భస్మముజేసి యాభస్మమును గోమూత్రమున నిరువదియొకమాటు భావనజేసి యెండించి యాక్షారము నుంచుకొనునది. పిమ్మట తీక్ష్ణలోహమును మూసలోనునిచి కొలిమిలోబెట్టి యూదుచు కరగునప్పుడు పైజెప్పిన క్షారమును ప్రతివాపముజేసినచో నీళ్లవలెకరగి చిరకాలము ద్రవరూపముగ నుండును.

—॥ కాంతలోహము దానిపరీక్ష. ॥—

సీ॥ వినుము కాంతము నాల్గువిధములౌ లోమక
భ్రామక చుంబక ద్రావము లన ।

---

1. (క) గదా.   2. (ఖ) (గ) శూలలు.

నొక్కటొక్కటికన్న నెక్కువై విలసిల్లు
  [1]గుణముల కాంతంపుగుణము వినుము ।
[2]కాంతపుగిన్నెలో నుదకంబు నుంచిన
  తిలతైలముంచిన తీరు నుండు ।
హింగు విడిచినను గంధహీన[3]మై యుండును
  వేపచేదిడ చేదు విడిచియుండు ।
పొసగ నాగిన్నెలో పాలు బోసి వండ
పొడవుగా బెరిగిభూమిపై బడకయున్న ।
గరికనునిచిన నల్లనై కానబడిన
[4]కాంతలోహంబటంద్రు బుధాగ్రగణ్య॥ ౩౪॥

వ్యా॥ లోమకమనియు భ్రామకమనియు చుంబకమనియు ద్రావకమనియు కాంతము నాలుగువిధముల నుండును. "శేషం శ్రేష్ఠం పరాత్పరమ్" అనుదాని ననుసరించి వీనిలో వెనుకటిదానికన్న నుత్తరముత్తమమైనది యని ఖ్యాతిగాంచిన అతసాకాంతమునుండి సత్వమును గ్రహించి యాకాంతలోహ సత్వముచే గిన్నెను చేయించి అందు నీటినిబోసిన నయ్యది నూనియవలె నుండును. ఇంగువనుంచిన దాని వాసనయంతయు నశించును. వేపాకునూరి యాముద్దను నాగిన్నెలో నుంచిన దాని చేదరుచి పోవును. కాంతపుగిన్నె యందు పాలుబోసి కాచిన నాపాలు శిఖరమువలె పొడవుగలేచి పొంగు చుండు నేకాని క్రిందబడదు. మరియు నాగిన్నెయందు గరికపోచలనుంచిన నవి నల్లగ నగుపడును. ఇట్టి లక్షణము లుత్తమకాంతముయొక్క గుణములుగ నుండును. అట్లు కానిది ఉత్తమముకాదు.

---

1. (క) గణుతింప. 2. (ఖ) (గ) కాంతంపుగిన్నె నుదకములుంచి తిలతైలమిడిన నందంటక నెనసియుండు. 8. (క) ముక్కైయుండు వేపాకు రసముచే విడచియుండు. 4. (క) (గ) నన్య.

ఈపద్యములోని సీసముయొక్క మూడవపాదమునందుంను పాఠమునకు బదులుగ "కాంతంపుగిన్నె నాదకములుంచి తిలతైలమిడిన లిప్తము గాక నేరసియుండు" నని మరియొకపాఠ మగపడుచున్నది. "పాత్రేయస్య ప్రసరతిజలే తైలబిందుర్నలిప్తః" అను సంస్కృతగ్రంథము ననుసరించుచుండుటచే నిదియ యుత్తమపాఠమని తోచుచున్నది. ఈకాంతలోహముగూడ అభ్రికవజ్రవైక్రాంతముల తోపాటుగ శక్తిరసములలో చేర్చి "మహోన్మత్తగజన్పాతఃకాంత మంకుశముచ్యతే" యని రసబంధకములలో నుత్తమముగ చేర్కొనబడియున్నది.

మరియు రసరత్నసముచ్చయాది గ్రంథాంతరములయందు "భ్రామకం చుంబకంచైవ కర్షకం ద్రావకం తథా । ఏవం చతుర్విధం కాంతం రోమకాంతం చ పంచమమ్॥" అని భ్రామక చుంబక కర్షక ద్రావక భేదములచే కాంతము నాలుగువిధములనియు రోమకాంతమను మరియొక జాతికాంతముకూడ కలదనియు నిరూపించుచు కాంతము నైదువిధముల విభజించి తద్విభాగవిస్తర మంతయు నిట్లభివర్ణింపబడియున్నది.

—॥ కాంతభేదములలో తారతమ్యము. ॥—

"భ్రామకం తు కనిష్ఠం స్యాచ్చుంబకం మధ్యమం తథా । ఉత్తమం కర్షకం చైవ ద్రావకం చోత్తమోత్తమమ్॥" భ్రామకజాతికి చేరిన కాంతము కనిష్ఠము. చుంబకము మధ్యమము, కర్షక ముత్తమము, ద్రావక మన్నిటికన్న నుత్తమోత్తమము.

—॥ భ్రామకాది లక్షణములు. ॥—

"భ్రామయేల్లోహజాతం తు తత్కాంతం భ్రామకం మతమ్ । చుంబయేచ్చుంబకం కాంతం కర్షయేత్కర్షకం తథా । సాక్షాద్యద్ద్రావయేల్లోహం తత్కాంతం ద్రావకం మతమ్ । తద్రోమకాంతం స్ఫుటితాద్యతో రోమోద్గమో భవేత్॥"

కాంతలోహము చెంత నినుమునుంచిన నాయినుమును తిరుగునట్లు చేయునది భ్రామకకాంతమనబడును. ఇనుమునకు తగిలించిన దానినంటి పట్టు

కొనునది చుంబకకాంత మనబడును. ఇనుము నాకర్షించునది కర్షకకాంతమన బడును. ఇనుము నొకచోటనుంచి అయస్కాంతమును జూపిన నాయినుము పరువెత్తివచ్చునేని అట్టిది ద్రావకమనబడును. కాంతమును పగులగొట్టిన నందు వెండ్రుకలవంటి తీగలుండినచో నయ్యది రోమకకాంతమనబడును.

—॥ భ్రామకాదుల వినియోగము. ॥—

“భ్రామకం చుంబకం చైవ వ్యాధినాశే ప్రశస్యతే। రసే రసాయనే చైవ కర్షకం ద్రావకం హితమ్॥” ఈ యైదు విధములగు కాంతలోహము లలో భ్రామక చుంబక జాతులకు చేరినవి వ్యాధులను నశింపజేయు నౌషధ యోగములయందు చేర్చ నుత్తమమైనవి. కర్షకము రసబంధనాది ప్రక్రియల యందుపయుక్తము. ద్రావకము రసాయనముల కర్హమైనది.

—॥ కాన్తముఖములు వానియోగ్యత. ॥—

* “ఏకద్విత్రిచతుష్పంచ సర్వతోముఖ మేవ తత్। కనిష్ఠం స్యాదేక ముఖం మధ్యం ద్విత్రిముఖం భవేత్ । చతుష్పంచముఖం శ్రేష్ఠ ముత్తమం సర్వతోముఖమ్॥” ఈ కాంతలోహము లోహములయొక్క ఆకర్షణాదుల జేయు పార్శ్వముల సంఖ్యనుబట్టి ఏకముఖము ద్విముఖము త్రిముఖము చతు ర్ముఖము పంచముఖము సర్వతోముఖమునని యారువిధములైయుండును అందేక ముఖము అధమము. ద్విముఖ త్రిముఖములు మధ్యమములు. చతుర్ముఖ పంచము ఖములు శ్రేష్ఠములు. సర్వతోముఖ మన్నిటికంటె నుత్తమమైనది.

“కాన్తము” (మనోహరము) అను నామమాత్రముననే పైచెప్పఁబడిన ముండ, తీక్ష్ణ, కాన్తములలో కాన్తము శ్రేష్ఠమైనదిగ పరిగణింపంబడి నది. అందును సర్వతోముఖము అనగా కాన్తపురాతియందంతటను నితర లోహాదిభాగములు లేక కాన్తలోహభాగ మాత్రముండుట యుత్తమతమమని భావము.

---

* ఇచ్చట చెప్పఁబడిన కాంతలోహ సామాన్యము మైసూరు రాజ్యమందలి బాబాబుడన్‌గిరియందు విశేషముగ లభ్యము.

—॥ కాన్తలోహ ప్రాశస్త్యము. ॥—

మరియు "కిట్టాద్దశగుణమ్ముండం ముండాత్తీక్ష్ణం శతోన్మితమ్ । తీక్ష్ణాల్లక్షగుణం కాంతం భక్షణాత్కురుతే నృణామ్ । తస్మాత్కాంతం సదా సేవ్యం జరామృత్యుహరం నృణామ్" అని అయోజాతు లన్నిటియందును కాంత ముత్తమమనియు దానినే ఔషధములయం దుపయోగించుకొనవలయుననియు కాంతమున కాధిక్యము చెప్పబడియున్నది.

ఇయ్యది సౌమ్యముగను సుకుమారజనసామాన్యమున కుపయోగింపదగిన సైజశక్తిగలదగుటచేతను లోహసామాన్యమునకు కాంతమై (మనోహరమై) వైద్యశాస్త్రమున నుతికెక్కియున్నయది.

—॥ కాంతశోధన మార్గములు, దానియుపయోగము. ॥—

సీ॥ కాంతంబు తైలతక్రాది ద్రవములచే
　　శోధించి కుందేటి శోణితమున।
తడుపుచు ముమ్మారు వడి నగ్నిలో గాచి
　　త్రిఫలరసాన నాతీరు జేసి।
పుటపుటంబునకు నేర్పున నింగిలీకంబు
　　నిరువదో భాగంబు నెరయ గూర్చి।
కాంతంబుతోడను కలిబోసి మర్దించి
　　స్ఫుటముగా ముప్పది పుటము లేసి।
కాంతభస్మము ననుపాన గద్యముతోడ
సేవజేసిన జ్వరమృత్యు జీర్ణకరము।
సకలరుజముల బాపి దీర్ఘాయు వొసగు
కాంతభస్మంబునకు సాటి గలదె భువిని॥　　౩౧॥

వ్యా॥ * ఉత్తమమగు కాంతలోహమును తైలము తక్రము మొదలగు ద్రవములయందు పైజెప్పబడిన రీతిన జేసి శుద్ధిజేసి అనంతరము నాకాంతపు రేకులకు కుందేలుయొక్క రక్తమునుపూయుచు మూడుపుటములును త్రిఫలముల కషాయమును బూయుచు మూడు పుటములును పెట్టవలయును. అనంతరమున గ్రహింపబడిన కాంతలోహంబున కిరువదియవభాగము ఇంగిలీకము నాకాంతములోగలిపి కాంజికమునుబోసి నూరి పుటముబెట్టవలయును. ఇట్లుచేయుచు ముప్పదిపుటములుబెట్టిన కాంతము భస్మమగును. ఇట్లు సిద్ధమైన కాంతపుభస్మమును తగుననుపానముతో గూర్చి సేవించిన సకలవిధములగు జ్వరములను అకాలమృత్యువును పోగొట్టును. పాండువు మున్నగు సమస్తవ్యాధులను నిర్మూలము చేయును. దీర్ఘాయుష్యమునిచ్చును. కావున కాంతభస్మముతో తుల్యమగునది వేరొకటి కానరాదు.

మరియు "సమ్యగౌషధకల్పానాం లోహకల్పః ప్రశస్యతే। తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన లోహమాదౌ విమారయేత్। నాతఃపరేత్వంచపలా దర్వాగూర్ధ్వం త్రయోదశాత్" ఉత్తమములగు నౌషధకల్పము లన్నిటియందును లోహకల్పముత్తమమైనది. కావున సర్వప్రయత్నంబులను జేసి లోహమును శోధనమును భస్మమును సత్వపాతనమును ద్రుతియును కల్పములు (పరిణామములు) చేయవలయును. భస్మము మొదలగువానిని చేయుటకై గ్రహింపబడు లోహము అయిదుపలములకు తక్కువగను పదుమూడుపలముల కెక్కువగను నుండరాదు అని సంస్కారార్హమగు లోహపరిమాణంబును;

"తావల్లోహం పుటేద్వైద్యో యావచ్చాప్రక్షిప్తో జలే। నిస్తరంగో లఘుస్తోయే సముత్తరతి హంసవత్" సిద్ధమైన లోహభస్మమును నీటియందువైచిన అందు అలలుగాని బుడగలుగాని కలుగక హంసవలె పైనతేలియుండవలయును. అట్లగునంతవరకు పుటముల బెట్టుచుండవలయునని లోహభస్మసామాన్య పరీక్షణంబును;

---

* కాన్తలోహమును, భస్మమును జేయు ప్రక్రియలలో నిట్టి ప్రక్రియ నాకు దెలిసినకొలది లేదని తలచెదను.

* "గుంజామేకాం సమారభ్య యావత్స్యాద్గుంజకత్త్రికా। తావల్లోహం సమశ్నీయాద్యథాదోషానలం నరః॥" దోషమునుబట్టియు జీర్ణశక్తినమసరించియు ఒకగురిగింజ యెత్తు మొదలు తొమ్మిదిరక్తిక (గురిగింజ) ల పరిమితివరకు లోహభస్మమును సేవింపవచ్చును. అని లోహభస్మపరిమాణంబును మొదలుగా గలిగిన లోహభస్మమునకు సంబంధించిన విశేషము లనేకము లచ్చటచ్చట గ్రంథములయందు కనుబడుచున్నవి.

—॥ కాంతద్రుతి. ॥—

§ రసార్ణవము:—"యవక్షారస్తుసజ్జ్యాహ్య స్నిగ్ధభాణ్డే నిధాపయేత్। మరిచాభ్రికచూర్ణేన పిణ్డీబద్ధస్తుకారయేత్ । కాన్తలోహం ద్రవేద్ధ్మాతం నాత్రకార్యావిచారణా॥" సంప్రదాయము ననుసరించి శాస్త్రవిహితమగురీతిని యవక్షారము సిద్ధముచేసి దానిని నూనెతోమాగిన కుండయందుంచవలయును. పిమ్మట మిరియములను అభ్రకభస్మమును కలిపినూరి యాముద్దను శుద్ధిజేసిన కాన్తలోహమునకు బాగుగ పట్టించవలయును. ఇట్లు పట్టించబడిన కాంతలోహపుటుండను కుండలోని యవక్షారముపైనుంచి కుండకుచీలనిచ్చి యెండించి యాకుండను కొలిమిలో నూదిన నిస్సంశయముగ కాంతము ద్రవించును.

వైద్యచిన్తామణి:—"సృగాలమేషకూర్మాది శల్యానిచశిలాజతు। ఏతత్సర్వంచూర్ణయిత్వా కుతప్తేకాంతచూర్ణకే। భావయేద్ద్రవతాంయాతి యథానూతంసునిర్మలమ్॥" నక్క, మేక, తాబేలు మొదలగువాని యెముకలను సంపాదించి వానితో శిలాజతువును చేర్చి వీనిన్నిటిని మెత్తగ చూర్ణముచేయవలయును. ఆచూర్ణమున బాగుగ కాల్పబడిన కాంతలోహపు చూర్ణమునుకలిపి మూసయందుంచి మూసి చీరజేసి యెండించి కొలిమిలోనూదిన కాంతము ద్రవించును.

---

* ఇచ్చట కాన్తలోహముయొక్క పరమావధిగాపు పరిమితిమాత్రము నిక్కచ్చపువారి విషయమున యోచనీయము. కొందరు నాలుగు గుంజల పరిమితి నుపయోగించుట ఉచితము. ఈ పరిమితియే యొకానొకప్పుడు విపరీతమును గలిగించును.

—॥ తగరము, దానిశుద్ధి, భస్మము. ॥—

సీ॥ ఖురమిశ్రకములన నిరవొందు తగరంబు
ఘనము ఖురము మిశ్రకంబు కంటె ।
పసుపున వావిలిరసమున ముమ్మారు
కరగి పోసిన శుద్ధి బరగుచుండు ।
తగరము నగ్నిమీదట పెంకులోనుంచి
క్షారంబులను సురాకారమునను ।
వండుచు మోదుగబండచే రాచిన
పసచెడి తగరంబు భస్మ మగును ।
తాళకంబును జిల్లేడుపాలుతగర
మునకుపైపూతలిడి మూడుపుటము లేసి ।
బుద్ధిగొలదిని మరికొన్ని పుటము లేయ
వారితరముగ భస్మమౌ స్వచ్ఛముగను॥ ౩౬॥

వ్యా॥ ఖురమనియు మిశ్రకమనియు తగరము రెండువిధములై యుం డును. అందు ఖురము మిశ్రకమునకంటె నుత్తమమైనది. వావిలాకురసమున పసుపుమకలిపి కరగిన తగరమునందు మూడుసారులుబోసిన ఖురవంగము శుద్ధి బొందును. ఇట్లు శుద్ధిచేయబడిన తగరమును బాణలియందుంచి పొయిమీద బెట్టి అందు క్షారములును సురాకారమును వేసి వండుచు మోదుగ కొయ్య తుండు సొకదానిని తీసికొని రాచుచుండవలయును. ఇట్లుచేసిన తగరమునకు శక్తియుడిగి మృతిబొందును. అనంతరము శుద్ధిజేసిన తాళకమును జిల్లేడుపాల యందు నూరి తగరంబునకుబూసి పుటముబెట్టవలయును. ఇట్లు మూడుపుటము లిడిన పరిశుద్ధమగు భస్మమగును.

మరియు “ధవళం మృదులం స్నిగ్ధం ద్రుతద్రావం సగౌరవమ్। నిశ్శబ్దం ఖుర వంగం స్యాత్ మిశ్రకం శ్యామశుభ్రికమ్॥” తెల్లగను మెత్తగను నునుపుగను సులభముగ కరుగునదిగను బరువుగను మ్రోతలేనిదిగను నుండునది ఖురవంగము. నలుపు కలిసి తెలుపురంగు కలిగినది మిశ్రకము. అవి వానిలక్షణములను “అమ్లతక్రవినిక్షిప్తం వఙ్గాభూవిమతిం నభిః । కట్వాలాబుగతం వఙ్గం ద్వితీయం పరిశుధ్యతి” మిశ్రకతగరమును కరగి పులిమజ్జిగయందును గలిజేరు విషముష్టి చేదుసొర వీనియొక్క రసములయందును బోసిన శుద్ధిబొందునని మిశ్రతగరము యొక్క శుద్ధివిధానంబును తన్త్రాన్తరముల జెప్పబడినవి.

—(వంగభస్మము.)—

♦ (1) శుద్ధి జేసిన వంగమును మిక్కిలి పల్చని రేకులుగ జేసి చింతాకుల వలె కత్తిరించేది. ఇట్టి వంగమునకు రెండురట్లు పసుపుచూర్ణమును సిద్ధము జేయునది. నాలుగువేళ్ళ వెడల్పున తెల్లనిగుడ్డను పేలికలుగా జేసి దిగువపరచి దానిమీద పసుపుపొడిని చల్లి దానిమీద వంగపురేకులను పలుచగా చల్లి పైన పసుపుపొడినికప్పి గుడ్డను రెండుప్రక్కలనుండియు కప్పియుండగా చుట్టవలెను. ఇటులనే గుడ్డమీద పసుపుతో రేకులు జేర్చి లోగుడ్డను పెద్దయుండగా చుట్టి దానిపైన నొక క్రొత్తగోతముగుడ్డను బాగాబిగియించి దారముతో కట్టవలెను. ఆయుండను మంచినోరు వెడల్పుగల దాకయందుంచి పైగోతమునకు నలుప్రక్కలను నిప్పును అంటించవలెను. సాంగశీతలానంతరమున వాకాలినయుండను జాగ్రతగాదీసిన నందుండు వంగపురేకులు పేలాలవలె తెల్లగపొంగియుండును. వానినన్నిటిని గ్రహించి ఖల్వములో వేసి చక్కగనూరి వస్త్రగాలితము జేయునది. భస్మముగాక మిగిలినవానిని వేరుపరచి మునుపటివలె పసుపుతో జేర్చియుండచుట్టి భస్మము జేయునది. ఇట్లు సిద్ధమైనభస్మమును కలబందరసముతో నూరి పిడకలతో పదిపుటములు వేయవలెను. స్వచ్ఛమగు భస్మమగును.

(2) శుద్ధి జేసిన తగరమును పల్చని రేకులుగా కొట్టి యారేకులను పచ్చితంగేడు ఆకులను ముద్దగానూరి యాముద్దనడుమనుంచి పైనచీరజేసి రెండు

డించి గజపుటము వేయునది. భస్మమగును. స్వాంగశీతలానంతరము నావంగ భస్మమును గ్రహించి కలబందరసమున చక్కగనూరి పదిపుటములు వేయవలెను. అమృతతుల్యమగు భస్మమగును.

(౮) శుద్ధిజేసిన వంగమును ఇనుపమూకుటిలోనుంచి పొయ్యిమీద బెట్టి సామాన్యమగు అగ్నిలో కరిగించేది, కరిగిన వంగమందు కొంచెము కొంచెముగా మంచినూరేకారమును వేయుచు గరిటెతో నిమ్మదిగా త్రిప్పుచుండవలెను. ఈరీతిగా వంగము భస్మమగువరకును నూరేకారమును వేయుచు త్రిప్పుచుండవలెను భస్మమగును. పిదప నా భస్మమునుదీసి యొక మంచి చట్టిలో వేసి నీళ్ళుబాగాబోసి యొకరాత్రియంతయునుంచి మరునాడు నీళ్ళను నిమ్మదిగ పారబోయునది. అనంతరము ఆభస్మము నెండబెట్టవలెను. అట్టి భస్మమునకు సమము శుద్ధిజేసిన తాళకమును జేర్చి [illegible]పులుసున చక్కగమర్దించి బిళ్ళలు జేసియెండబెట్టి శరావసంపుటంబుననుంచి చీరజేసియెండించి గజపుటము వేయవలెను. యిట్లు పైరీతిని ప్రతిపుటమునకును నాలవభాగము తాళకమును జేర్చి నిమ్మకాయరసమున నూరుచు పదిపుటములు వేయునది. చక్కగ సిందూరించును. ఇయ్యది మేహరోగములకే కాక క్షయము శ్వాసకాసలు మొదలగు శ్వాసాశయకఫవ్యాధులకును కూడ నుపయోగింపనగును..

పై జెప్పబడిన వంగభస్మమును అనుపాన భేదములచే నుపయోగించిన వ్రణములను, మూత్రకృఛ్రములను, మేహవ్రణములను, ప్రమేహవ్యాధులను, శుక్లనష్టమును, రక్తపిత్తమును, మూలరోగమును నివర్తిజేయును. దీనిపరిమితి యొకయవమొదలు ఎనిమిదియవలవరకు నుపయోగించవచ్చును. మరియు ప్రత్యేకముగ నౌషధయోగంబులను జేర్పంబడగును.

— వంగభస్మోపయోగము —

గీ॥ వంగభస్మము సేవించువారలకును
రాక్షసులనెల్ల విష్ణుచక్రంబు బోలి।

మూత్రకృచ్ఛ్రంబులను బహుమూత్రములను
సర్వమేహవ్రణంబుల సంహరించు॥ ౩౮॥

వ్యా॥ పరిశుద్ధముగా వంగభస్మమును తగుననుపానముతో సేవించు వారలకు రాక్షసులను విష్ణుదేవునిచక్రము సంహరించునట్లు మూత్రకృచ్ఛ్రములు అతిమూత్రములు సకలవిధములగు మేహవ్యాధులు వానివ్రణములు వీనినెల్ల నశింపజేసి సౌఖ్యము నిచ్చును.

—(సీసము, నాగభస్మము.)—

సీ॥ కరగి సీసము మూడువరుసలు వావిలి
రసమున నుంచిన బొసగు శుద్ధి।
చింతభస్మము వేసి సీస మాయసకృత
పాత్రలో వేయించ భస్మ మగును।
సీసభస్మము మణశిల సమంబుగ గూర్చి
నిమ్మపులుసున నూరి నెమ్మితోడ।
ప్రమిదలలో బెట్టి పదిలంబుగా నగ్ని
పుటమేసి తీసి నేర్పునను మరియు।
పరగ మణశిల నిరువదోపాలు గూర్చి
పొసగ నూరుచు నరువది పుటము లేయ।
శుభ్రమై వారితరమునై శుభ్రమొసంగు
నాగభస్మంబు దీని విన్నాణముగను॥ ౩౯॥

వ్యా॥ ఉత్తమమగు సీసమును కరగించి మూడుసార్లు వావిలాకురసము నందుపోసిన శుద్ధిబొందును. అట్లు శుద్ధిచేయబడిన సీసమును ఇనుపబాణలి

యందుంచి చింతబెరడుబూడిదనుబోసి చేసిన భస్మమగును. అనంతరమాసీసమును సమానపరిమితిగల మణిశిలతో గూర్చి నిమ్మపండ్లరసమునుబోసి నూరి చిన్నబిళ్ళలుగజేసి మూకుళ్ళయందుంచి జాగ్రతగ నిప్పులయందుంచి పుటము బెట్టవలయును. అనంతర మద్దానిని జాగ్రతగనెత్తి దానిపరిమితి కిరువదవభాగము పరిమాణముగల మణిశిలను చేర్చి నిమ్మపండ్లరసముబోసి నూరి పుటము బెట్టవలయును. ఇట్లు అరువది పుటములుబెట్టిన వారితరమైన పరిశుద్ధమగు భస్మమగును.

—॥ శుద్ధసీస లక్షణము. ॥—

మరియు "ద్రుతద్రావం మహాభారం ఛేదేకృష్ణసముజ్జ్వలమ్।పూతిగంధం బహిఃకృష్ణం శుద్ధంసీసమతో౽న్యథా" సులభముగ కరగునదియు మిగుల బరువుగ నుండునదియు నరికిన నలుపుమెరుగు కలుగునదియు దుర్గంధముకలిగినదియు పైకి నల్లగనుండునదియునగు సీసము శుద్ధమైనదిగను అట్లుకానిది అపరిశుద్ధముఅని శుద్ధసీసలక్షణము గ్రన్థాన్తరమున చెప్పబడినది.

—॥ సీసభస్మము. ॥—

♦ (1) శుద్ధిజేసిన సీసమును పలుచని రేకులుగాగొట్టి యా రేకులకు రెండురెట్లు పీతల (ఎండ్రకాయ) యొక్క పెంకులను నిమ్మకాయరసముతో మెత్తగా కాటుకవలెనూరి పై సీసపురేకులకు పట్టించి యెండబెట్టి శరావసంపుటంబునందుంచి చీలజేసి యెండబెట్టి గజపుటము వేయవలెను. చల్లారినపిదప భస్మమైనసీసపురేకును గ్రహించి ఖల్వములోనుంచి భస్మమున కర్థభాగము పై పెంకులను చేర్చి తిరుగ నిమ్మపులుసుతో నూరి బిళ్ళలుజేసి యెండించి పూర్వమువలె పుటము వేయునది. ఈరీతి పదిపుటములు వేసిన నుత్తమమగు భస్మమగును.

(2) శుద్ధిజేసిన రెండుపలముల సీసమును ఖల్వములోనుంచి ఉప్పిలియాకు దుష్టపాకు రసములతో ప్రత్యేకము ఏడురోజులునూరి బిళ్ళలుజేసి ముప్పది పిడకలలో పుటము వేయునది, పిదప అడ్డసరపాకు మూర్కొండాకు (తుప్పింటాకు)రసముల ప్రత్యేకము ఏడేడురోజులు చక్కగమర్దించిబిళ్ళలుజేసి

యొండించి పూర్వమువలెనే పుటములు వేయవలెను. పిదప నాసీసభస్మమునకు సమముగ గంధకమును జేర్చి తెల్లజిల్లేడుపాలతో చక్కగనూరి బిళ్లలఁ జేసి యొండించి యిరువదిపిడకలలో పుటము వేయవలెను. చక్కనిభస్మమగును.

(8) శుద్ధిజేసిన సీసమును ఇనుపమూకుటిలోనుంచి పొయిమీదబెట్టి కరగవలెను. సీసము కరిగినమీద అందు ముల్లతోటకూరను సన్నగానరికి కొంచెముకొంచెముగా వేయుచు గరిటెతో కలుపుచు రాయుచుండవలెను. యీరీతి సీసము భస్మమగువరకు ముళ్ళతోటకూర వేయుచు ఇనుపగరిటెతో త్రిప్పుచుండవలెను సీసము పసుపురంగువలె భస్మమునుదాల్చును. అప్పుడు నిలిపి దానిని కలబందరసముతోనూరి ప్రత్యేకముగ పదిపుటములు వేయవలెను. చక్కని భస్మమగును. దీనిని వంగభస్మమువలెనే పరిమితిని ననుపానంబులను గల్పించి యుపయోగింపందగును.

—(సీసభస్మముయొక్క ఉపయోగము.)—

చ॥ నయముగ నాగభస్మము దినంబును సేవయొనర్చిన న్మహా।
క్షయములు సర్వశూలలును కామిల పాండుప్రమేహకృ
చ్ఛ్రములున్ । రయమున పాఱదోలుచు జరామరణంబుల
సంహరించి ని । ర్భయముగ జేయు పశానికులపావన సీస
ముసాటి గల్గునే॥ 3౯॥

వ్యా॥ పరిశుద్ధమగు నాగభస్మమును సరియగు ననుపానముతో చేర్చి ప్రతిదినమును సేవించువారలకు గొప్పక్షయవ్యాధులును సర్వవిధములగు శూలలును కామిలావ్యాధులును పాండురోగములును ప్రమేహములును మూత్రకృచ్ఛ్రములును వెంటనే నశించి అకాలవు ముసలితనమును మృత్యువును తొలగించి రోగభయమేమియు లేకుండ జేయును.

—॥ సీసాదిలోహసిందూరీకరణము. ॥—

క॥ నేరేడు మఱ్ఱి మోదుగ
బూరుగురసములను లోహములు సీసాదుల్ ।
[1]నూరి పుటాలేసిన సిం
దూరించును కెంపుసొంపుతో సమ మగుచున్॥ ౪౦॥

తా॥ సీసము మున్నగాగల లోహంబులను నేరేడు మఱ్ఱిమోదుగ బూరుగ అనువాని పట్టలరసముదీసి దానితో కలిపినూరుచు పుటములుబెట్టిన సిందూరించి కెంపువంటి కాంతి కలదియగును.

—॥ ఇత్తడి దానిశుద్ధిభస్మము ఉపయోగము. ॥—

సీ॥ పుత్తడిబోలిన యిత్తడి తగదెచ్చి
తైలాదిశుద్ధుల తగ నొనర్చి ।
రజము గావించి యారజము వావిలిరసం
బున నూరి యైదారుపుటము లేసి ।
గంధకమ్మును తాళకమ్మును మణిశిల
కలిపి యిత్తడి నిమ్మపులుసు[2]తోడ ।
మెత్తగానూరి యెన్మిదిపుటంబులు వేయ
పరిశుద్ధమై రీతి భస్మ మగును ।
రీతిభస్మంబు సేవించు రీతివినుము
కుష్ఠములణంచు,జంతువుకులము ద్రుంచు ।
అస్రపైత్త్యాదిదోషంబు లపహరించు
కాక దొలగించు శైత్యముగలుగ జేయు॥ ౪౧॥

---

1. (క) (ఖ) నూరు. 2. (గ) చేత.

వ్యా॥ బంగరువన్నెయుండు పరిశుద్ధమగు ఇత్తడిని తైలము మజ్జిగ మొదలగువానియందు కరఁగిపోసి శుద్ధిచేయవలయును. అట్టిశుద్ధమగు ఇత్తడిని అరరాతిచే నరగరాచి యారజమును వావిలాకు రసముచే నినూరుచు అయిదారు పుటములు పెట్టవలయును. పిమ్మట దానితోఁగూడ గంధకము తాళకము మణిశిలయును వానిం జేర్చి నిమ్మపండ్లరసమునుబోసినూరి బిళ్ళలుచేసి పుటము బెట్టవలయును. ఇట్లెనిమిది పుటముల బెట్టిన ఇత్తడి పరిశుద్ధమగు భస్మముగ నగును. ఇట్టి రీతి భస్మమును సేవించిన కుష్ఠవ్యాధులు పోవును. జంతువికారములు శమించును. రక్తపిత్తవ్యాధి తొలఁగును. శరీరమందలి దుష్టమగు మష్టమును పోఁగొట్టును. చలవఁ జేయును.

«రీతిర్హ్యుపధాతుః స్యాత్ తామ్రస్య యశదస్యచ । పిత్తళస్య గుణా జ్ఞేయాః స్వయోనిసదృశాబుధైః । సంయోగజప్రభావేన తస్యాప్యన్యేగుణాః స్మృతాః॥'' అనుదానిచే యథాభాగంబులుగ రాగిని యశదమును లోహంబును గలిపి కరగినది యిత్తడి యగుననియు నిత్తడికి మూలంబులగు లోహంబుల గుణంబు లిత్తడియం దుండుననియు ఇవిగాక సంయోగమువలన నేర్పడిన కొన్ని యితరగుణములు కూడ కలవనియు గ్రంథాంతరములయం దగుపడుచున్నవి.

మరియు «రీతికాద్వివిధా ప్రోక్తా తత్రాద్యా రాజరీతికా । కాకతుండీ ద్వితీయా స్యాత్ తయో రాద్యా గుణాధికా॥» అని రాజరీతికయనియు కాకతుండి యనియు ఇత్తడి రెండువిధములనియు అందు రాజరీతి శ్రేష్ఠమనియు తద్విభాగమును; «సంతప్తా కాంజికే క్షిప్తా తామ్రా స్యాద్రాజరీతికా । కాకతుండీతు కృష్ణాభా స్యాన్నసా సేవ్యాహిరీతికా॥'' అని రాజరీతికయను నిత్తడిని కాచి కాంజికమున వైచిన నది రాగివంటి కాంతికలిగినదియగును. కాకతుండిక నిట్లు జేసిన నది నల్లబడును. ఇట్టిదానిని సేవింపదగదని తత్పరీక్షయు నౌచిత్యమును; «గుర్వీ మృద్వీ చ పీతాభా సారాంగీ తాడనక్షమా । సుస్నిగ్ధా మసృణాంగీ చ రీతిరేతాదృశీ శుభా» «పాండుపీతా ఖరా రూక్షా బర్బరీ తాడనే ఽక్షమా । పూతిగంధా తథా లక్ష్యా రీతిర్నేష్టా రసాదిషు» అని

బరువై మృదువై « చతుర్దశలసద్వర్ణ సువర్ణసదృశచ్ఛవిః » అని చెప్పబడి నయట్లు పదునాలుగువన్నె బంగారమువలె పచ్చనికాంతిగలిగి బలమగు నవయవముల కలయిక కలిగి సుత్తితోఁగొట్టిన దెబ్బకోర్చి సాగునట్టి స్వభావము కలిగి స్నిగ్ధమై నునుపైయుండు ఇత్తడి మంచిది. తెలుపును పసుపును కలిగిన వన్నెయు కాఠిన్యమును పెళుసుదనమును కలిగినదియు బరబరలాడునదియు సుత్తితోఁగొట్టిన దెబ్బకుతాళక ముక్కలుగ విరుగునదియు దుర్గంధము కలిగినదియు తేలికయైనదియునగు నిత్తడి శ్రేష్ఠముకాదు. అని వానియందలి యుత్తమాధమజాతుల లక్షణములును మొదలగునవి శాస్త్రాంతరముల జెప్పబడియున్నవి.

—॥ పిత్తలద్రుతి. ॥—

శ్లో॥ రసరత్నసముచ్చయము :— « సువర్ణరీతికాచూర్ణం భక్షితంవిష్ఠితం పునః । ఛాగేనకృష్ణవర్ణేన మత్తేన తరుణేనచ । తల్లిప్తం ఖర్పరేదగ్ధం ద్రుతిం ముఞ్చతిశోభనామ్ । చతుర్దశలసద్వర్ణ సువర్ణసదృశచ్ఛవిః। దేహలోహకరీప్రోక్తా యుక్తారసరసాయనే'' మంచిమదించినదియు యౌవనమున నుండునదియునగు నల్లనిమేకనుదెచ్చి బంగరువంటి చాయగల యిత్తడిని మెత్తనిచూర్ణము జేసి యామేకకు దినిపించుచునది. పిమ్మట నామేకపోతు వేయు మలమునుదెచ్చి యొకకుండపెంకునబోసి యెండించి కొలిమిలోఁబెట్టి యూదినచోఁ నాపెంకున బూసిన మలమునమందు నిత్తడియంతయు కరిగి పదునాల్గువన్నెలుగల బంగరువంటి రంగుకలిగి ద్రవరూపమునంది చిరకాలము చెడకయుండును. ఈద్రుతి రసయోగములకును రసాయనయోగములకును మిక్కిలి ప్రశస్తమైయుండును.

—॥ కంచు దానిశుద్ధి భస్మము. ॥—

సీ॥ తామ్రంబు తగరంబు తగగూర్చి మూసలోఁ
గరగిన లోహంబు కాంస్య మండ్రు ।
కాంస్యంబు తైలతక్రాదిద్రవములచే
పరిశుద్ధి జేసిన సరసమగును ।

గంధతాళములతో కలనూరి మైదారు
పుటము లేసిన మృతిబొందు లెస్స।
తామ్రభస్మమురీతి తగ గొన్ని పుటములు
వేయ నిరుత్థమై వెలయుచుండు।
కాంస్యభస్మము సేవించు ఘనుల కెపుడు
నుష్ణమై రూక్షమై చేదు నొగరు గల్గి।
వాతపైత్యకఫాదుల ఘాత లణచు
మహితగుణధుర్య యాత్రేయమానిధుర్య॥ ౪౨॥

మాలినీ॥ జయజయమృదుశీలా చారుసౌవర్ణచేలా
జయముకురకపోలా స్వాశ్రితాహ్లాదమూలా।
జయరిపుచయకాలా సాన్ద్రవాత్సల్యశీలా
జయనిగమగిరీశా చారులక్ష్మీమహాదీశా॥ ౪౩॥

గద్య॥ ఇది శ్రీమద్వైద్యవినోద శ్రీవత్సగోత్రానుమోద వేదాన్తాచార్యపుత్ర నృసింహవరప్రసాదలబ్ధ కవితాచాతుర్య శ్రీముడుంబ వేంకటాచార్య ప్రణీతంబైన రసప్రదీపికయను మహావైద్యశాస్త్రంబునందు నవరత్నలోహసిన్దూరాది ప్రకారంబులు గలయది తృతీయాశ్వాసము సర్వంబును సమాప్తము.

వ్యా॥ ఎనిమిదిభాగముల రాగిని రెండుభాగముల ఖురజాతికంగమును కలిపి మూసలోనుంచి కరుగఁగా చేర్పడులోహము కాంస్యమనబడును. ఉత్తమ మగు కంచును భస్మముచేయుటకు ముందు తైలతక్రాదులయందు కరఁగిపోసి

శుద్ధిచేయవలయును. పిమ్మట గంధకమును తాళకమును చేర్చి నిమ్మపండ్లరసమున నూరుచు అయిదారు పుటములు బెట్టిన శంచు మృతిబొందును. పిమ్మట దానిని తామ్రభస్మమున చెప్పబడిన ద్రవ్యములతో నూరుచు అటులనే పుటములు బెట్టిన పరిశుద్ధమగు భస్మమగును. కాంస్యభస్మ మూష్ణవీర్యముగను రూక్షముగను చేదును ఒగరును కలిసిన రుచికలదిగను నుండును. ఈభస్మమును తగు ననుపానముతో సేవించిన వారి పిత్తకఫములకు సంబంధించిన వికారముల న్నియు శమించును.

మరియు "తీక్ష్ణశబ్దం మృదుస్నిగ్ధమీషచ్ఛ్యామలశుభ్రికమ్ । నిర్మలం దాహరక్తం చ షోఢా కాంస్యం ప్రశస్యతే॥" అని చెప్పబడినయట్లు తీక్ష్ణమగు ధ్వనియు మార్దవమును నునుపును కొంచెము నలుపుకలిసిన తెల్లుపు రంగును కాల్చిన నెఱ్ఱనిరంగునుకలిగి నిర్మలమైయుండిన నుత్తమమైనదనియు; "శతీవ్రతం దహనే తామ్రం ఖరం రూక్షం ఘనాసహమ్ । మర్దనాదాగత జ్యోతిః సప్తధా కాంస్యముత్సృజేత్" చూచుటకుపచ్చగనున్నను కాల్చిన రాగివన్నె కలిగినను కఠినగను పెళుసుగను నున్నను బరువుపెట్టిన నిలువక విరుగుస్వభావము కలిగియున్నను తోమినపుడుమాత్రము మెరుగు కలుగుచుండినను అట్టి కాంస్యమును ఔషధములయందు గ్రహింపరాదు. అని దుష్టకాంస్యలక్షణములును; "ఘృతమేకం వినాచాన్యత్సర్వం కాంస్యగతం నృణామ్। భుక్తమారోగ్యసుఖదం హితం సాత్మ్యకరం తథా॥" నేయి యొక్కటితక్క తక్కిన సకలవస్తువులును కాంస్యభస్మమును సేవించునపుడు భుజించిన సాత్మ్యము నంది హితములై యారోగ్యము నొసంగును అని కాంస్యసేవకులకు పథ్యాపథ్యములును రసరత్నసముచ్చయమున చెప్పబడినవి.

—॥ ధాతులోహము. ॥—

ఈగ్రంథమున లోహములను విభజించునపుడు ధాతులోహ మొకటి కూడ చెప్పబడియుండలేదు. తక్కినలోహములతో బాటు దానినికూడ నిచ్చట వివరించుట యావశ్యకమైయున్నను ఎందుచేతనో యట్లు చేయబడలేదు. గ్రంథాంతరములయందు ధాతులోహమును విభాగముగుపడదు కాని రసరత్న

సముచ్చయాది గ్రన్థములయందు వర్తలోహమనునది కాంస్యపిత్తళముల తో బాటు మిశ్రలోహముగ జెప్పబడి తద్వివరణము మొదలగునవి చేయఁబడియు న్నవి. ఇయ్యది కాంస్యాదిమిశ్రణముగ చెప్పబడుటచే మిశ్రశుద్ధసమ్మేళనజమని తెలియఁదగియున్నది. ఈవిమర్శమంతయు లోహవిభాగసమయమున విస్తరింప బడియె. కావున నితరగ్రంథములయందు చెప్పబడిన వర్తలోహమే ధాతులో హమను నిశ్చయముచేసికొని తద్వివరణము నిచ్చట చూపుచున్నాము.

—॥ వర్తలోహము. ॥—

§ రసరత్న సముచ్చయము:—“కాంస్యార్కరీతి లోహాహిజాతం తద్వ ర్తలోహకమ్ । తదేవపంచలోహాఖ్యం లోహవిద్భిరుదాహృతమ్॥” కంచు, రాగి, ఇత్తడి, ఇనుము, సీసము నను నీలోహముల కూడిక వలన బుట్టునది వర్తలోహ మనబడును. కావుననే దీనిని పంచలోహమని లోహశాస్త్రజ్ఞులు వర్ణింతురు.

—॥ వర్తలోహగుణములు. ॥—

రసరత్న సముచ్చయము :—“హిమామ్లం కటుకం రూక్షం కఫపిత్త వినాశనమ్।రుచ్యం త్వచ్యం కృమిఘ్నం చ నేత్ర్యం మలవిశోధనమ్।తద్భాండే సాధితం సర్వమన్నం వ్యంజనసూపకమ్।అమ్లేన వర్జితం చాతిదీపనం పాచనంహి తమ్॥” ఈలోహము శీతవీర్యమును అమ్లవిపాకమును నైనది. కటురసము, రూక్ష గుణవిశిష్టము. కఫపిత్తదోషముల శమింపజేయును. రుచికరము. స్పర్శనేంద్రియ మునకును నేత్రేంద్రియమునకును హితమును చేయును జంతుదోషమును నశింపజే యును. మలమును వెడలించి శోధించును. మరియు నీలోహముతో చేయబడిన పాత్రములయందు వండబడిన పులుసు కలియని యన్నము కూరలు పప్పులు మొద లగు పదార్థములన్నియు బాగుగ దీపనపాచనముల నంది శరీరమునకు హిత మును చేయును.

—॥ వర్తలోహశుద్ధి. ॥—

“ద్రుత మర్క్యజలే క్షిప్తం వర్తలోహం విశుధ్యతి” వర్తలోహమును కరిగి అర్కయంత్రమునపోసిన నది శుద్ధిబొందును.

—॥ వర్తలోహభస్మము. ॥—

"మ్రియతే గంధతాలాభ్యాం పుటితం వర్తలోహకమ్" గంధకమును తాళకమును శుద్ధిచేయబడిన వర్తలోహముతో కూడచేర్చి నిమ్మపండ్లరసము బోసి నూరుచు పుటములబెట్టిన నది భస్మమగును.

—॥ ఉపలోహములు ॥—

§ "సప్తోపధాతవః స్వర్ణమాక్షికం తారమాక్షికమ్। తుత్థం కాంస్యం చ రీతిశ్చ సిందూరశ్చ శిలాజతు" అని స్వర్ణమాక్షికము, తారమాక్షికము, తుత్థము, కాంస్యము, పిత్తళము, సిందూరము, శిలాజతువు అనునవి ఉపలోహము లని కొందరు చెప్పియున్నారు. మరికొందరు వీనియందు మండూరమునుకూడ చేర్చియున్నారు. కొందరు రససంప్రదాయములను గురించి వ్రాయబడిన గ్రంథములలో రససంప్రదాయమునకు విషయములగువానిని రస, ఉపరస, ధాతు, ఉపధాతు, రత్న, ఉపరత్న, విష, ఉపవిషంబులను భేదములచే భిన్నములుగజేసి వానివాని నాయావిభాగములయందు చేర్చి యుపవర్ణించియున్నారు ఇంక కొందరు రససంప్రదాయమునకు చేరిన పదార్థములను రస, మహారస, ఉపరస, సాధారణరస, రత్న, ఉపరత్న, లోహాదిభేదములచే విభజించి వానివాని కాయాపదార్థముల నంతర్భవింపజేసి చెప్పియున్నారు. ఈ భేదములచే పూర్వోత్తరోదాహృతములగు గ్రంథప్రక్రియలకు పరస్పరము భేదము కలుగుచుండును. అందు ప్రకృతమున పైయుపలోహవిభాగమును జూపు శ్లోకము మొదటితెగకు చేరినవారి గ్రంథములయందు చెప్పబడి అవియన్నియు నుపధాతువులని చెప్పబడినవి. ఈగ్రంథము చాలవరకు రెండవతెగవారి గ్రంథముల ననుసరించి వ్రాయబడియుండుటచే నీయుపధాతువులలో కొన్ని మహారసోపరసాదులయందుచేర్చి యందు వివరింపబడినవి.

వీనిలో మిగిలినది మండూర మొకటి కనబడుచున్నది. అయ్యది రసరత్నసముచ్చయాదులయందు కాంతలోహమున కనంతర మరోవిభాగముగ వర్ణింపబడినది. కావున దానినిగూడ నిచ్చట జూపెదము.

—॥ మండూరము. ॥—

§ "ధ్మాయమాన మయోవహ్నౌ పరిత్యజతి యన్మలమ్ । తత్కిట్ట సంజ్ఞాంలభతే తదనేకవిధంమతమ్" "ధ్మాయమానస్యలోహస్య మలంమండూరముచ్యతే" అయోలోహము నూదునపుడు ఆ యినుమునుండి కొలిమిలోనికి జారిన మలము మండూర మనబడును. ఇదియే లోహకిట్ట మనబడును. ఇది యనేకవిధములుగ నుండును.

—॥ మండూరలక్షణము, దానిభేదములు. ॥—

"ఈషచ్ఛవి గురు స్నిగ్ధం ముండకిట్టం జగుర్బుధాః । భిన్నాంజనాభం యత్కిట్టం విశేషాద్గురు నిర్వ్రణమ్ । నిష్కోటరం చ విజ్ఞేయం తీక్ష్ణకిట్టం మనీషిభిః । పింగం రూక్షం గురుతరం తదగ్ధమవకోటరం । భిన్నే చ రజతచ్ఛాయం స్యాత్కిట్టం క్షితకాంతజమ్॥" కొద్దికాంతియు బరువును చిక్కనయు కలిగియుండునది ఇనుపచిట్టెముగ జెప్పుదురు. నూరినకాటుకవలె నల్లని కాంతికలిగి మిగుల బరువై బుడిపెలునుతొఱ్ఱలును లేకయుండునది ఉక్కుచిట్టెమందురు. పింగళ (పచ్చని) వర్ణముకలిగి పెళుసై మిగుల బరువై తొఱ్ఱలులేనిదై నరికిన వెండివంటి కాంతికలిగియుండునది కాంతపుకిట్టమని శాస్త్రజ్ఞులు వచించెదరు.

—॥ మండూరశుద్ధివిధానము. ॥—

రసరత్నసముచ్చయము:—(1) "అక్షాంగారైర్ధమేత్కిట్టం లోహజం తద్గవాం జలైః । సేచయేదత్తప్తాంతః సప్తవారం పునఃపునః । మండూరోయం సమాఖ్యాతః చూర్ణం శ్లక్ష్ణం నియోజయేత్॥" లోహపు కిట్టమును తాండ్రబొగ్గుల నిప్పులయందుంచి యూది తాండ్రకొయ్యచే చేయబడిన పాత్రయందుంచి గోమూత్రముబోసి తడుపవలయును. ఇట్లేడుసారులు చేసిన శుద్ధమగును. దానిని మెత్తగ చూర్ణముచేసి యుపయోగింపవలయును.

(2) "గోమూత్రైః త్రిఫలాక్వాథ్యా తప్తం తప్తం సేచయేచ్ఛనైః॥లోహకిట్టం సుతప్తం తు యావజ్జీర్యతి తత్స్వయమ్ । తచ్చూర్ణం జాయతే సేవ్య

మండూరయోగం ప్రయోజయేత్॥" త్రిఫలములను గోవుల మూత్రములోసి కషాయముగ కాచవలయును. చిట్టెమును నిప్పులయందు బాగుగ కాల్చి యీ కషాయమున తడుపవలయును. చిట్టెము స్వయముగ విరిసిపోవునంతవర కట్లు కాల్చుచు తడుపుచునుండి పిమ్మట దానిని మెత్తగ చూర్ణముచేసి యుపయోగింపవలయును.

—॥ మండూర గుణము. ॥—

"కఫం పిత్తం తథాశూలం శోఫార్శఃప్లీహపాండుతామ్ । మేదో మేహాకృమీంశ్చ కుష్ఠం శేఖనం వాతజం జయేత్॥" శుద్ధమగు మండూరమును సేవించినచో శ్లేష్మపిత్తములకు సంబంధించిన వికారములను శూలలను వంజులను మూలవ్యాధులను, ప్లీహమును, పాండువ్యాధులను, మేదోరోగమును, మేహరోగములను, జంతువికారములను, కుష్ఠమును, వాతమువలన కలిగిన వ్యాధులను పోగొట్టును.

—॥ సర్వలోహసామాన్యద్రుతి. ॥—

§ రసరత్నసముచ్చయము:—"గన్ధకం కాన్తపాషాణం చూర్ణయిత్వా సమంసమమ్ । ద్రుతేలోహే ప్రతీవాపో దేయోలోహాష్టకంద్రవేత్॥ దేవదాల్యాద్రవైరంభ్యం గన్ధకం దినసప్తకమ్ । తేనప్రవాపమాత్రేణ లోహాస్తిష్ఠన్తి సూతవత్" గంధకమును కాంతలోహమును సమభాగములుగ జేర్చి చూర్ణము జేసి యాచూర్ణమును లోహములు కరగునప్పుడు ప్రతీవాపము జేసినచో ద్రవించును. ఈయోగమున నష్టవిధలోహములును నీరువలె ద్రవరూపమునందును.

మరియు గంధకమును దేవదాలిరసమున నేడుదినములు భావనలజేసి యెండించి చూర్ణముజేసి యాచూర్ణమును లోహము కరగునపుడు ప్రతీవాపము జేసినచో నీళ్లవలె ద్రవించును.

—॥ ద్రుతిసంరక్షణోపాయము. ॥—

§ రసరత్నసముచ్చయము:—"కుసుమ్భతైలమధ్యేతు సంస్థాప్యాద్రుతయః పృథక్ । తిష్ఠన్తి చిరకాలంతు ప్రాప్తేకార్యే నియోజయేత్"

ఆయాపద్ధతుల ననుసరించి సిద్ధములు చేయుబడిన నానావిధద్రుతులను యోగ్యపాత్రలయందుంచి మూసి యాపాత్రలను కుసుమనూనె నడుమనునిచినచో నవి చెడక చిరకాలమువరకును శుద్ధములుగనుండును. అట్టిద్రుతులను కావలసిన సమయమున నానాయోగముల జేర్చుకొననగును.

—{ భూనాగసత్వము. }—

§ మరియు రసరత్నసముచ్చయమున లోహవిధానముల నన్నిటిని జెప్పి పిమ్మట రత్నద్రుతికి సాధనమగు భూనాగసత్వమును జేయుపద్ధతి యీవిధముగ జెప్పబడినది.—(1) "వజ్రాణాం ద్రావణార్థాయ సత్వం భూనాగ జంబ్రువే । తదేవ పరమం తేజః సూతరాజేన్ద్రవజ్రయోః । ధౌతభూనాగ సంభూతిం మర్దయే ద్భృంగజద్రవైః । నింబూద్రవైశ్చ విధ్యండ్యాస్స్వరసై స్త్రిదినంపృథక్ । తద్గాత్రిపణాగణోపేతం సమ్మర్ద్య వటికీకృతమ్ । నిరుధ్య ద్విష మూషాయాం ద్విదణ్డం ప్రధమేద్ద్రుతమ్ । స్వతశ్శీతం సమాహృత్య పట్టసేవిని వేశ్యతత్ । పకఠాణాం జికాతుల్యాన్ రేణూనతి గరాన్వితాన్ । ద్వాదశాం శార్కస్సంయుక్తాన్ ధమిత్వా గవకాణ్ హరేత్ । ప్రక్షాళ్య గవకానాశు సమాదాయ ప్రయత్నతః । వజ్రాదిద్రావణం తేన ప్రకుర్వీత యథేప్సితమ్ । ఖగసత్వమిదం ప్రోక్తం రసాయన మనుత్తమమ్ । గ్వాత్రిమూషాసు చైకస్యాం సత్వం భవతి నిశ్చితమ్" భూనాగము (వానపాము) లను తెచ్చి కడిగి కాల్చి బూడిదెగ చేయువలయును. ఆబూడిదెయందు గుంటకలగర రసముబోసి యొకదినమును నిమ్మపండ్లరసముబోసి యొకదినమును వావిలియాకురసమునుపోసి యొకదినమును మర్దించి ద్రావణగణమున చెప్పబడిన ద్రవ్యములతో దానినిచేర్చి నూరి యుండలుగ జేయవలయును. పిమ్మట నాయుండలను దృఢమైన మూసలోనునిచి మూతిమూసి చీరమట్టినిబూసి యెండించి కొలిమిలో బెట్టి రెండుగడియలకాలము గాఢముగ నూదునది. పిదప స్వాంగశీతలమైన వెంటనే వెలికిందీసి మూసలోనుండి గుడ్డపై గ్రుమ్మరించి యందావగింజల బోలియుండు గుండ్లను మిక్కిలి భారముగల్గియుండు రేణువులను గ్రహింపవలెను. పిమ్మట వానికి పనిరెండవ

పాలు జిల్లేడుపట్టచూర్ణముకు కలిపి మూసలోనునిచి మరల మునుపటివలెనే యూది స్వాంగశీతలమున నందుండు రవలను గ్రహించునది. ఇయ్యది భూనాగ సత్వ మనబడును. అట్టి సత్వమును నీళ్లచే పరిశుభ్రముగ కడిగి యుంచుకొని వజ్రాదిమణులను ద్రావణము జేయుటకై యుపయోగించుకొనునది. ఇయ్యది ఖర సత్వమనియు జెప్పబడును. రసాయనమునగూడ నుత్తమమైయుండును. పైజెప్పినరీతిగ జేయుటచే సత్వమేర్పడకున్నచో మరల రెండుమూడు తడవ లదేతీరున జేసి కొలిమిలో నూదినచో శుద్ధమగు సత్వమేర్పడును.

(2) "భుజంగమానుపాదాయ చతుఃప్రస్థసమన్వితాన్ । సువర్ణరూప్య తామ్రాయస్కాంత సంభూతిభూమిజాన్ । ప్రక్షాళ్యరజనీతోయైః శీతలైశ్చ జలైరపి । ఉపోషితంమయూరంవా శూరంవాచరణాయుధమ్ । క్రమేణచార యిత్వాథ తద్విశ్లేషముపాహరేత్ । క్షారాంశ్చ క్షారవర్గం చ విశోష్యచఖరా తపే । తతఃఖర్పరకేక్షిప్త్వా భిష్గయిత్వా విమర్దయేత్ । ముషీంద్రావణవర్గేణ సంయుక్తాం సంప్రమర్దితాం । నిరుధ్య కోష్ఠికామధ్యే ప్రధమేద్ఘటికాద్వయమ్॥ శీతలీభూతమూషాయాః శోధయిత్వాత్యపేషయేత్ । [illegible]శ్యగవకానాశు సమాదాయప్రయత్నతః । సువర్ణమానకర్షాంత్వా రవంకృత్వా [illegible]జయేత్॥"

వెండి బంగరు తామ్రము అయస్కాంతము అను నీలోహములుజనించు భూములబుట్టిన వానపాములను నాలుగుప్రస్థముల పరిమితముగదెచ్చి చల్లని నీళ్లచే శుభ్రముగకడిగి యొకదినమంతయు నాహారముబెట్టక యుపవాసముంచ బడిన నెమలినైనను మిక్కిలి శౌర్యముగల కోడినైననుదెచ్చి దానికి పైజెప్పిన వానపాములను దినక్రమముగ దినుపించునది. పిమ్మట నాజంతువు విసర్జించు మలమునుగ్రహించి యందు క్షారములను అమ్లవర్గపు రసములను కలిపినూరి తీక్ష్ణమైన యెండనెండించి యొకమూకుటిలోనునిచి ప్రొయ్యిపైబెట్టి వేయించి యందుండు మలమంతయు మసివలెయగునట్లు చేయునది. పిమ్మట నామసిని ద్రావణవర్గమునజెప్పిన ద్రవ్యములజేర్చి నూరి మూసలోనునిచి చీరమంటిని బూసి యెండించి కొలిమిలోబెట్టి రెండుగడియలకాల మూదునది. స్వాంగశీత

మైనవెనుక మూసలో నుండవలెనుండు సత్వమునుగ్రహించి నూరి యేర్పడిన రవలను నీళ్లచేగడిగి మరల బంగరునూమరీతిగ కొలిమిలోబెట్టి యూది రవలను గ్రహించునది. ఇదియే భూనాగసత్వ మనదగును.

ఇతి శ్రీమన్మహీశూర మహారాజధానీ మధ్యవిద్యోతమాన సర్వతోభద్ర దివ్య
రత్న సింహాసనాధీశ్వర శ్రీమద్రాజాధిరాజేత్యాది బిరుదావళీ విరాజమాన
శ్రీశ్రీకృష్ణరాజసార్వభౌమ సంస్థానాస్థానాయుర్వేద విద్వద్వైద్య
ప్రకాణ్డ శ్రీమద్రాజకీయ సంస్కృత మహాపాఠశాలాయుర్వేద
మహోపాధ్యాయ అగరం.పుట్టస్వామిశాస్త్రి చరణారవిన్దసంసే
వాసమాసాదితాయుర్వేదవిద్యా సత్సంప్రదాయ గౌతమగోత్ర
విరాజమాన దీవ్యన్వవాయ శ్రీకృష్ణమాచార్యపౌత్ర కోదండ
రామాధ్వరి దౌహిత్ర రామకృష్ణార్య రాజ్యలక్ష్మ్యమ్బా
తనూభవ సకల సహృదయ విధేయ శ్రీమత్పంచమజార్జి
చక్రవర్తి ప్రదత్త "వైద్యరత్న" బిరుదావళీ విరాజ
మాన "ఆయుర్వేదమార్తాండ" భిషఙ్మణి,
పండిత గోపాలాచార్య విరచితంబైన
"ప్రభ" యను రసప్రదీపికార్థ
వ్యాఖ్యానమున తృతీయాశ్వాసము
సమాప్తము.

శ్రీః

తప్పొప్పులను దెలుపు పట్టిక.

తప్పు.		ఒప్పు.		పుట	పంక్తి
ముడింబి	...	ముఖంబ	...	౩	౫
సురిని	...	సుఖని	...	౬	౧౮
చున్నది	...	మున్నవి	...	౭	౭
బోయిన	...	పోయిన	...	౧౦	౧౪
కౌపాధిక	...	ఔపాధిక	...	౧౮	౨౪
నేనార్యులు	...	నేయార్యులు	...	౧౭	౨౦
మందలి	...	మందు	...	౨౭	౧౨
రొత్తు	...	యత్తు	...	౩౯	౧౦
స్పృద్ధి	...	వృద్ధి	...	౪౦	౩
ముసు	...	ముఖు	...	౫౪	౩
య్యవే	...	య్యనే	...	౫౫	౨౨
పృధ	...	పృథు	...	,,	౨౩
శేల్ల		వేల్ల		౮౬	౬
				,,	౧౬
				,,	౧౮
				,,	౨౪
కొనుటయా	...	కొనుట	...	౮౯	౧౬
నంజ్ఞూ	...	సంజ్ఞా	...	౭౮	౧౨
యుక్తాన	...	యుక్తాను	...	,,	౧౪
హికృ	...	హేకృ	...	౯౬	౭
ముశ	...	ముస	...	౯౮	౧౯
క్పనో	...	క్ష్పనో	...	౧౦౦	౮
పూహింః	...	యూహింః	...	,,	౧౩

తప్పొప్పులను దెలుపు పట్టిక.

తప్పు.	ఒప్పు.	పేజి	పంక్తి
కౄార ...	క్రూర ...	,,	౧౬
శిలలసు ...	శిలలను ...	౧౦౩	౧౮
వాభి ...	నాభి ...	౧౧౩	౪
యిట్టి ...	నిట్టి ...	౧౨౪	౨
యంతటి ...	నంతటి ...	,,	౭
పాషాణా ...	పాషాణ ...	౧౨౮	౧౭
ఘను ...	ధనుం ...	౧౩౧	౪
మున ...	మును ...	౧౪౨	౧
వారుచేయుఱు ...	చేయుఱు ...	౧౪౩	౨౦
దిగ ...	విగ ...	,,	౨౧
యున్నది ...	యున్నవి ...	,,	౨౧
మనియాగ్గము ...	మనియుం స్వర్గము ...	౧౪౯	౨౨
సైద ...	సైన ...	౧౫౬	౯
నిగ్రంథ ...	ఈగ్రంథ ...	౧౭౩	౨౩

శ్రీమద్ధన్వంతరయేనమః.

ఆయుర్వేదాశ్రమ గ్రంథమాలయందు

సంస్కృతమునకు విపులమగు నాంధ్రవ్యాఖ్యాన రూపములుగను ఆంధ్రభాషయందు కేవల గద్యరూపములుగను మాచే సంప్రదాయానుసారముగ వ్రాయబడి ముద్రితములై క్రయమునకు సిద్ధముగనున్న

ఆయుర్వేద వైద్యగ్రంథములు.

శాశ్వతచందాదారులకు మా మాధవనిదానముతప్పు మిగతి పుస్తకములు 100-కి 25-రూ. తగ్గించి ఇవ్వబడును.

1. మాధవనిదానము - సంస్కృతము. విపులాంధ్ర వ్యాఖ్యాయుతము. రోగనిదానాదులం దెలుపు గొప్ప వైద్యగ్రంథము. వెల 8 0 0

2. పథ్యాపథ్యము - సంస్కృతము. విశదమగు తెనుగు తాత్పర్యము వ్రాయబడినది. ప్రతిరోగమునకును హితాహితములగు పథ్యాపథ్యములను దెలుపును. వెల ... 1 0 0

3. ఆయుర్వేదపరిభాష - అనేక గొప్ప ఆయుర్వేదగ్రంథములనుండి సంగ్రహింపబడినది. సంస్కృతమునకు చక్కని తెనుగుటీక. ఆయుర్వేదౌషధముల జేయువారు ముఖ్యముగ నెరుగవలసిన విషయము లనేకము లిందుగలవు. వెల 1 8 0

4. అగస్త్యవైద్యము - దక్షిణదేశపు వైద్యసంప్రదాయములను బోధించు తెనుగువచనము. వెల ... 0 4 0

5. ఆయుర్వేదాంగశల్యతంత్రము - ఆయుర్వేదమున శస్త్రచికిత్స లెట్లు కనుగొనినదియు దానినభ్యసించు మార్గములను బోధించు తెనుగువచనము వెల ... 0 4 0

6. వస్తికర్మము - "పిచికారి" యొక్క స్వరూపమును దాని నుపయోగించు విధమును అందుపయోగింపబడు చికిత్సామార్గములును వ్రాయబడియుండు తెనుగు వచనము. వెల 0 4 0

7. అర్కప్రకాశము - ప్రతిమూలికనుండియు "అర్కములు" దీయుట కుపాయములను వానిచే రోగములను కుదుర్చు మార్గములను ఆయుర్వేదపద్ధతి ననుసరించి తెలుపు గొప్పచికిత్సా గ్రంథము. (సంస్కృతమునకు విస్తృతమైన యాంధ్ర వ్యాఖ్యానము వ్రాయబడియున్నది. వెల 2 0 0

8. భేషజకల్పము - వైద్యప్రక్రియలను తెలుపు సుప్రసిద్ధ ఆంధ్రపద్యకావ్యము. అతి విపులముగ నాంధ్ర వ్యాఖ్యానము కలదు. వైద్యులుమాత్రమే గాక ప్రతి గృహస్థుడును చూడతగిన యుత్తమగ్రంథము. వెల... 1 0 0

9. ఆయుర్వేద(చరిత్ర)ము - ఆయుర్వేదము అందలి విషయములు మొదలగువానిని విపులముగ చర్చించు తెనుగు వచన గ్రంథము. వెల 0 4 0

ప్రకృతము ముద్రణములోనుండు ఆయుర్వేద వైద్యగ్రంథములు.

-:o:-

చరకసంహిత - చికిత్సాశాస్త్రములలో నింతటి యుత్తమగ్రంథ మింకొకటిలేదు. దీని విఖ్యాతినిబట్టి ఇందలివిషయముల వివరించుట యనవసరము. ఇది చక్రపాణి, గంగాధరకవిరాజ, యోగీంద్రనాథసేన, మొదలగు వ్యాఖ్యాతల వ్యాఖ్యలననుసరించి విపులముగ విశేషవిషయముల కూర్చి రచింపబడిన యాంధ్రవ్యాఖ్యతో కూడియున్నది.

సుశ్రుతసంహిత - శస్త్రచికిత్సను శారీరవిభాగములను దెలుపు విఖ్యాత వైద్యగ్రంథము. ఇది చక్రపాణి, డల్వణుడు మొదలగువారి వ్యాఖ్యానముల ననుసరించి యనేక నూతనవిషయములం జేర్చి అతిశ్రేష్ఠముగ వ్రాయబడిన యాంధ్రవ్యాఖ్యాసహితము. యంత్రశస్త్రములయొక్కయు శారీరవిభాగములయొక్కయు ప్రతిమలిందు ముద్రింపబడుచున్నవి. మరియు నిందలి శారీరసంబంధములగు పేరులకు యింగ్లీషులో గ్లాసరికూడ జేర్పబడియున్నది.

ఆయుర్వేదచికిత్సాప్రకాశిక - ఇందు వ్యాధులకన్నిటికిని ఆయుర్వేద సంప్రదాయమున మా స్వానుభవముచే నిశ్చితములైన సులభములగు కషాయ, లేహ్య, చూర్ణ, స్వరసాది చికిత్సాప్రక్రియలు ప్రతిచోటను దొరకు పదార్థములతో ప్రతివారును జేసుకొనుటకు అనుకూలమైనవి వ్రాయబడియున్నవి.

అష్టభాషావైద్యకనిఘంటువు - మనరాజధానియందలి వైద్యుల వ్యవహారములో గల మూలికలు సంస్కృతము, తెనుగు, అరవము, మళయాళము, కన్నడము, హిందూస్తాని, ఇంగ్లీషు, ల్యాటినీభాషలలో

నాయామూలికలు చక్కగ దెలియునటులను సాధ్యమగునంతవరకు ఆమూలికాదుల గుణములతోకూడ వ్రాయబడియున్నది.

నవనాథసిద్ధప్రదీపిక - ఇయ్యది పేగయామాత్య విరచితపద్యకావ్యము. ఇందు నవనాథసిద్ధులు దేశహితమునకై గనుగొనిన గొప్పగొప్పసిద్ధప్రక్రియలు మెండుగాగలవు.

శారీరము (ఫిజియాలజీ). శారీరవిభాగము (అనాటమీ) - ఈరెండును మాకలాశాలయందలి గొప్ప ఆంగ్లవైద్యవిశారదులచే విరచితములు. ఆంధ్రమున ఇట్టి గ్రంథములు యింతివరకులేవు. చిత్రప్రతిమలతో ముద్రితము.

మధుమేహము, రాజయక్ష్మ, చలిజ్వరము, విషూచి, ఓషధితత్త్వము మొదలగు గ్రంథములు శాస్త్రచర్చలతో వచనరూపముగ నుండును.

మరియు భావప్రకాశిక, బృందమాధవము, కల్యాణకారకము, రసార్ణవము, రసరత్నసముచ్చయము, రసరత్నాకరము, రసపరిభాష, నిదానపరిశిష్టము మొదలగు గ్రంథములను ఆంధ్రవ్యాఖ్యలతోడ ముద్రించుచున్నాడను.

నాగరాక్షరములతో ముద్రణలోనున్న ప్రాచీన వైద్యగ్రంథములు.

ఆయుర్వేదసూత్రములు - నిత్యానందనాథవిరచిత వ్యాఖ్యాసహితము.
ముద్రణ త్వరలో పూర్తియగును.

భేడసంహిత.	మహర్షి భేడవిరచితము.
కల్యాణకారకము.	ఉగ్రాదిత్యాచార్య విరచితము.
యోగశతకము.	వరరుచివిరచితము (వ్యాఖ్యాసహితము)
ప్రశ్నోత్తరరత్నమాల.	అగ్ని వేశ పునర్వసు సంవాదరూపము.
భేషజకల్పము.	చన్దనాచార్య వ్యాఖ్యాసహితము.
వాగ్భటమండనము.	పండితభట్ట నరహరివిరచితము.
చారుచర్య.	భోజమహారాజ విరచితము.
ఆయుర్వేదసారము.	కేవణసిద్ధవిరచితము.
ఆనందకందము.	మన్థానభైరవసిద్ధ విరచితము.
కాశ్యపసంహిత.	మహర్షి కశ్యపవిరచితము. (అతిప్రాచీనము)
శివతత్వరత్నాకరము.	కేరళిబసవరాజ విరచితము.
భేషజతిగ్మ.	ప్రాచీనము.
రసప్రదీపము.	ప్రాచీనము.
నాడీతంత్రము.	ప్రాచీనము.

మొదలగు గ్రంథములు అనేక గ్రంథముల సాహాయ్యమువలన నాయుర్వేదాశ్రమమున జక్కఁగఁ బరిశోధింపంబడి ముద్రణమునకు సిద్ధముగనున్నయవి మఱియుఁ బై గ్రంథములుగాని యింక నితరవైద్య గ్రంథములుగాని యెవరివద్దనైన నుండినయెడల మాకార్యాలయమునకు దయతోఁ బంపిన వందనములతో నందుకొని మాపుస్తకములతో సరిచూచుకొని పంపెదను.

మఱియు ముద్రణానంతరము ముద్రితమగు నొక గ్రంథమునుగూడ నుచితముగ బంపెదను.

వైద్యరత్న, పండిత డి. గోపాలాచార్లు,
ఎ.వి.ఎస్., ఎ.ఎమ్.బి.,
ఆయుర్వేదాశ్రమం, జి.టి. మదరాస్.

టెలిగ్రాఫ్ అడ్రసు
"పండిట్" మదరాస్.

శాశ్వతపు చందాదారులు.

మా గ్రంథమాలయందలి గ్రంథములు ప్రతి ఆంగ్ల ప్రకటనను ప్రతి ఆంధ్రదేశపు వైద్యునకును ఇతరవైద్యులకును మిక్కిలి యుపయోగమగునట్లు తక్కువ వెలల కీయదలచినారము.

మా గ్రంథములన్నియు చవుకగా కావలయునేని మా గ్రంథమాలకు శాశ్వతపు చందాదారులగుటయే యుత్తమము. శాశ్వత చందాదారులగువారు మొదట చందాధనము నీయనక్కరలేదు.

తాము సంతకము జేసిపంపిన దరఖాస్తు అందగానె ఇదివరకు ప్రకటింపంబడిన గ్రంథములలో నిలవయున్న గ్రంథములన్నియు తమకు వి. పి. గా పంపబడును. తరువాత క్రొత్తగ్రంథములు ఎప్పటికప్పుడు వి. పి. గా పంపబడుచుండును.

చందాదారులగువారు మేము పంపిన వి. పి. లు తిరుగగొట్టకుండగలందులకు యెక్కువగ ప్రార్థించెదము. అట్లు తిరుగగొట్టినవారివద్దనుండి గ్రంథముల పూరా వెలలును మాకగు నష్టమును క్రమముగ రాబట్టుకొనబడును.

కొందరివలె మున్ముందుగ పోషకులవద్దనుండియు చందాదారులవద్ద నుండియు ద్రవ్యమును స్వీకరించి ఒకటిరెండు సంచికలనుమాత్రము యెచ్చటనో ముద్రించి బంపియో లేక పంపకయో యుండు గ్రంథమాలలవలె గాక మా గ్రంథమాలయందలి గ్రంథములను ఆంధ్రసోదరుల సౌకర్యమునకై విశేషమగు మూలధనముతో స్వకీయమగు ముద్రణాలయమును యేర్పరచుకొని అధిక ధనవ్యయముతో పుస్తకములను ముద్రించి ముద్రణము పూర్తియైనతోడనే దెలిపి వి. పి. మూలకముగ పంపుచున్నారము.

శాశ్వతచందాదారులుగ నుండగోరువారు ముందుగ ప్రవేశరుసుము క్రింద రెండుఅణాలు పోష్టుబిళ్లలను పంపుకొనవలెను. శాశ్వతచందాదారులుగా నున్న వారికి మా గ్రంథమాలయందలి గ్రంథములన్నిటికిని నియమితములగు ఖరీదులో రూపాయికి నాలుగణాలు తగ్గించి యివ్వబడును. చక్కని కాకితములు చక్కనిఅచ్చు మనోహరముగు బైండుతో జేరిన ఆయుర్వేద వైద్యశాస్త్ర గ్రంథములు ఇంతకన్న తక్కువ వెలల కిచ్చువారు ఆంధ్రదేశమునందెచ్చటను లేరని జెప్పగలము.

శ్రీరస్తు.

భరతఖండమునందలి కలకత్తా, బొంబాయి, బనారస్
మొదలగు పట్టణములయందు జరిగిన చిత్రవస్తు మహాప్రదర్శనములయందు
బంగారు పతకములను, మొదటితరగతి యోగ్యతాపత్రములను
శ్రీ శ్రీ శ్రీ గద్వాలమహారాణీ గారినుండి మహామారినివారకౌషధములకై
బంగారు పతకమును బొంది
శ్రీమత్పంచమజార్జిచక్రవర్తి సార్వభౌమునిచే "వైద్యరత్న" యను
బిరుదమును బొందిన ఆయుర్వేదమార్తాండ, భిషఙ్మణి

పండిత డి. గోపాలాచార్యులు, ఏ. వి. ఎస్.,

గారిచేత శాస్త్రోక్తముగ తయారుచేయబడిన

ఆ యు ర్వే దీ యౌ ష ధ ము లు.

ప్రమేహభంజని:—మధుమేహము, బహుమూత్రము అను క్రూర వ్యాధులను పోగొట్టి యెట్టి యవస్థలోనయినను రోగికి శ్రమనివారణమును కలుగజేయుటకు నిశ్చయమయిన యౌషధము. ఈ యౌషధమువలన గుణమునుగాంచిన గొప్పవారనేకులు దీనివలన తమకు కలిగిన అధిక ప్రయోజనమును కృతజ్ఞతాపూర్వకముగ నొప్పుకొనుచున్నారు. వెల రు. 2—8—0

వజ్రదంతచూర్ణము:—ప్రతిదినము దంతధావనము జేసినయెడల దంతములనుండి రక్తము కారకుండజేసి దంత సంబంధమగు నితరవ్యాధులను నిర్మూలముచేసి దంతమూలములకు మిగుల దార్ఢ్యము గలుగచేయును.

డబ్బా 1-కి 4 అణాలు.

వృష్యయోగము:—వీర్యవృద్ధినిచ్చి బలమును కలుగచేయుటయందు ఉత్తమోత్తమమయినది. మెదడునకును మెదడునందుండు నరములకును ప్రధానావయవములకును పటుత్వమును, రక్తవృద్ధిని, దృష్టిబలమును కలుగజేయుటయందిది సంజీవివంటిది. వెల డబ్బా 1-కి రు. 1—0—0.

పూజ్యపాదవటి:—నరముల నొప్పులను నరముల ఈడ్పులను పక్షవాతములను, చచ్చువాతములను నిర్మూలము చేయును. హృదయమునకు మిక్కుటమగు బలమును గలుగజేయును. వెల సీసా - 12 - అణాలు.

పంచానన లేపము:—ఈ యౌషధము తామరను శుద్ధిముగపోగొట్టి విడువకుండ నుపయోగించినయెడల తిరిగి యెప్పటికి పొడమాపకుండచేయును.
వెల డబ్బా 1-కి 8-అణాలు.

సుఖవిరేచనవటి:—మాత్ర మినపగింజకంటె నధిక ప్రమాణముండదు. అసహ్యములేకుండ సేవించదగినది. మలబద్ధకమును నివారించును. పసిబిడ్డలు కూడ నుపయోగింపనగును. వెల సీసా 1 కి 8-అణాలు.

అజీర్ణ పంచాననము:—అజీర్ణమువల్ల కలిగెడు అనేక వ్యాధులలో జ్వరము, నిద్రలేకపోవుట, రొమ్ములో బరువు, నిస్త్రాణ, బలహీనము, కడుపు నొప్పి యనునవి పోగొట్టుటకు రోగౌషధము. వెల డబ్బా 1-కి రు. 0-8-0.

తాంబూలవటి:—ప్రతిదినము తాంబూలముతో నుపయోగించుట కుద్దేశింపబడినది. మిక్కిలి బలమును కలుగజేయుటయే గాక, తాంబూలమునకు రుచిని పుట్టించి నోటిదుర్గంధమును పోగొట్టి, కంఠశోషములకును స్వరమునకును జీర్ణశక్తికిని సహాయముచేయును. 50 మాత్రలుగల సీసా 8-అణాలు.

కేశప్రసాదన తైలము:—శిరస్సు చల్లపరుచునట్లు చేసి వెంట్రుకలు ఊడిపోకుండ పెరుగుటను వృద్ధి చేసి, అకాలమున నెరవకుండునట్లుచేయును. మెరుగునూనెలకు బదులు దీని నుపయోగించుటచే కలిగెడు లాభము అసదృశము. వెల సీసా 1-కి రు. 1.

భృగువటి:—రెండుమూడు రోజులలో సెగరోగములను పోగొట్టి మూత్రస్థానమునందలి విషజల స్రావము వాపును. దీర్ఘకాలమునుండి బాధింపుచున్న వ్యాధియందు వారముదినముల సేవవలన రోగిని మిక్కిలి మంచిస్థితికి తెచ్చుట నిస్సంశయము. వెల 24 మాత్రలుగల సీసా 1-కి రు 1—8—0.

చంద్రకల:—ఒంటికణత నొప్పులు, అన్నివిధములగు తలనొప్పులు, పడిశము, రొమ్ముపడిశము, కల్లె, దగ్గు, సామాన్యవాపులు, కీళ్ళవాపులు మొదలగు వాటియందు దీనిని రుద్దినతోడనే బాధ మాయమగును. ఇది ప్రతి యింట నుండదగిన కుటుంబౌషధము. వెల బుడ్డి రు. 0—8—0.

అశోకవటి:—స్త్రీల దురవస్థలను తొలగించుటకు అమూల్యమయిన యౌషధము ఋతు సంబంధమగు నొప్పులను, ఇతరజబ్బులను, గర్భాశయములు చెడుటవలన నేర్పడినవ్యాధులను మొదలంట రూపుమాపుటలో నిస్సందియము. వ్యాధినివారణమయినపిదప గర్భోత్పత్తియు సుఖప్రసవమును ఈ యౌషధ సేవవలన నేర్పడుచున్నవి. వెల సీసా 1-కి 12-అణాలు.

రక్తశోధకి:—సవాయి మేహములచేతను, రసదోషములచేతను, యింక ననేక కారణములచేతను, చెడిపోయిన రక్తమును శుద్ధిపరచును కురుపులు, పీడ, తామర, మేహపొడలు, మొదలగు చర్మదోషములను నిర్మూలము జేయును. నోటిపూతలను, అపుడపుడువచ్చు కండ్లకలకను బోగొట్టును.

వెల బుడ్డి రు. 2—8—0.

అబలాసంజీవిని:—(స్త్రీలకుగలుగు మదమూర్ఛలకు సిద్ధౌషధము) యువతులగు స్త్రీలకు ననేక కారణములచే గలుగు అపస్మారములను, మూర్ఛలను, గర్భాశయదోషములను, పలువిధ మనోవికారములను, బోనార్చును. గర్భిణీ స్త్రీలు దీనిని సేవించిన గర్భాశయమునకు మిక్కిలి బలమును, సుఖప్రసవమును, గలుగంజేయును; మఱియు, ఇయ్యది స్త్రీలకేకాక మనుజ సామాన్యముగ సంభవించు మూర్ఛలను అపస్మారములనుకూడ నశింపజేయును.

వెల బుడ్డి రు. 1—8—0.

వృశ్చికదంశ నివారిణి:—తేలుకుట్టినచోట దీనిని రుద్దినయెడల, 5 నిమిషములలోనే కుట్టినచోటకూడ బాధలేకుండునట్లు జేయునని అనేక వేల మహనీయులు కొనియాడుచున్నారు. వెల బుడ్డి 0—8—0.

జంబీరరసాయనము:—(పైత్యములకు మంచిది.) నోట నీళ్లూరుట, తలతిరుగుట, రొమ్మునొప్పి, రొమ్ములోమంట, కడుపులో త్రిప్పుట, వాంతియగుట, పసరుకెళ్లుట ఈ మొదలగు పైత్యవికారములకు మిగుల మంచిది. మఱియు పైత్యాజీర్ణములకు మిక్కిలి గుణకారి. వెల బుడ్డి రు. 0—8—0.

చ్యవనప్రాశనః:—ఉబ్బసము దగ్గులను, క్షయదగ్గులను, సామాన్యపు పొడిదగ్గులను, రొమ్ముపడిశము వలన కఫము జాస్తిగానుండుటను, నివర్తి జేయును. రొమ్మునకు ఊపిరితిత్తులకు బలమును కలిగించును. క్షయరోగులంటివారి కసమానపుష్టిని శరీరమునకు శక్తినికలిగించును. బాలురను, వృద్ధుల

నుగూడ సేవించదగును. బలమునకు దీనికొను చేపనూనెకంటె. (Cod liver Oil) వేయిరెట్లు పని జేయును. ఉబ్బసమువగయిరాలను రాకుండ కాపాడును.

వెల టిన్ను రు. 2—8—0.

అశ్వనివటి:—ప్రతిదినము వచ్చెడి జ్వరములను, దినమువిడిచి దినము వచ్చెడి జ్వరములను, వస్తాంతములవరకు విడువని జ్వరములను, బల్లలతోకూడిన జ్వరములనుకూడ నలిశీఘ్రములో మాయము జేయును. వెల-బుడ్డి రు. 0-12-0.

మకరధ్వజ:—రోగసామాన్యములను రాకుండ జేయుటయందును, అనేక కారణములచేత బలహీనతనొందిన వారికి బలమును కలుగ జేయుటయందును, హిందూవైద్యశాస్త్రమున నింతటి ఖ్యాతిగలమందు వేరొకటిలేదు. నియ్యది బంగారు మొదలగు మిక్కిలి విలువగల పదార్థములచేత తయారు చేయబడినది. వెల తు 1.కి రు. 24—0—0.

7 డోసులమందు రు. 1—0—0.

సిద్ధ మకరధ్వజ:—పై మందువలెనే అత్యధికమగు బలమును, మెదడుకు నరములకు శక్తిని కలిగించును. మఱియు నపుంసక దోషములనుకూడ బోగొట్టును. నియ్యది ముత్యములు, బంగారు, మఱియు యితర లోహములతో చేయబడిన యమూల్యౌషధము. వెల తు 1-కి రు. 80—0—0.

7 రోజులమందు రు. 5—0—0.

నారాయణతైలము:—పక్షవాతములు, చచ్చువాతములు, కీళ్ళనొప్పులు, వాపులు, శిరోవాతములు, దీనిని పైన రుద్దుటచేత నిర్మూలము చేయును. వెల బుడ్డి రు. 2—8—0.

నాసికావ్రణాంతకి:—నారికురుపులకు వజ్రాయుధమువంటిది. గొప్ప వారనేకులు దీనిని ఉపయోగించి దీనిపేరు సార్థకమనిరి.

వెల బుడ్డి రు. 0—12—0.

మాతులుంగరసాయనము:—(గర్భిణీ స్త్రీలకు సంజీవి) గర్భిణీ స్త్రీలకు అనేక కారణములచే సంభవించు వాంతులు మొదలగు వ్యాధులను, బలహీనమును బోగొట్టును. మఱియు గర్భాశయమునకు బలమును కలుగ జేయును. అధికప్రయాసచే ప్రసవించెడి స్త్రీలకు బాధయనునది దెలియకనే సులభముగ ప్రసవము జేయుటలో గర్భిణి స్త్రీలపాలిటికి సంజీవని.యిదియే.

వెల బుడ్డి రు. 1—8—0.

వ్రణరోపణి:—గజ్జి, చీడ, పాసినపుండ్లు, కాలినపుండ్లు వీనిని నిస్సంశయముగ నిర్మూలము జేయును. వెల డబ్బా రు. 0—4—0.

వసంత కుసుమాకరం:—బహువిధ మూత్రవ్యాధులకును, మూత్రమందుగల తీపు దోషములకును, ఆర్యవైద్యశాస్త్రమున నుత్తమతమౌషధమని ఘంటాపథముగ జెప్పంబడుచున్నది. మఱియు మధుమేహ బహుమూత్ర వ్యాధులచే గలుగు రాచ కురుపులను రాకుండ జేయును. గుండెకాయకును, నరములకును, బలమునిచ్చుటలో దీనికి సరిపోల్చుటకు వేరొకయౌషధము మాకు గోచరముగాకున్నది.

వెల తు 1-కి రు. 80—0—0; 7 రోజులమందు రు. 5—8—0.

ఆత్రేయవటి:—కీళ్ళనొప్పులు, సవామేహవాతనొప్పులు, కీళ్ళవాపులు మొదలగు వానిని, విశువకుండెడు దీర్ఘకాలపు నొప్పులనుకూడ రూపుమాపును. వెల బుడ్డి రు. 0—12—0.

బాలసంజీవనివటి:—ఈ మాత్రలను ప్రతి నిత్యము రేపుమాపువకటి చొప్పున యుపయోగించిన, అజీర్ణములు, దోషవిరేచనములు, జలుబు, దగ్గు, జ్వరము, మొదలగునవి రాకుండ యుండును. వచ్చిన నిర్మూలముజేసి ఆరోగ్యమును గలిగించును. పసిబిడ్డల సంరక్షణకుగాను ప్రతికుటుంబమున నుండదగినది.

వెల 50 మాత్రలుగల సీసా 1-కి రు. 0—8—0.

విచిత్రరత్న లేపము:—చాలాకాలమునుండి పీడించెడు సవాయి పుండ్లు, కొరుకుపుండ్లు, భగందర వ్రణములు, గండమాలా వ్రణములు, ప్రధానావయవమందలి వ్రణసాహస్యములు, స్త్రీల మర్మస్థలములయందలి వ్రణములు, మేహవ్రణములు, మొదలగువానిని శీఘ్రములో గుణము జేయును.

వెల డబ్బా 1-కి రు. 1—8—0.

కదళీకందసారం:—రక్తవిరేచనములను, నోటివెంట, ముక్కువెంట, పండ్లవెంట రక్తముపడుటను, రక్తవమనమును, రక్తకుసుమమును, శరీరతాపమును, ఎదురురొమ్ము అరకాళ్లు అరచేతుల మంటలను, మూత్రనాళమందలి పోట్లు మంటలను బోవణచును. సెగరోగులకుగల మూత్రపు చురుకునకును చాలామంచిది. పసిబిడ్డల కాసకములకు సంజీవనియే.

వెల టిన్ను 1-కి రు. 1—8—0.

మృగమదవటి:—కస్తూరి మాత్రలుగల ఒక ఈసీసా ప్రతికుటుంబములో నుండవలసియున్నది. సకాలములో నీ మాత్ర లుపయోగింపబడిన యెడల జ్వరమును రాకుండ జేసికొనవచ్చును. మఱియు జలుబు, రొమ్ముపడిశము, సన్నిపాతములను బోగొట్టును. వెలసీసా 1.కి రు. 1.

సిద్ధగంధక రసాయనమ్:— రక్తశుద్ధినిచేయుటకుండీ యౌషధమునంగల అత్యద్భుతమగు గుణమునుబట్టి చర్మవ్యాధులు కొద్దికొజులీ యౌషధసేవవలన నివారణమగుచున్నవి ఏకుదినములయౌషధమునకు వెల రు. 2-8.0.

నాశారిష్టం:——జలుబుతో కూడినట్టిగాని, జలుబులేనట్టిగాని ఉబ్బసములను నశింపజేయును. క్షయరోగులకు, రొమ్ముపడిశములకు, ఊపిరితిత్తులకు జేరిన ప్రతివ్యాధికిని, రక్తపిత్తమునకును, రత్నమువంటిది.

వెల బుడ్డి రు. 1—0—0.

సారణపాకం:—— రక్తములో కూడిన మూలశంకను అద్భుతముగా కుదుర్చును. మఱియు మొలలతో కూడిన మూల జాడ్యమును కొంతకాలము సేవించిన నివర్తిజేయగలదు. వెల టిన్ను రు. 2—0—0.

స్వర్ణక్రవ్యాదరస:—— చిరకాలమునుండియున్న అజీర్ణ వాతములకు అమ్లపైత్యములకు అసమానమైనది. కడుపుబ్బరములను, పులితేపులను, బోనణచును. 7 రోజులమందు రు. 4—0—0

స్వర్ణవంగం:——శుక్లనష్టములకు, స్వప్నస్ఖలనములకు, సంజీవివంటిది. మఱియు చిరకాలపు శగరోగములను ధ్వంసము చేయును.

7 రోజులమందు వెల రు. 4—0—0.

చందనబలాలాక్షాతైలము:——ఉబ్బసరోగము, క్షయరోగము, పురాణ జ్వరములు, పాండు, తలనొప్పులు, శిరోవాతములు, శరీరతాపము, ఈడుకు—ఇవియన్నియు, ఈతైలముచే నొకటిరెండుతడవలు అభ్యంజనము చేసుకొనిన గుణమగును. మఱియు మెదడుకు చలవను, శక్తినికలిగించును.

వెల బుడ్డి 1-కి రు. 2—0—0.

ఖండకూశ్మాండలేహ్యము: ఎండిపోవు శరీరస్వభావముగలబిడ్డలకు పెద్దలకును మాంసమునకు పుష్టిజేయును. క్షయము, ఉబ్బసము, పొడిదగ్గు, కలవాళ్లకు మిగుల మేలుజేయును. ఊపిరితిత్తులకు మంచి బలమును గలుగజేయును. వెల టిన్ను 1-కి రు. 2—8—0.

వైద్యరత్న పండిత డి. గోపాలాచార్లు,

ఎ. వి. ఎస్.. ఎ. ఎమ్ బి, వారి

జీవామృతము.

హిందూదేశమందలి మంచిమూలికలచే
తయారుచేయబడినది.

రక్తమును వృద్ధిజేయును
మేహవాతనొప్పులను బోగొట్టును
అన్నివిధములగు బలహీనములను అణచును
స్త్రీరోగులకు మంచిది
గుండెదడను నివారణజేయును
గర్భకారకములను దురుమును
బాలింతకు గర్భిణీలకు నుత్తమము
చనుబాలను వృద్ధిబరచును
మూర్ఛలకు మంచిది
మెదడుకు బలము గలుగజేయును
నరములకు శక్తిని హెచ్చించును
విద్యార్థులకు ప్రాణమిత్రము
ప్రాణశక్తిని హెచ్చించును
క్షయరోగులకు మిగుల మంచిది
కాసరోగులకు అమృతము
గుండెకాయకు మిక్కిలి బలమునిచ్చును
ఊపిరితిత్తులకు అధిక బలము జేయును
ఉబ్బసరోగులకు మిగులహితము

వెలబుడ్డి 1-కి రు 3-0-0.
12 బుడ్లు వెల రు. 34-0-0.
ప్యాకింగు పోస్టేజి వేరుగా
నివ్వవలెను.

అమృతామలకతైలం

శిరస్సునకు కండ్లకు సర్వదా కాపాడును
సర్వవిధ శిరోరోగములను బోగొట్టును
పార్శ్వనొప్పులను దూరము జేయును
కణతనొప్పులను నిర్మూలము జేయును
క్షీణరోగముల రానివ్వదు
మెదడుకు బలము జేయును
కర్ణరోగములను నశింపజేయును
కండ్లకు చలువజేయును
అపస్మారముల దూరము జేయును
తలనరములకు బలమునిచ్చును
నేత్రరోగములకు హితము
మూర్ఛలను బోగొట్టును
తలచుండును బోనణచును
వెండ్రుకలను నెరయకుండ జేయును
విద్యార్థులకు సర్వదా హితము
వెండ్రుకలను పట్టుకుచ్చువలె బెంచును
యోచన జేయువారికి మిక్కిలి హిత
కరము
మాడుపోట్లను నిర్మూలము జేయును
చర్మరోగులకు మంచి జేయును
తలమంటలను మాన్పును
అధికనిద్రను తగ్గించును
నిద్రలేమిని బోగొట్టును
దీనిగుణములు అనుభవజ్ఞులకు తెలియును

వెల బుడ్డి 1-కి అణాలు 12.

వైద్యరత్న పండిత డి. గోపాలాచార్లు,

ఏ. వి. ఎస్., ఎ ఎమ్. బి., వారి

ప్లేగుమందులు.

మహామారి (ప్లేగు) నుండి ఎంతమాత్రము భయము లేదు.

శ్రీ గద్వాల మహారాజాగారి మెప్పుచే బంగారు పతకమును బొందిన మా ప్లేగు మందులను గడచిన పదునాలుగు వత్సరములుగ బర్మాలోను ఇండియాయందలి పలుభాగములయందును ఉపయోగించి అనేక ప్రాణులు సుఖమును బొందిరి.

ప్లేగుగల ప్రదేశముల దీనిని మేము చెప్పుప్రకారము సేవించుచుండిన ప్లేగు బాధ యెంతమాత్రము బాధించదు. చిన్నలు, పెద్దలు, గర్భిణి స్త్రీలకు కూడా నుపయోగించవచ్చును.

హైమాదిపానకం.

పెద్దసీసా 1-కి రు. 1—0—0
చిన్న సీసా 1-కి 0--10—0

శతధౌతఘృతం.

పెద్దసీసా 1-కి రు. 0--12—0
చిన్న సీసా 1-కి 0—8—0

కలరామందులు.

మా కలరామందులు అనేక మ్యునిసిపాలిటీల వారిచేత బొగడబడి యున్నవి.

ఈరాజధానిలో నీకలరావ్యాధికై యుపయోగించెడు మందులలో నెల్లమా కలరామందులు శ్రేష్ఠమైనవని ఖ్యాతి వహించెను.

మామందులుకలచోట కలరా లేదనియే నమ్మవచ్చును. మేము అనేక వేల జనులకు ఇచ్చి చూచి దీనిమహిమను దెలిసికొనియున్నాము - అనుట అతిశయోక్తిగా నెంచకూడదు. పసిబిడ్డలు మొదలు పెద్దలకును, గర్భిణీ స్త్రీలకు కూడా నుపయోగించనగును. ఇతర మందులవలె మాత్రము బంధించుట మొదలగు దుర్గుణములు లేవు.

కర్పూరాద్యరిష్టం 0-8-0 }
విషూచిసంజీవని 0-4-0 } అ. 12

ప్యాకింగు పోస్టేజి ప్రత్యేకము.

ఆయుర్వేదాశ్రమం, జి. టి. మదరాస్.